

SODAN JA RAUHAN RAJOILLA

- Identiteettipoliittinen keskustelu suomalaisissa sanomalehdissä jatkosodan päättyessä syksyllä 1944.

Marko Nousiainen

Valtio-opin pro gradu – tutkielma

Joulukuu 2003

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

SODAN JA RAUHAN RAJOILLA - Identiteettipoliittinen keskustelu suomalaisissa sanomalehdissä jatkosodan päättyessä syksyllä 1944.

Marko Nousiainen

Valtio-opin pro gradu -tutkielma

126 sivua

Joulukuu 2003

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Tutkimuksen aiheena on identiteettipoliittinen keskustelu suomalaisissa sanomalehdissä elo- lokakuussa 1944. Sen tavoitteena on selvittää, millä tavoin kansallisen identiteetin representaatiot - erityisesti ne, jotka koskevat suomalaisen kansakunnan suhdetta sen identiteettipoliittisesti tärkeimpään viholliseen Venäjään/Neuvostoliittoon - muuttuivat reaktiona jatkosodan päättymiseen. Tämän lisäksi työssä on kartoitettu identiteettipoliittista retoriikkaa, jolla uutta rauhantilaa, ja sen edellyttämää toimintaa perusteltiin. Aineistona työssä on käytetty kolmea sanomalehteä: Ajan Suuntaa, Helsingin Sanomia ja Uutta Suomea.

Tutkimuksen tärkeimpänä teoreettisena lähtökohtana on identiteettipolitiikka, minkä suhteen tämä työ on eniten velkaa Vilho Harlen (2000; 1991) ja Pasi Saukkonen (1999) tutkimuksille. Identiteettipolitiikassa on kysymys toiminnasta, jossa tuotetaan merkityksiä sosiaaliselle identiteetille ja siten myös toimintapositioneja yhteisön jäsenille poliittisina subjekteina. Tässä identiteetin tuottamisessa on tärkeä rooli yhteisöä rajaavien ulkopuolisten Toisten ja Vihollisten osoittamisella ja narratiivisella tuottamisella. Myös suomalaisen kansallisen identiteetin tapauksessa vihollisuudella on ollut merkitystä. 1900 -luvun taitteen jälkeen yleistyneessä venäläisvihan diskurssissa on selkeästi nähtävissä pyrkimys kansallisen identifikaation tuottamisen vihollisuuden kautta. Ja erityisesti itsenäistymisen jälkeisinä kahtena vuosikymmenenä tämä diskurssi sai suomalaisessa julkisuudessa hegemonisen aseman. Jatkosotaa ja sen aikana tuotettua vihollisuuspropagandaa voikin pitää jatkumona tälle traditiolle.

Syyskuussa 1944 solmitun aselevon myötä ilmeni selkeä muutos tutkituissa sanomalehdissä. Vasta tällöin voidaan sanoa vihollisuuden representaatioiden kadonneen lehdistä, kun Neuvostoliitto alettiin esittää Suomen kanssa tasa-arvoisena valtiona. Tällöin poistuivat myös vihollisen rodun, luonteen tai pahojen tavoitteiden kuvaukset. Vihollisuuden tradition - sen kulttuuristen juurien - revisioinnista on myös nähtävissä esimerkkejä aineistossa. Näitä olivat kertomukset kansallisesta historiasta, Suomen maantieteellisestä asemasta sekä vaihtoehtoiset kertomukset suomalaisuudesta, joissa vihollisilla tai vihollisuudella ei ole tärkeää roolia. Juuri ne edustavat aineistossa esiintynyttä innovatiivista identiteettipolitiikkaa.

SISÄLLYSLUETTELO:

<u>1. JOHDANTO</u>	<u>2</u>
<u>2. IDENTITEETTI, KANSALLINEN IDENTITEETTI JA IDENTITEETTIPOLITIikka.....</u>	<u>9</u>
<u>2.1. IDENTITEETTI JA ERO</u>	<u>9</u>
<u>2.1.1. YKSILÖ- JA RYHMÄIDENTITEETTI.....</u>	<u>9</u>
<u>2.2. KANSALLINEN IDENTITEETTI RYHMÄIDENTITEETTien ERITYISTAPAUksENA.....</u>	<u>13</u>
<u>2.2.1. KANSAN MÄÄRITELMÄT.....</u>	<u>14</u>
<u>2.2.2. HISTORIALLISET NARRATIIVIT</u>	<u>18</u>
<u>2.2.3. TOISEUS JA VIHOLLISUUS.....</u>	<u>20</u>
<u>2.3. IDENTITEETTIPOLITIikka.....</u>	<u>23</u>
<u>3. SUOMALAISEN IDENTITEETTIPOLITIikan HISTORIA.....</u>	<u>28</u>
<u>3.1. EUROOPPALAINEN VENÄJÄN KUVAAMISEN TRADITIO.....</u>	<u>28</u>
<u>3.2. SUOMALAISEN KANSALLISEN IDENTITEETTIPROJEKTIN ALKU</u>	<u>30</u>
<u>3.3. VUODEN 1918 SODAN VAIKUTUS</u>	<u>38</u>
<u>3.4. JATKOSODAN VIHOLLISKUVA</u>	<u>46</u>
<u>3.5. SENSUURI JA PROPAGANDA</u>	<u>50</u>
<u>4. IDENTITEETTIPOLIITTINEN KESKUSTELU SYKSYLLÄ 1944.....</u>	<u>54</u>
<u>4.1. SANOMALEHTIEN REAKTIOT TILANTEEN MUUTOKSIIN.....</u>	<u>55</u>
<u>4.1.1. RAUHANKOSKETUS</u>	<u>58</u>
<u>4.1.2. YLIPÄÄLLIKÖN PÄIVÄKÄSKY.....</u>	<u>73</u>
<u>4.1.3. VÄLIRAUHANSOPIMUS.....</u>	<u>76</u>
<u>4.2. KESKUSTELUN DEKONSTRUKTIIVISET ELEMENTIT.....</u>	<u>83</u>
<u>4.2.1. SUOMEN PAIKKA.....</u>	<u>83</u>
<u>4.2.2. HISTORIAN REVISIOT.....</u>	<u>92</u>
<u>4.2.3. ITSEN VOITTAMINEN</u>	<u>102</u>
<u>5. JOHTOPÄÄTÖKSET</u>	<u>112</u>
<u>SANOMALEHTIAINEISTO:.....</u>	<u>121</u>
<u>KIRJALLISUUS:.....</u>	<u>121</u>

1. JOHDANTO

Tämän tutkimuksen kohteena on kansallinen identiteetti. Identiteetti ja identiteettipolitiikka, ja sen keskeiset käsitteet kuten toiseus, ovat tulleet 1990-luvun taitteen jälkeen suosituiksi käsitteiksi yhteiskuntatieteissä. Tähän on vaikuttanut kylmän sodan loppumisen jälkeen ilmennyt etnisten ja nationalististen konfliktien suuri lisääntyminen erityisesti itäisessä Euroopassa. Identiteettipolitiikka on tarjonnut uuden näkökulman näiden konfliktien selittämiseen, mistä identiteettitutkimuksen viimeaikoina saavuttama suosio johtunee. (Harle 2000, 3 - 4) Identiteettipolitiikka kiinnittää huomion itsen ja toisen suhteeseen, jonka erityistapauksina vihollisuuksia yleisesti voidaan pitää. Sen myötä on mahdollista tarkastella ryhmiä ja myös niiden välisiä vihollisuuksia ilman essentialisoivia näkökulmia, ryhmien ja niiden identiteettien - ja myös niiden välisien suhteiden - pitämistä luonnollisina, annettuina ja ei-problemaattisina ominaisuuksina.

Identiteetin, vihollisuuden ja viholliskuvien tutkimuksella on pitkä perinne psykologian, sosiaalipsykologian ja sosiologian alalla, mutta sillä on annettavaa myös politiikan tutkimukselle, kuten viimeaikainen kiinnostus erityisesti kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa tätä tutkimussuuntausta kohtaan osoittaa. Tälle työlle tärkeitä kirjoittajia, joiden teoksissa käsitellään sosiaalisia identiteettejä ja ryhmiä poliittisena ilmiönä, ovat esimerkiksi Vilho Harle (2000; 1991), William Connolly (1991), R. B. J. Walker (1993), Pasi Saukkonen (1999), Anne Norton (1993) sekä Iver B. Neumann (1999).

Tavoitteenani tässä työssä on selvittää, millä tavoin suomalaisen kansallisen identiteetin representaatiot muuttuivat jatkosodan loppuessa syksyllä 1944 suhteessa aikaisempiin traditioihin. Suomalaisen kansallisen identiteetin kannalta tilanne on mielenkiintoinen juuri siinä ilmenevän murroksen vuoksi. Tuolloinhan sota päättyi Suomen tappioon ja vihollisen kanssa alettiin etsiä rauhanomaisia suhteita. Anssi Paasi huomioinut, kuinka toista maailmansotaa voi pitää selkeänä vedenjakajana suomalaisten kansakuntaa ja erityisesti sen vihollisia koskevissa representaatioissa. Ennen toista maailmansotaa

viholliskuva oli paljon selkeämpi ja sillä oli tärkeämpi rooli suomalaisten kansakuntakäsityksessä kuin sen jälkeen (Paasi 1996, 305). Niinpä tämän työn tarkoituksena onkin selvittää, kuinka tuo muutos tapahtui, ja kuinka se koettiin itse nopeimman murroksen tilanteessa syksyllä 1944, jossa perinteinen toimintaskaema, vihollisuuden traditio oli äkkiä muuttunut tilanteeseen sopimattomaksi.

Tämä tilanne on erityisen mielenkiintoinen myös sosiaalisen identiteetin teorian kannalta. Tämä teoriahan pitää vihollisuutta ja toiseutta merkityksellisenä identiteetin muodostamisessa, sen ennakkoehtona. On jopa esitetty, että toiseus tai vihollisuus olisi ihmiselle ominainen psyykinen tarve (ks. esim. Harle 2000, 4). Kun vihollisuutta ja toiseutta pidetään sosiaalisen identifikaation ennakkoehtona, on tällainen murrostilanne merkityksellinen sosiaaliselle identiteetille. Tällöin kysymys kuuluu, millaisia vaikutuksia vihollisuuden loppumisella on kansalliselle identiteetille, ja/tai kuinka identiteetti "sallii" sen perustana olevan vihollisuuden reflektoinen. Tarkoitukseni onkin selvittää, millaisia vaikutuksia rauhantulolla ja sodan päättymisellä tappioon oli kansakuntakäsitykseen ja kansallisen identiteetin muotoiluun. Tätä kysymystä sivuaa siis myös kysymys siitä, kuinka uutta poliittista orientaatiota voitiin perustella hyväksyttävästi, vaikka se olikin ristiriidassa perinteisen kansallisen identiteetin kanssa.

Vihollisuus ei ole luonnollista, mutta se ei myöskään synny tyhjästä, vaan se on tietyn sosiaalisen toiminnan tuotetta, silläkin on historialliset juurensa. Niinpä vihollisuuden loppuminen ja vihollisuutta tuottavien näkökulmien vaihtuminen toisiin ei ole aivan ongelmaton tilanne. Kun vihollisuus on tuotettu tietyillä käytännöillä (ks. luku 3), täytyy sen lientyminen (mikäli niin tahdotaan) tuottaa myös joillakin vastaavilla toimilla. Näiden toimien tarkasteluun siis keskityn tässä työssä. Jatkosotaa ja sen jälkeistä poliittisen linjan muutosta kartoittavassa historiallisessa kirjallisuudessa tämän tilanteen ongelmallisuus on usein sivuutettu tai sitä on käsitelty vain viittaamalla itsesensuuriin. (ks. esim. Kallenautio 1985, 252; Salminen 1979) Tällöin ei kuitenkaan oteta huomioon sitä, että vihollisuus ja sen representaatiot eivät ole muusta sosiaalisesta merkityksenmuodostuksesta, kulttuurista ja traditiosta irrallaan, ja nuo traditiot eivät katoa minnekään sodan loppuessa, vaan kuten sotakin, lopulta myös rauha on

legitimoitava. Heikki Luostarisen (1986) tutkimusta toisen maailmansodan suomalaisesta sotapropagandasta voi pitää hyvänä esityksenä vihollisuudesta laajan viholliskuvan sisältöä ja sen kulttuurisia ja historiallisia juuria esittelevän osuutensa ansiosta. Pitkälti sen varaan pohjautuukin tämän työn syksyn 1944 tilannetta taustoittava luku.

Edellä esitettyihin kysymyksiin pyrin vastaamaan tutkimalla sanomalehtikeskustelua. Olen valinnut aineistoksi kolme lehteä: Helsingin Sanomat, Uuden Suomen ja Ajan Suunnan. Kaikkia näitä lehtiä voi ko. ajankohtana pitää porvarillisina ja kansallismielisinä, mutta poliittisessa suuntautumisessa niillä on myös eroa. Tietty kansallismielisyys on mielestäni ennakkoehto kansalliselle identiteetille, ja siksi aineiston tuleekin koostua tällaisista lehdistä. Kysymyksenasettelun kannalta on myös tärkeää, että aineiston sanomalehdet olivat osallisia sotaprojektissa. Nämä lehdet olivat, kuten muutkin lehdet, joiden ilmestyminen sodan aikana sallittiin, valmiita tukemaan valtiota sotaprojektissa. Esimerkiksi kommunististen lehtien tarkasteleminen olisi luultavasti ongelmallista tässä suhteessa, niille sodan päättyminen Suomen tappioon ei varmaankaan olisi tuottanut päänvaivaa.

Olen valinnut aineistoksi kolme erilaisen ideologisen piirin lehteä, koska poliittisen suuntautumisen erot voivat kertoa jotakin myös ideologian ja kansallisen identiteetin suhteesta. Helsingin Sanomat (H. S.) piti itseään puoluepoliittisesti sitoutumattomana sanomalehtenä. Se oli kuitenkin lähellä Edistyspuoluetta ja poliittiselta ideologialtaan liberaali. Uusi Suomi (U. S.) oli puolestaan Kokoomuspuolueen äänenkannattaja, ja Ajan Suunta (A. S.) oli Isänmaallisen Kansanliikkeen äänenkannattaja. Puoluepoliittinen sitoutuminen ei tietenkään vielä determinoi lehden kirjoittajien kannattamaa poliittista ideologiaa ainakaan yksittäisten asiakysymysten tai kirjoittajien osalta, mutta vähintäänkin ideologista suuntaa näyttävänä piirteenä sitä voi pitää.

Jatkosodan loppuminen varmistui 2.9.1944, jolloin eduskunta päätti suostua rauhanneuvottelujen ennakkoehtoihin. Aselepo alkoi 4.9. ja varsinainen rauhansopimus solmittiin 19.9. Aloitan tarkasteluni elokuun loppupuolelta 1944, jolloin sota vielä jatkui. (Ajan Suunnan tapauksessa en ole malttanut olla tekemättä paria viittausta aikaisempiin

artikkeleihin, mutta niiden merkitys on kovin vähäinen.) Ensimmäinen laajasti käsittelemäni kokonaisuus on elokuun 25. päivä alkaneen Norden -yhdistyksen kokouksen kommentointi lehdissä. Siinä on jo näkyvissä käsityksiä Suomen muuttuvasta paikasta. Sota-ajan lehdistökirjoittelua viholliskuvan osalta on seurattu kirjallisuudessa tarkasti (esim. Luostarinen 1986), joten en tässä työssä pidä tärkeänä laajempaa viholliskuvaan keskittyvää empiiristä tarkastelua sodan viimeisiltä ajoilta. Kuitenkin, saadakseni rauhantuloon liittyvän muutoksen kirjoittelussa näkyviin, annan lukijalle muutamia esimerkkejä myös vihollisuusretoriikasta aivan sodan viimeisiltä päiviltä. Erityisen kiinnostavana (ja siksi myös laajasti käsiteltynä) ajanjaksona työssäni esiintyy 4.9. - 19.9, jolloin aselepo jo oli astunut voimaan, mutta rauhansopimusta ei oltu vielä solmittu. Pääasiassa juuri se näyttäytyy hetkenä, jolloin uusi poliittinen suuntautuminen alkoi. Takarajaksi aineistolleni olen asettanut lokakuun viimeisen päivän Helsingin Sanomien ja Uuden Suomen osalta. Ajan Suunnan osalta aineistoni rajana on 3. 10., jolloin se lakkasi ilmestymästä.

Olen lukenut sanomalehdet noiden kuukausien ajalta ja valinnut tulkittavakseni artikkelit, joissa jollakin tavalla määritellään Suomea ja suomalaisuutta - kansakuntaa ja kansallista identiteettiä. Nämä määritelmät voivat tietenkin koskea myös Suomen ja suomalaisuuden suhdetta ulkovaltoihin, ystävyyttä ja vihollisuutta, ja niin implisiittisesti määrittää myös kansakuntaa itseään. Periaatteessa olen siis kiinnostunut kaikesta, mitä tilanteessa kansallisvaltiosta, suomalaisuudesta tai suomalaisesta kansasta sanottiin. Kaikkia useista kymmenistä tällaisista kirjoituksista en siteeraa tai mainitse tässä työssä, vaan olen valinnut niistä joitakin kiinnostavimpia siteerattavaksi. Valitut tekstit kommentoivat tärkeimpiä tapahtumia, kuten esimerkiksi rauhankosketusta (ks. luku 4.1) tai sisältävät edeltävään keskusteluun nähden innovatiivisia argumentteja, uuden tilanteen mahdollistamia hegemonista suomalaisuutta dekonstruoivia elementtejä (ks. 4.2). Tämä työ ei siis ole "kvantitatiivinen kokoelma" kaikesta siitä, mitä tilanteessa sanottiin (vaikka joitakin sellaisiakin huomioita tilanteesta teen), vaan sen tavoitteena on kartoittaa innovatiivisen identiteettipolitiikan mahdollisuuksia. Työn aineistoon olen valinnut totunnaisesti poliittisina pidettyjä tekstejä, kuten pääkirjoituksia, kolumneja ja pakinoita, mutta myös muita artikkeleja, jotka vain olen katsonut kysymysten kannalta

mielenkiintoisiksi. Kaikille näille teksteille yhteistä kuitenkin on, että ne ottavat kantaa kysymykseen kansallisesta identiteetistä. Kysymyksen aikalaisten toimien eettisyydestä haluan rajata tämän työn ulkopuolelle. En siis ota kantaa siihen, millainen toiminta oli oikein tai väärin, tai mitä olisi pitänyt tilanteessa tehdä.

Metodina tässä työssä on retoriikka. Pikemmin kuin yksityiskohtaisesti noudatettava metodi, retoriikka on tutkimuksen näkökulma (ks. esim. Palonen 1997, 3), joka kiinnittää huomion kieleen, argumentaatioon ja yleisön vakuuttamiseen. Retoriikka tutkii perusteita, joilla puhuja pyrkii saamaan väitteensä hyväksytyksi yleisön keskuudessa (Perelman 1996, 11). Perelmanin retoriikan teoriassa korostuu puhujan ja yleisön suhde. Yleisö koostuu siis kaikista niistä henkilöistä, jotka puhuja haluaa vakuuttaa. Tätä suhdetta voikin pitää lähtökohtana retorisen argumentaation ymmärtämiselle, ja erityisesti poliittinen argumentaatio, joka tapahtuu aina tulkinnanvaraisilla luonnollisilla kielillä, on sen vuoksi helppo rinnastaa käytännölliseen järkeen. (mt., 15, 21) Tarkoitukseni onkin tulkita keskustelussa esiintyviä argumentoinnin ja yleisön vakuuttamisen tekniikoita ja erityisesti sellaisia, jotka hyödyntävät käsityksiä suomalaisesta kansakunnasta so. kansallista identiteettiä. Näin pyrin yhdistämään retorista ja identiteettipoliittista lukutapaa. Kiinnitän huomioni mm. tekstissä käytettyihin metaforiin, narratiiveihin, identifikaatioihin ja rinnastuksiin. Olen myös "lainannut" joitakin tekstintulkinnan "työvälineitä" käsitehistorian puolelta. Näistä erityisen käyttökelpoiseksi olen havainnut asymmetriset vastakäsitteet (ks. Koselleck 1985, 159 - 197). Käsitehistoriakin on ennemminkin tutkimuksen näkökulma, jossa huomio kohdistetaan poliittiseen kieleen, kuin tarkasti seurattava metodi, ja näin se on kovin lähellä myös retoriikkaa (Kurunmäki 2001, 142 - 143).

Aluksi määrittelen tärkeimmät käsitteeni, kansallisen identiteetin ja identiteettipolitiikan, ja pyrin argumentoimaan, mitä poliittista merkitystä niillä on. Kolmannessa luvussa puolestaan pyrin valottamaan suomalaisen identiteettipolitiikan historiaa, sekä tarkastelemaan jatkosodan merkitystä suomalaisena identiteettipoliittisena projektina. Tarkoitukseni on esittää sanomalehtikeskustelulle relevantti historiallinen tausta, johon suhteutettuna identiteettipolitiikan muutos tulee esiin. Historiallisen taustaan sitominen eli

kontekstialisointi onkin tekstitulkinnan onnistumiseksi tärkeää - jokainen teksti sisältää jo itsessään viitteitä kirjoittamisajankohtansa kontekstiin, ja jo pelkkä historiallisen keskustelun ymmärtäminen edellyttää tekstin sitomista merkitysyhteyksiinsä (Palonen 1988 61 - 64). Pasi Saukkosen (1999) mukaan kontekstialisoinnissa on syytä ottaa huomioon kolme tasoa: "objektiiviset" olosuhteet (nämäkään eivät ole objektiivisia millään havainnoijasta riippumattomalla tavalla), diskursiivinen traditio ja ajankohtaiset olosuhteet. Ollakseen uskottava, konstruoitu identiteettikin on ainakin jossain määrin riippuvainen "objektiivisista" olosuhteista. Toiseksi identiteettipoliittinen keskustelu on syytä yhdistää siihen diskursiiviseen traditioon, johon tekstit liittyvät ja jonka aineksia, sanastoa, kuvastoa ja käsitteistöä, ne hyödyntävät. Kolmanneksi keskustelussa on hyvä ottaa huomioon ne ajankohtaiset olosuhteet (esim. sisä- tai kansainvälispoliittinen tilanne), jotka vaikuttavat keskusteluun. (Saukkonen 1999, 118) Kolmannessa luvussa pyrin ottamaan huomioon kaikki edellä mainitut tulkintakontekstin tasot. Kuitenkin syvällisempi keskittyminen "objektiivisiin" olosuhteisiin (kuten kieli- ja etnisiin ryhmittymiin, historian vaiheisiin jne.) on mielestäni vähemmän tärkeää, koska ne lienevät suomalaiselle lukijalle hyvin tuttuja muutenkin. Erityisesti keskityn diskursiiviseen traditioon. Neljännessä luvussa käsittelem itse sanomalehtikeskustelua. Ensimmäisessä alaluvussa pyrin antamaan lukijalle kuvan siitä, millainen keskustelu pääpiirteissään oli, ja toisessa alaluvussa keskityn mielenkiintoisiin poikkeuksiin tyypillisestä keskustelusta.

Vilho Harlen (2000, 192) mukaan poliittista identiteettiä kartoittavat kirjoittajat ovat keskittäneet liiallista ja yksipuolista huomiota Itsen ja Toisen tai Vihollisen poliittiseen suhteeseen. Tämä on tuottanut kovin yksipuolisen kuvan identiteetin poissulkevasta mekanismista. Tämä yksipuolisuus on myös implikoinut käsityksiä, joiden mukaan jopa yleisesti ihmiselle ominaisena pidettyä vihollisuutta ei olisi mahdollistakaan pyrkiä relativomaan – ainakaan kansallisen identiteetin puitteissa. Historiallisia tilanteita tarkastelemalla on kuitenkin löydettävissä runsaasti esimerkkejä siitä, kuinka yksilöt ja ryhmät ovat pystyneet ja olleet valmiita suhtautumaan kriittisesti yhteiskunnassa vallitsevia ja usein väkivaltaan johtaneita vihollisuuskäsityksiä kohtaan. Harlen mukaan identiteettiä tulisikin - postmodernin identiteettitutkimuksen jargonin tuottamiseen sijaan - tutkia empiirisesti, sellaisia tilanteita kuvaten ja selittäen, joissa vihollisuutta on haluttu

ylittää (mt., 192). Tällaisella työllä on mahdollista kartoittaa tapoja vihollisuuden ylittämiseen, paitsi tuossa historiallisessa tilanteessa, niin jossakin määrin myös tarkasteltavan yksittäisen tilanteen ulkopuolella. Ainakin historiallinen tarkastelu voi esittää esimerkkejä siitä, kuinka tällainen vihollisuuden ylittäminen voi onnistua käytännössä, eli miten on mahdollista tuottaa vaihtoehtoisia identiteetikertomuksia vihollisuuden sijaan (vrt. Neumann 1999, 215). Tämän pyrkimyksen otan ohjenuorakseni tähän työhön.

2. IDENTITEETTI, KANSALLINEN IDENTITEETTI JA IDENTITEETTIPOLITIikka

2.1. IDENTITEETTI JA ERO

Ero ja yhtäläisyys, toiseus ja identtisyys ovat elintärkeitä identiteetille. Asian tai olion määrittäminen vaatii aina sen erottamista siitä, mitä se ei ole. Voidaan jopa sanoa, että määritelmä alkaa aina negatiivista, ja merkitys voi muodostua ainoastaan binäärisessä suhteessa toiseen (vrt. esim. Norton 1993, 3; Harle 1994, 232). Näin ollen voi saada nimensä ja "identiteettinsä" vain suhteessa toiseen, erilaiseen olioon. Samoin vain oppositio suhteessa erilaiseen toiseen voi tuottaa identtisuuden merkityksen samanlaisten olioiden kesken. Näin ollen identiteetti - asioiden määrittäminen jossain suhteessa identtiseksi - on aina myös erojen määrittämisestä, tuottamista. Samuus ja yhtäläisyys - eli identtisyys - on identiteetin käsitteen toinen ulottuvuus, kun taas toinen on toiseus tai erottuminen (Saukkonen 1996, 6). Nämä kaksi aspektia ovat läsnä kaikessa, mikä koskettaa identiteetin problematiikkaa. Identiteetin rakentumiselle on siis elintärkeää eron ja yhtäläisyyden tunnistaminen. Toiseus ja identtisyys voidaan nähdä saman asian kääntöpuolina.

2.1.1. YKSILÖ- JA RYHMÄIDENTITEETTI

Identiteetti voidaan jakaa yksilöidentiteetteihin ja ryhmä- tai kollektiivisiin identiteetteihin. Identiteetin käsitteellä on tavallisesti viitattu siihen, mikä tai kuka yksilö kokee itsensä olevan. Modernin ajan alussa 1800-luvulla tämä "itsensä kokeminen" kytkettiin yksinkertaisesti henkilöllisyyteen. Näin tapahtunut identifiointi perustui ennen kaikkea fyysisiin tuntomerkkeihin, jotka voitiin esittää henkilöllisyystodistuksessa. Modernin identiteetikäsitteen myötä alettiin kuitenkin korostaa ihmisen suhdetta itseensä sekä muihin ihmisiin. Näin identiteetti tuli merkitsemään "sosiaalista itseä", jossa tärkeää on

ennen kaikkea yksilön kokemukset yksilöllisyydestä ja yhteisöllisyydestä, erottautumisesta ja identtisydestä. (Saukkonen 1996, 6) Myös yksilöllinen identiteetti sisältää käsityksiä itseä ympäröivästä sosiaalisesta todellisuudesta. Yksilönkin identiteetin sisältöön kuuluvat käsitykset identtisydestä tai samanlaisuudesta ja kuulumisesta ryhmään näiden samuuskäsitteiden/identtisyyskäsitteiden perusteella.

Kun yksilön identiteetti viittaa yksilön käsitykseen itsestään, viittaa kollektiivisen identiteetin käsite jonkin ihmisryhmän jakamaan kokemukseen samuudesta tai yhteisöllisyydestä. Kollektiivisen identiteetin muodostamisesta on kyse silloin, kun joitakin identiteettiä koskevia ominaisuuksia annetaan ryhmälle tai yhteisölle. (Kaunismaa 1997, 221) Toki henkilökohtaisetkin ja yksilöllisiksi koetut identiteetit viittaavat useimmiten joihinkin ryhmäasetelmiin ja identiteetti yksilön sosiaalisena itseytenäkin jo määritelmällisesti sisältää käsityksen yksilön identifioitumisesta osaksi sosiaalista ympäristöään. Tällöin yksilökin kokee jakavansa yhteisöä yhdistävät piirteet eli samuudet muiden ryhmän jäsenten kanssa (ma., 221). Näin yksilöt kuuluvat ryhmään näiden samuuskäsitteiden, yhteisesti jaettujen ominaisuuksien perusteella. Toisaalta nämä identtisyyskäsitteet ovat sosiaalisen identiteetin sisältöä - viimekädessä ne muodostavat ryhmän. Kollektiivisen identiteetin käsitteellä voidaan tarkastella ihmisten identifioitumista ryhmäänsä ottamatta huomioon sen jäsenten mahdollisia muita identifikaatioita, ja keskittyä vain osaan jäsentensä henkilökohtaisista sitoumuksista eli ko. ryhmän jäsenyyteen. Esimerkiksi kansallinen identiteetti selittääkin vain osaltaan ihmisen käsitystä minuudestaan. Toisaalta kollektiivista identiteettiä voidaan tarkastella kokonaisuutena, yhteisesti jaettujen identtisyyskäsitteiden järjestelmänä, joka sisältää tiedon siitä, että ryhmä on, ja myös siitä, millainen se on.

Kollektiivisen, ylikyksilöllisen identiteetin ytimen muodostavatkin symboliset koodit, joiden perusteella ryhmiä ja yhteisöjä voidaan tunnistaa. Kollektiivisten identiteettien symbolointikäytännöt koskevat yksittäistenkin ihmisten itseidentiteetin mieltämistapaa, mutta ennen kaikkea ne ovat tapoja jäsentää ryhmään kuulumista kollektiivisella tasolla. (ma., 220 - 221) Kollektiivista yhteisyyttä konstituovia symboleita, identiteetin sisältöä, tuotetaan kielenkäytön kautta diskursiivisesti, ja niinpä diskurssit ovatkin omimpia

alueita, joilla kollektiivinen identiteetti ilmenee (Kaunismaa 1995, 5; Neumann 1995, 6). Eräs tärkeimmistä lähtökohdistani tässä työssä on kollektiivisten identiteettien sosiaalisesti konstruktivinen luonne. Identiteetit ovat siis sosiaalisten prosessien tuotteita ja kuuluvat kielellisesti tuotetun sosiaalisen todellisuuden alueelle (vrt. Berger & Luckmann 1995).

Yleisesti identifioitumisen perustana nähdään ryhmän jäsenten samanlaisuus, identtisyys. Ryhmää yhdistävänä seikkana tai ominaisuutena toimii usein tietty kielenkäyttö, tietyt jaetut toimintamallit tai tietovarasto tai tavat. Mutta kollektiivi voi kuitenkin "julistaa" ominaisuudekseen/omaisuudekseen lähes minkä tahansa seikan inhimillisen mielikuvituksen rajoissa. (Kaunismaa 1997, 227) Mutta on hyvin kyseenalaista ovatko ryhmien, esimerkiksi kansakuntien, jäseniä yhdistävät piirteet mitenkään objektiivisin kriteerein havainnoitavissa. Pikemminkin on kysymys siitä kuinka jäsenet itsensä tunnistavat, ei siitä, ovatko yhtäläisyydet olemassa todellisuudessa. Kun kysymys on sosiaalisesti tuotetusta todellisuudesta, ei ole niinkään tärkeää, ovatko identiteettiä konstituivat samuudet "todellisia", vaan sillä, mitä ihmiset pitävät todellisena, on todellisia seurauksia (vrt. esim. Liebkind 1988, 13). Sosiaalisen konstruktion todellisuus tai autenttisuus onkin kysymys, joka koskee ennen kaikkea sitä, onko konstruktio "olemassa ihmisten ajattelussa" - uskovatko ihmiset sen todellisuuteen. Niinpä identiteetit voivat usein olla täysin kuvitteellisiäkin konstruktioita (vrt. Anderson 1991). Myöskään yhtäläisyyksistä ei välttämättä seuraa identifioitumista, vaan ne ovat kontingentissa suhteessa toisiinsa. Mikään yksittäinen yhtäläisyys ei siis determinoi identifikaatiota. (Kaunismaa 1997, 221 - 222).

Huolimatta konstruktivisesta luonteestaan ja mahdollisesta kuvitteellisuudestaan kollektiiviset identiteetit ovat aivan todellinen osa sosiaalista ympäristöämme. Identiteettiä ja kollektiivista identifikaatiota koskevissa puhetavoissa viitataan jatkuvasti yhtäläisyyksiin ja samuuksiin, joiden kautta ryhmä pyritään esittämään yhtenäisenä kokonaisuutena, joka eroaa ympäristöstään, muista ryhmistä. Nämä yhtäläisyydet siis tulevat ilmi ryhmälle ja siten myös sen jäsenille annettuina ominaisuuksina, joiden koetaan yhdistävän ryhmää. Kysymys on merkityksenannosta, jossa ryhmälle pyritään

tuottamaan ominaisuuksia, jotka siten alkavat symboloida ryhmään kuulumista. (ma., 222) Näin homogeenisen ryhmän tuottamisessa on usein kysymys tietyn ryhmän jäseniä koskevan, stereotyyppisen käsityksen omaksumisesta (Paasi 1996, 59). Kuten edellä tuli todettua, kollektiivisen identiteetin muodostamisprosessissa ei ole kysymys vain yhteisten ominaisuuksien havainnoimisesta ja huomioimisesta. Toisaalta identiteetille annetut sisällöt eivät voi viitata muuhun kuin joihinkin havaittuihin, toivottuihin tai kuviteltuihin yhteisiin ominaisuuksiin, joitten katsotaan ryhmää yhdistävän ja kertovan jotain olennaista siitä ja sen jäsenistä. Huomattava on myös, että legitimiin kollektiivisen identiteetin sisältönä olevien ominaisuuksien täytyy olla tunnistettuja ja tunnistettuja jäsentensä keskuudessa. Toisin sanoen ryhmän jäsenten täytyy pitää ominaisuuksiaan todellisina. (Kaunismaa 1997, 222 - 223) Vähimmilläänkin identiteetin tuottamisessa on kysymys olennaisten ominaisuuksien valikointiprosessista, jossa voidaan antaa mielivaltaisillekin yhtäläisyyksille suuri merkitys ja toisaalta myös ylenkatsoa joitakin eroja. Jotkin jaetut erityispiirteet (todelliset tai kuvitellut) on vain valittu edustamaan ts. symboloimaan kollektiivista yhtenäisyyttä

Kun ryhmäidentiteetti edellyttää käsitystä ryhmän sisäisestä yhdenmukaisuudesta, täytyy sen sisältää erottavia merkityksiä suhteessa ulkopuolisiin. Kun meidät yhtäläisyyksiemme perusteella tunnistetaan meiksi, tunnistetaan tällöin meistä eroavat "muiksi". Identifikaatio itsessään on rajojen tuottamista (vrt. Burke 1969, 20 - 22). Erottautuminen muista sisältää diskursiivisesti tuotettuja "toisten" ulkoryhmiä, jotka on eroteltu meistä toiseuksien perusteella. Nämä toiseudet ovat tietenkin samalla tavoin tuotettuja kuin sisäryhmää yhdistävät samuudetkin. Toisaalta muut voivat olla epämääräistä ihmisjoukkojen muodostamaa ympäristöä. (Kaunismaa 1997, 226) Voidaan jopa ajatella, että pelkkä ryhmää yhdistävän, jaetun ominaisuuden määrittelemisenkin jo sisältää ajatuksen sen toimivan erottavana tekijänä suhteessa ulkoryhmään/ryhmiin. Kaikki ryhmän sisäistä yhdenmukaisuutta tuottavat identtisyudet ovat samalla myös eroja, jotka rajaavat toisia ulos ryhmästä (Paasi 1996, 59).

Aivan samoin kuin identifikaatioryhmää yhdistävät tekijät, samuudet, ovat symbolisia ja diskursiivisesti konstruoituja, ovat sellaisia myös toisia siitä erottavat piirteet. Samat

valikoinnin ja kuvittelun välineet ovat käytössä myös toisia konstruoitaessa. Ulkoryhmää symboloivat ominaisuudet kuvaavat myös itseä sikäli, että ne toimivat negatiivin tavoin - määrittelevät meitä kertomalla, mitä me emme ole. (Kaunismaa 1997, 227)

Identiteetit ja niihin sisältyvät symboliset koodit ovat tapoja muodostaa kaottisesta maailmasta tunnistettavaa ja refleksiivisesti käsitettävää tietoa (ma., 220). Luonnollisesti tämä tieto toimii perustana yksilöiden ja kollektiivienkin poliittiselle toiminnalle. Näin identiteetti kytkeytyy kysymykseen subjektiviteetista. Vaikka identiteetit ovat konstruoituja ja muutoksille alttiita ehkä kuvitteellisiakin sekä historiallisesti kontingenteja, näyttäytyvät monet - varsinkin traditionaaliset - identiteetit jäsenilleen pakottavina. Ne voivat, kuten uskonnolliset ja kansalliset identiteetit, sulkea jäsenensä sisäänsä (tai ulos) jopa näiden tahdosta riippumatta. Niinpä kollektiivinen identiteetti on keino pitää yllä sosiaalista integraatiota. (ma., 228) Näin ollen kollektiiviset identiteetit ovat hyvin pitkälle kytköksissä valtaan, ja ne myös voidaan nähdä vahvoina hallinnan välineinä.

2.2. KANSALLINEN IDENTITEETTI RYHMÄIDENTITEETTIIEN ERITYISTAPAUKSENA

Yksinkertaisimmin ilmaistuna kansallisen identiteetin voi määritellä kollektiiviseksi identiteetiksi, jossa identifikaation kohteena oleva ryhmä on kansa. Tällöin kansallista identiteettiä pidetään yhtenä kollektiivisten identiteettien erityistapauksena esimerkiksi uskonnollisten, ammatillisten, alueellisten jne. identiteettien joukossa (Saukkonen 1998a, 215). On kuitenkin huomattava, että kansallisilla identiteeteillä on joitakin poikkeavia piirteitä muihin kollektiivisiin identiteetteihin verrattuna. Näistä ehdottomasti tärkein on kansallisen yhteisön kiinteä suhde tärkeimpään poliittiseen organisaatiomuotoon, valtioon. Kansan ja valtion perustavanlaatuaista yhteyttä korostettaessa voidaan puhua myös kansallisvaltion identiteetistä. (ma., 215) Nimenomaan modernin kansallisvaltion perimmäisenä ideanahan on, että valtio kuuluu kansalle, kansalliselle ryhmälle, joka on jäsentensä identifikaation kohteena. Toisin (toivottavasti selkeämmin) sanottuna

kansallinen ryhmäidentifikaatio on kansan ehdoton edellytys ja kansa puolestaan on perusta, jolle nationalistisen kansallisvaltion olemassaolon tai ainakin sen legitimiuden ajatellaan perustuvan.

2.2.1. KANSAN MÄÄRITELMÄT

Kansa-käsitteellä ei kuitenkaan ole mitään yksiselitteistä ja yleisesti tunnustettua määritelmää, vaan sen käyttö on usein epämääräistä. Kansan monista merkityksistä kansallisen identiteetin kannalta keskeisin on sen määrittelemisen tietyn alueen väestöksi, joka muodostaa omaperäisen kokonaisuuden, etnis-kulttuuris-valtiollisen kansan. Tämä puolestaan voidaan vielä jakaa neljään sisältökokonaisuuteen: 1. Kansa voidaan nähdä genealogisena yhteisönä, yhteisen syntyperän ja "oletetut verisiteet" omaavien ihmisten joukkona. 2. Kansana voidaan pitää jonkin alueen väestöä - hallinnollisen järjestelmän alamaisia tai kansalaisia. Modernien valtioiden hallinnan objektina pidetään kansaa, ihmisiä joilla on tietyt kansalaisoikeudet ja -velvollisuudet. 3. Kansa voidaan nähdä kulttuurisena yhteisönä. Yhteisen kulttuurin voidaan katsoa yhdistävän ihmisiä riippumatta siitä asuvatko he samalla alueella tai valtiossa vai eivät. Yleensä puhuttua kieltä on pidetty ratkaisevimpana kulttuuria määrittävänä tekijänä, mutta myös tavat, uskonto, elinkeinot, arvot jne. vaikuttavat kulttuurin määrittelemiseen. 4. Viimeisen määritelmän mukaan kansaa voidaan pitää tietyn yhteenkuuluvuuden ylläpitämänä yhteisönä. Kansalla tulee olla kansallismieli ja heidän tulee tuntea yhteenkuuluvaisuutta kansallista yhteisöään kohtaan. Tämä on tietenkin yhteydessä tilanteisiin, joissa modernit valtiot ovat tarvinneet kansalaistensa vapaaehtoista osallistumista valtakunnallisiin projekteihin, kuten vaikkapa sodankäyntiin. Huomattava on, että kaikki neljä kansa-käsitteen viittauskohtaa ovat läsnä kansasta puhuttaessa ainakin retorisisina resursseina. Eri maissa tosin jotkin viittauskohdista voivat saada erilaisen painoarvon. (Saukkonen 1996, 7-9) Näin on myös toisessa kansan käsitteellisessä jaottelussa, jossa kansasta puhuminen on totuttu jakamaan kahteen traditioon: liberaaliin ja mannermaiseen. Liberaalissa traditiossa korostuu kansan olemus poliittisena yhteisönä, jossa jokaisella on samat oikeudet ja velvollisuudet, kun taas mannermaisessa traditiossa kansa muodostuu

ensisijassa kulttuuristen ja etnis-genealogisten piirteiden perusteella. (Saukkonen 1998a, 216; Pulkkinen 1999, 125) Mutta näissäkin traditioissa on kysymys ennen kaikkea korostuksista.

Koska kansa (ainakin nationalistisissa teksteissä) koetaan kansallisvaltion olemassaolon oikeutukseksi, on kansa-käsitteen edellä luetelluilla viittauskohdilla suora identiteettipoliittinen merkitys. Kansa-käsitteen määritelmät ovat piirteitä, joita monissa kansallisvaltioissa yleisesti pidetään kansaa yhdistävinä tekijöinä. Niitäkin siis tulee käsitellä ryhmän jäsentensä mielissä yhteisyyttä luovina samuuksina, jotka tuottavat yhteisyyttä identifikaatioryhmän sisälle. Ne konstruoivat kansallista identiteettiä. Esimerkiksi: mikäli jokin hypoteettinen kansakunta pitää itseään ensisijassa etnis-genealogisena yhteisönä, toimivat kansan oletetut verisiteet ryhmän jäsenille identifikaatiota tuottavina piirteinä. Tällöin kansaa pidetään perheen tai suvun laajentumana, mutta ollakseen uskottava kansan sisällä ei saa olla suuria fyysisiä eroja (Saukkonen 1996, 12). Samoin kieli ja kulttuuri voi olla ryhmäidentiteettiä tuottava samuus, jonka perusteella ryhmän jäsenet pitävät itseään kansana. Kansaan valtiollis-hallinnollisen systeemin alamaaisena kuuluvat tietyn poliittisen järjestelmän oikeudet ja velvollisuudet jakavat henkilöt. Edellä esitetyistä kansan käsitteellisistä viittauskohdista neljännessä kansallisen identiteetin ongelmallisuus tulee selvimmin esiin. Kansa yhteenkuuluvuuden tunteen ylläpitämänä yhteisönä edellyttää jäseniltään identifioitumista kansaa kohtaan, eikä sitten juuri mitään muuta. Tämä kansa-käsitteen määritelmä on yleinen sellaisissa tilanteissa, joissa muut määritelmät eivät ole mahdollisia. Saukkonen (1996, 8) mainitsee esimerkkeinä Topeliuksen ja Ernest Renanin, jotka painottivat kansan luonnetta yhteenkuuluvaisuuden ylläpitämänä yhteisönä. Kummallakin "kansan teoria" kohtasi vakavia "anomaliaita"; Topeliuksen ongelmana oli Suomen väestön jakautuminen suomen- ja ruotsinkielisiin (Saukkonen 1998b, 33), ja Renanilla Elsass-Lothringenin kysymys (Thom 1990, 23). Usein kansallisissa identiteeteissä ovat läsnä kaikki ko. viittauskohdista esiin nousevat samuudet, erilaisin painotuksin tosin.

Kansat voivat kuitenkin määritellä itseään lähes millaisilla tahansa samuuksilla, joitten katsotaan yhdistävän kansaa sisältä päin - ja erottavan ulkoa. Erityisesti

kansanluonteeseen liitetään usein kovin triviaaleilta tuntuvia merkityksiä. Esimerkkeinä voisi mainita vaikka suomalaisten perifeerisyyden (vrt. Keränen 1998, 10) sekä italialaisten epäluotettavuuden (vrt. Billig 1995, 80).

Kansallisvaltioiden identiteeteille on poikkeuksetta tärkeää myös kotimaaksi määritelty maa-alue. Kansalaisille annettujen ominaisuuksien lisäksi myös maantieteelliset, kotimaahan sisältyvät erityispiirteet, kuten territoriaaliset rajat, sääolot ja pinnanmuodot ovat tärkeitä sosiaalisen identiteetin määrittäjiä. (Paasi 1996, 51) Missä me olemme, kertoo myös siitä, keitä me olemme. Kansallisvaltiot voivat olla helposti maantieteellisesti erottuvia kokonaisuuksia kuten saaria, mutta niiden ei tarvitse sellaisia olla. Enemmistö maailman kansallisvaltioista ei ole. Useimpien kansallisvaltioiden rajat ovat enemmän tai vähemmän arbitraarisesti muodostettuja, ja niiden rajoittama alue eroaa erityispiirteiltään vain vähän naapurimaista, ja toisaalta kansallisvaltioidenkin sisällä voi olla huomattavia maantieteellisiä eroavaisuuksia. Näin ollen valtion maantieteellinen identiteettikin on sosiaalinen konstruktio, vaikka modernina aikana valtio onkin saanut lähes kyseenalaistamattoman, lähes luonnollisen aseman. Myös maantieteelliset rajat noudattavat yleensä mielivaltaisia sosiaalisia, poliittisia, etnisiä ja kulttuurisia rajoja (Paasi 1996; vrt. myös. Said 1979, 54). Tämä pätee myös kansallisvaltioita suurempien maantieteellisten kokonaisuuksien tunnistamiseen. Vaikka arkiajattelussa maantieteellisiä entiteettejä pidetään totunnaisesti yhtä pysyvinä kuin itse maata, ovat nekin alttiita merkityksen muutoksille. Tämä käy ilmi esimerkiksi Suomen maantieteellisen aseman muuttumisesta 1900-luvun kuluessa. 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa Suomea ei useimmiten esitetty kartoissa osana Pohjoismaita, koska se oli Venäjän vallan alla. Itsenäistymisen jälkeen Suomi alettiin esittää kartoissa Pohjoismaiden joukossa. (Black 1997; Fredrikson 2000, 51, 61) Kuitenkaan Suomen integroituminen Pohjoismaihin ei ollut koko maailmansotien välisenä aikana täydellistä, koska Suomella ei ollut korkeamman tason poliittista yhteistyötä Pohjoismaiden kanssa, vaan tämä asema perustui ennen kaikkea kansalaistason yhteyksiin. Itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä Suomi oikeastaan "häilyi" kahden maantieteellisen entiteetin, Pohjoismaiden ja Baltian maiden välissä. (Lehti 1995, 20) Valtioiden "paikka" maantieteellisen entiteetin osana on siis muuttuva ja tulkinnanvarainen, ja sen määrittelyyn eivät osallistu vain maantieteilijät ja

kartografit, vaan myös arkipäiväinen alueiden arvottaminen (mm. mediassa) esimerkiksi taloudellisin, kulttuurisin, poliittisin, uskonnollisin, rodullisin, lingvistisin, moraalisin, sotilaallisin jne. kriteerein voidaan tulkita valtion "paikan" määrittelyksi ympäristössään. Esimerkiksi Suomen liittyminen EU:iin vuonna 1995 implikoi keskustelun, jossa Suomea pyrittiin "siirtämään" pohjoismaista osaksi Keski-Eurooppaa (Korhonen 1997, 255 - 256). Kansakunnan identifiointi osaksi jotakin itseään laajempaa kulttuurista, maantieteellistä tai etnistä kokonaisuutta on siis tärkeä osa kansallista identiteettiä.

Vaikka kansallinen identiteetti ja nationalismi sekä modernin kansallisvaltion historiallinen kehitys ovat monimutkaisesti yhteenkietoutuneita, on huomattava, että kansallisvaltio tultuaan perustetuksi alkaa aktiivisesti tuottaa kansallistunnetta ja kansalaisten identifikaatiota kansaa ja siten myös kansallisvaltiota kohtaan. Tiettyjä kansallisvaltioissa vaikuttavia instituutioita kuten, valtionhallintoa, koulujärjestelmää, puolustuslaitosta, oikeuslaitosta, kansantaloutta tai kansallisia symboleita voi pitää kansakunnan yhtenäisyyttä tuottavina merkitysjärjestelminä (Saukkonen 1998a, 215). Hobsbawm (1994) on tarkastellut modernien kansakuntien syntyä ja todennut, että kansallisen tietoisuuden synty voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen, joista ensimmäisessä kansallistunne ja tietoisuus kansasta on yleistä vain älymystön keskuudessa. Kansallinen tietoisuus tulee tällöin ilmi lähinnä kulttuurisena ja kirjallisena kiinnostuksena kansaa kohtaan ilman poliittisia tavoitteita. Toisessa vaiheessa kansallinen tietoisuus saa ensimmäiset poliittiset ilmauksensa ja ensimmäiset kansallisvaltion perustamiseen tähtäävät kampanjat alkavat. Viimeisenä kansakunnasta tulevat tietoiseksi työväestön ja talonpoikien laajat massat. Joittenkin kansallisvaltioiden kohdalla kolmas vaihe on alkanut ennen valtion perustamista, joissakin vasta sen jälkeen. (Hobsbawm 1994, 20 - 21) Tässä kohdassa on hyvä huomata, että historiallisten kansakuntien alkuvaiheiden tarkastelu tuo näkyviin kansallisten identiteettien konstruktiivisen luonteen - ne eivät siis ole mitään poliittisista projekteista irrallisia, luonnollisia ihmisten ominaisuuksia, vaan tietyn toiminnan, joidenkin poliittisten kamppailujen tulosta.

2.2.2. HISTORIALLISET NARRATIIVIT

Kansallisille identiteeteille on hyvin tyypillistä se, että ne sisältävät käsityksiä historiallisesta jatkuvuudesta, jossa historiallinen tai myyttinen menneisyys yhdistyy nykyisyyteen ja myös tulevaisuuteen. Näissä historiallisissa narratiiveissa nykyistä kansakuntaa yhdistävät (muiden ominaisuuksien ohella) yhteinen historia ja yhteinen tulevaisuus/kohtalo. Kansakunnan menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus näyttävät tällöin selkeältä kokonaisuudelta, jatkumolta. Tällaiset ajatuskuviot tuottavat käsityksen siitä, että menneet, nykyiset ja tulevat kansakunnan jäsenet muodostavat yhtenäisen ketjun. (Kaunismaa 1995, 9) Niinpä kaikki kansakunnan jäsenet voivat vaihtua, mutta kansakunnan ajatellaan silti pysyvän samana. Tämä implikoi ajatuksen siitä, että kansakunta on yhteisö, joka on ajallisesti kestävä. Tämä ajallinen jatkuvuus on tärkeää nationalismiin kannalta - se on ehtona kansakunnan pitämiseksi luonnollisena, autenttisimpana yhteisöllisyyden muotona (ma., 3, 6).

Kertomukset kansakunnan historiasta saattavat ulottua vuosituhsienkin taakse (ks. esim. Paasi 1996, 84). Historialliset narratiivit ovatkin selvästi kommunikatiivisesti välittyneitä - kenellekään yksittäisellä kansalaisella ei voi olla henkilökohtaista kokemusta kansallisesta menneisyydestä kovin pitkältä ajalta. Siispä identiteetti tajutaan historialliseksi ennen kaikkea kulttuurisiksi koodeiksi muodostuneiden kertomusten kautta, joita historian tutkijat, opettajat ja muu sivistyneistö ovat tuottaneet. (Kaunismaa 1995, 9)

Jatkuvuus, menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden yhteys, on siis tärkeä elementti kansallisissa kertomuksissa. Benedict Anderson on huomionnut, kuinka jotkin ensimmäisistä kansallisia kertomuksia tuottavista historioitsijoista (Andersonin esimerkissä Michelet) ottivat empimättä itselleen oikeuden "puhua kuolleiden puolesta", kertoa mitä he todella tahtoivat tai teoillaan tarkoittivat. Näin kansalliseen yhteisöön oletettiin kuuluvan maanmiesten lisäksi menneet sukupolvet, vaikkeivät he ehkä itse siitä tietoisia olleetkaan. (Anderson 1991, 198) Juuri tämä anakronismi näissä nationalistisissa

historiantulkinnossa tuottaa ajatusta kansakunnan ikuisuudesta ja "ylihistoriallisuudesta" yhteisönä.

Ranskan suuren vallankumouksen jälkeen, jolloin nationalismi todella sai tuulta purjeisiinsa ja ensimmäisten modernien kansakuntien katsotaan syntyneen, perustettiin pian ensimmäiset historian oppituolit ja historia vakiintui tällöin tieteenalaksi (mt., 194). Ajankohta ei liene sattuma, vaan historiatiede syntyi vastaamaan kansakunnan tarpeeseen narratiivisen identiteetin muodostamisesta. Huomion arvoista on myös, että kansalliset tarinat ovat narratiiveja, jotka muodostetaan aina (suoranaisen anakronismin lisäksi) valikoimalla: muistamalla joitakin seikkoja ja unohtamalla toisia (vrt. Renan 1990, 11). Niissäkin on siis kysymys valikoinnista, kuten muissakin kansallista yhtenäisyyttä tuottavissa prosesseissa.

Kansallisen identiteetin narratiivisessa esittämisessä on kaksi perusmuotoa. Faktuaalisiin kertomuksiin, jotka pyrkivät pitäytymään tosiasioissa ja pyrkivät noudattamaan rationaalisuuden sääntöjä esityksissään, kuuluu ainakin edellä käsitelty historiatiede. Ne pyrkivät kertomaan menneisyydestä sellaisena kuin se on todella ollut, vaikka nekin eivät ole täysin ilman yhteyksiä myyttisiin ja ideologisiin ajatustapoihin. (Kaunismaa 1995, 13-14) Fiktiivisten historiallisten kertomusten luontevin muoto on mitä ilmeisimmin kansallishenkinen kertomakirjallisuus (vrt Anderson 1991) mutta niihin voidaan myös lukea kansanrunous, musiikki, kuvataide, elokuvat, näytelmät, televisio-ohjelmat jne. Niillä on mahdollista kertoa kansakunnan oletetusta menneisyydestä ilman faktuaalisten esitystapojen rasituksia. Esimerkiksi tarinat kansakunnan myyttisestä kulta-ajasta ovat fiktiivisten kertomusten ominta aluetta - ne representoivat kansallisen yhteisön autenttista luonnetta. (Kaunismaa 1995, 13-14) Sekä fiktiivisten, että faktuaalisten esitysmuotojen käyttökelpoisuus identiteettiä tuottavien historiallisten kertomusten esityskeinona ilmentää niin ikään kansallisen identiteetin konstruktivistista luonnetta. Ei ole niinkään tärkeää perustuuko identiteetti historialliseen "faktaan" vai puhtaaseen fiktion, vaan tärkeää on, uskovatko ihmiset sen todellisuuteen.

Historia on kansallisen identiteetin narratiiviselle tuottamiselle lähes pohjaton lähde. Siitä löytyy perusteluja lähes millaiselle identiteetin tulkinnalle tahansa. Kansallisten identiteettikertomusten kohdalla kysymys on siitä, millaisia historiallisia aikakausia tai tapahtumia pidetään kansakunnan kannalta merkityksellisinä - mitä halutaan muistaa, mitä unohtaa. Diskursiivisesti tuotetut historialliset kertomukset sisältävät usein käsityksiä kansakunnan alkuperästä ja suhteista muihin kansoihin.

2.2.3. TOISEUS JA VIHOLLISUUS

Kun kansallista yhteisöä määrittelevät symboliset merkitykset toimivat koherenssin tuottajana ryhmän sisälle, toimivat ne tietenkin myös "rajoina", jotka erottavat yhteisöä muusta sosiaalisesta ympäristöstä. Niin kuin territoriaalisten rajojenkin tapauksessa ovat läheiset kansallisuudet merkityksellisimpiä kansalliselle identiteetille. Ennen kaikkea naapurikansat ovat diskursiivisesti muodostettuja "toisia", jotka eivät näyttäyty vain pelkkänä sosiaalisena ympäristönä, määrittelemättöminä massoina.

Toisten (useimmiten siis muiden kansojen) määrittelemiseen liittyvät myöskin tietyt negatiiviset itsen määriytykset. Muista kansoista muodostetut kuvat kertovat meille, millainen meidän kansamme ei ole ja pitävät osaltaan yllä kollektiivisten ryhmien erottelua, sosiaalista järjestystä; tätä voidaan pitää toiseuden sosiaalisena funktiona (Harle 1994, 232; Harle 2000, 4). Toiseuden sosiaalisessa funktiossa, sosiaalisen järjestyksen ylläpidossa, on kysymys myös ontologisesta turvallisuudesta. Ontologinen turvallisuus on käsite, joka viittaa ihmisten luottamukseen identiteetin jatkuvuudesta, sekä sosiaalisen (ja miksei materiaalsenkin) ympäristön autenttisuudesta. Näin kokemus ontologisesta turvallisuudesta mahdollistaa arkipäiväisen toiminnan, kun ihminen voi luottaa siihen, että maailma todella on sellainen, millaiseksi hän sen kokee. (Giddens 1990, 92 - 100) Identiteetin sisältämät "toisten kuvat" voivat sisältää vahvasti negatiivisina pidettyjä piirteitä - huonona ja pahana pidetään helpommin toista kuin itseä. Kaikkein negatiivisimpina toisina pidetään vihollisia, ja suurin eroavaisuus suhteessa itseen sisältyykin viholliskuvaan. Tämän tiedostaminen ei tietenkään sulje pois positiivisen

toisen mahdollisuutta. Toiseuden sosiaalinen funktio (ja ontologinen turvallisuus) ei välttämättä edellytä negatiivista sävyä tai vihamielisyyttä (Harle 1994, 233).

Vihollisuutta ja vihamielisyyttä tuleekin ennen kaikkea pitää toiseuden äärimmäisenä erityistapauksena. Vihollisen käsite kiinnittääkin huomion "itsen" ja "toisen", "meidän" ja "heidän" väliseen suhteeseen ja implikoi suhteen perustuvan konfliktille, joka on väistämättä väkivaltainen. Viholliskuva kertoo myös siitä millainen vihollisen (ja käänteisesti myös meidän) perusolemus on ja sisältää samalla teorian konfliktin luonteesta, sen perimmäisistä syistä. Viimekädessä viholliskuvan tehtävänä on oikeuttaa sodankäynti ja väkivalta vihollista kohtaan. (ma., 233 - 234; Harle 2000, 15) Vastaavanlaisen väkivallan käyttäminen tähän yhteisön sisällä olisi äärimmäinen rikos (vrt. Harle 1991, 22).

Kaikkein äärimmäisimmillään viholliskuvaan sisältyvät toisen merkitykset voivat pyrkiä vähättelemään vihollisen ihmisyyttä tai kiistämään sen kokonaan. Mitä vähemmän viholliselle tunnustetaan inhimillisiä ominaisuuksia, sitä helpommaksi tulee väkivallan käyttö häntä kohtaan. (Harle 1994, 231; Harle 1991, 36) Samalla eroavaisuudesta suhteessa sisäryhmään pyritään tekemään äärimmäinen. Harle (1991;1994) on listannut mahdollisia viholliskuvia, joissa vihollisen inhimillisuus kiistetään. Ne ulottuvat aina pahasta ihmisolennosta ja kasvottomasta massasta (, jonka jäsenten täysi ihmisuus on kielletty) aina eläimiin (, joiden ihmisuus on jo kielletty täysin) ja elottomiin esineisiin. Viholliskuvissakin on siis asteita.

Pahan vihollisen traditio näyttää olevan yleisin juuri monoteististen uskontojen maailmankuvassa. Juutalaisuus, islam ja kristinusko ovat - Harlen mukaan - hyvin alttiita pitämään vihollisiaan Jumalan ja siten myös kaiken oikeuden ja järjestyksen vastustajina. (Harle 1994, 235) William Connolly (1991) on esittänyt tätä yhteyttä koskevan ja monoteistisestä teologiasta kumpuavan selityksen, jota hän nimittää *pahan ongelmaksi*. Monoteistisissä uskonnoissa kaikkein keskeisin idea on yhden kaikkivaltiaan ja hyvääntahtoisen Jumalan demassaolo. Kuitenkin myös monoteistisessä maailmassa on epäoikeudenmukaisuutta. Näin ollen Jumalan kaikkivaltijuuden ja/tai hyvääntahtoisuuden

puolustaminen vaatii, että pahan selitetään johtuvan ihmisistä. Näin pahuuden ja vääryyden aiheuttajaksi valitaan uskonnollisten tai eettisten periaatteiden eroavaisuuksien perusteella jotkin toiset, joita vastaan sotiminen on oikeauskoisten oikeus ja velvollisuuskin. Luonnollisesti pahuuden poistaminen vaatii pahojen totaalista tuhoamista. Toisin sanoen uskonnollista identiteettiä puolustetaan pitämällä toisin ajattelevia vastuullisina pahaan ja heihin projisoidaan omankin yhteisön keskuudessa esiintyvät epäoikeudenmukaisuudet. Toiseudella siis etsitään turvallisuutta omankin identiteetin irrationaalisuuksia vastaan. (Connolly 1991, 1-8). Myös eettisiä periaatteita voidaan pitää identiteetin sisältyvinä samuuksina, jolloin moraalinen toiminta tarkoittaa ensisijassa sitä, mitä tietyssä yhteisössä hyvänä pidetään (Norton 1993, 21). Näin ollen oikeudenmukaisuuden voi ajatella olevan mahdollista vain identifikaatioryhmän sisällä, jaettujen moraalikäsitteiden vallitessa.

Toiset ovat luonnollisesti hyvin tärkeitä identiteetille, koska toisiin voidaan projisoida omat identiteetin irrationaalisuudet ja toiset näin vahvistavat tietoisuutta identiteetistä. Voidaan jopa ajatella, että vahva identifikaatio on mahdollinen ainoastaan silloin, kun identiteetti on jonkin toisen vuoksi uhattuna. Toiset kyllä uhkaavat (jo pelkällä olemassaolollaan) identiteettiä, mutta juuri tuo uhka viimekädessä saa identiteetin vaikuttamaan tärkeältä. Merkittävät kysymykset uhasta ja identiteetistä muotoillaan useimmiten turvallisuuspoliittisiksi eloonjääntikysymyksiksi (Waever 1995, 8). Kysymys ei ole niinkään yksilöiden eloonjäännistä, vaan identiteetin. Eli kysymykseksi nousee tällöin: voimmeko tulevaisuudessakin elää "meinä". Identiteetin turvallisuuden puolustaminen oikeuttaakin lähes mitä tahansa toimia uhan poistamiseksi - turvallisuusuhkaksi julistaminen eli *turvallistaminen* nostaa uhan tavallisen toiminnan sääntöjen yläpuolelle, niin tärkeäksi, ettei mikään "normaalinen politiikan" piirissä vaikuttava eettinen yms. normi koske tätä kysymystä. (Waever 1995, 10; Buzan, Waever & de Wilde 1998, 24) Samalla uhkaksi julistettu ongelma saa myös etusijan kaikkiin muihin kysymyksiin nähden, ja sitä ei tärkeytensä ja (yleensä myös) kiireellisyytensä vuoksi tule alistaa samanlaisen poliittisen keskustelun ja arvioinnin piiriin kuin muita kysymyksiä. Näin turvallistaminen myös depolitisoi. (Buzan, Waever & de Wilde 1998, 29) Perinteinen turvallisuusuhka on juuri valtion suvereenisuuden

menettäminen, mutta monet pienemmätkin ongelmat voidaan määritellä turvallisuushkiksi. Tässä nousee esiin identiteettien turvallisuuden eräs mielenkiintoinen piirre: Identiteetin voidaan katsoa olevan uhattuna vain, jos ongelma julistetaan uhaksi eli turvallisetaan. Mitään uhkaa - edes suvereenisuuden menetystä - ei välttämättä tarvitse uhkaksi julistaa. (Waever 1995, 17) Luultavasti tämän mahdollistaa identifikaation ja sen sisältönä olevien erityispiirteiden kontingentti suhde; mikään yksittäinen samuus ei välttämättä determinoi identifikaatiota, joten minkä tahansa samuuden "poistaminen" ei vielä romuta identiteettiä. Valtiot eivät useinkaan julista uhkiksi sellaisia ongelmia, joille ne eivät voi mitään. Identiteetin turvaaminen siis vahvistaa identiteettiä, mutta myös asettaa sen testiin, jonka häviäminen on vaarallista identiteetin kannalta. (mt., 17) Mikäli näyttää siltä, että poliittiset toimet (esim. sota) eivät tuota haluttua tulosta (so. turvallisuusongelman poistumista), on ainoa mahdollisuus julistaa uhka ei-uhkaksi, määritellä ongelma joksikin muuksi, kuin turvallisuuskysymykseksi.

2.3. IDENTITEETIPOLITIikka

On selvää, että ryhmien ominaisuuksien, rajojen, vihollisten ja ystävien määrittelyllä on suurta poliittista merkitystä. Erityisesti Carl Schmittin ajattelussa poliittisen käsitteen määritelmä voidaan redusoida vain ystävä-vihollinen vastakkainasetteluun. Siis poliittisen (esimerkiksi toiminnan tai motiivin) ydin on ystävän ja vihollisen erottamisessa. Tähän voi Schmittin mukaan liittyä moraalisia, esteettisiä, taloudellisia jne. vastakkainasetteluja, mutta poliittisen kriteeriä ei voi johtaa niistä. Niinpä poliittinen vihollinen voi olla myös hyvä tai kaunis, mutta hän on joka tapauksessa vieras tai Toinen, ja konflikti hänen kanssaan on näin ollen aina ainakin potentiaalisesti mahdollinen. (Schmitt 1976, 26 - 27) Suvereeni poliittinen yhteisö, entiteetti, on näin ollen se, joka pystyy päättämään näistä vihollisuus- ja ystävyysuhteista, sekä toimista näitä vastaan (mt., 29 - 30, 38) Juuri moderni valtio onkin Schmittille tällainen suvereenin poliittisen yhteisön ideaali esimerkki.

Mielenkiintoista juuri kansallisten identiteettien kohdalla onkin niiden saavuttama legitimiisyys: ne ovat saavuttaneet lähestulkoon luonnollisen aseman poliittisten yhteisöjen

perustana huolimatta niidenkin historiallisista lähtökohdista. Kansallisten identiteettien syntyvaiheiden tarkasteluhan osoittaa, että nekin ovat joittenkin poliittisten kamppailujen tulosta. Kansallisia identiteettejä onkin nimitetty *luonnoksi muuttuneeksi politiikaksi* juuri niiden saavuttaman legitimiuden vuoksi (vrt. Keränen 1998, 8-9). Tämä legitimiys näkyy erityisesti kansallisvaltion modernina aikana saamassa asemassa poliittisena yhteisönä. Niinpä esimerkiksi modernissa kansainvälisten *suhteiden* teoriassa on nähtävissä oletus siitä, että politiikka on mahdollista ainoastaan kansallisvaltioyhteisön sisällä, missä on mahdollista tavoitella "universaaleja arvoja", totuutta ja oikeudenmukaisuutta. Toisin on kansallisvaltioyhteisön ulkopuolella, missä ei ole politiikkaa, on vain suhteita. (Walker 1993, 62 - 63)

Kansallisten identiteettien saavuttama tunnustettu asema ei kuitenkaan tarkoita sitä, että ne olisivat muuttumattomia ja aina sisäisesti täysin yhtenäisiä. Kansallisia identiteettejäkin on koko ajan ylläpidettävä, muunnettava vastaamaan tilanteita, kerrottava uudelleen. Konstruoitu identiteettikin on jossakin määrin riippuvainen vallitsevista olosuhteista, jotka täytyy ottaa huomioon, jottei identiteetti menettäisi uskottavuuttaan (Saukkonen 1998a, 220). Joissakin tilanteissa aiemmin luonnollisina pidetyt identiteetin ominaisuudet joutuvat kyseenalaisiksi ja identiteettien luonnoksi muuttunut politiikka tulee esiin. Tällaisena *dekonstruktivisena hetkenä* joudutaan identiteettiä pakostakin määrittelemään uudelleen (ks. Keränen 1998, 9). Identiteeteille sosiaalisina konstruktioina onkin ominaista, että ne voidaan aina määritellä ja esittää myös toisin. (Saukkonen 1998a, 218, 220) Tässä aukeaakin mahdollisuus politiikalle. Kansallinen identiteetti on (enemmän tai vähemmän kiivaiden) poliittisten kamppailujen kohteena oikeastaan koko ajan, ja identiteetin määrittelyjä ja uudelleenmäärittelyjä, kamppailua identiteetin merkityksistä, voidaan nimittää identiteettipolitiikaksi.

Identiteettipolitiikassa merkitykset voivat jakautua, paitsi identiteetti-käsitteen, myös politiikka-käsitteen eri merkitysten mukaan (ma., 220). Poliittikka-käsitteen merkityksen jako policy- ja politics -politiikkaan mahdollistaa kaksi tulkintaa myös identiteettipolitiikalle: Identiteetin sisällöistä käytävä poliittinen kamppailu ja pyrkimykset uusien kollektiivisten identiteettien tuottamiseen tai olemassa olevien muuttamiseen

voidaan ymmärtää identiteettipoliittikana. Ideaali foorumi yksityisten kansalaisten tai kollektiivistenkin toimijoiden identiteetikeskusteluille on tietenkin julkisuus. Toisaalta identiteettipoliittikalla voidaan tarkoittaa kansallisvaltion tai sen hallinnollisten instanssien systemaattisesti harjoittamaa identiteettien tuottamista ja ylläpitämistä. Esimerkiksi koululaitoksella tai armeijalla voi olla täysin tiedostettu identiteettipoliittinen linja toiminnassaan.

Kun kansallisella identiteetillä voidaan viitata sekä kollektiiviseen "itseyyteen", että yksilön kokemukseen itsestään, on tämä jako merkityksellinen myös identiteettipoliittikan kannalta. Identiteettipoliittikaksi voidaan siis lukea yksilöllisen poliittisen toimijuuden tuottaminen. Tällöin tarkastelun kohteena on, millaisen toimintaposition valta pyrkii yksilösubjektille tuottamaan. Tämä voi ilmetä esimerkiksi hallinnollisen instanssin vallankäyttönä, subjektiviteetin tuottamisena vaikkapa luokittelun, normalisoinnin tai tiedontuotannon avulla (Hänninen 1998, 99 - 103). Nämä ovat myös foucaultlaisessa biovaltakäsitteessä keskeisiä valtatekniikoita, joilla modernit hallinnon instanssit ovat käyttäneet väestön hallinnoimiseen. Tässä hallinnassa on myös viimekädessä kysymys subjektiviteetista. (Foucault 1998, 99 - 103) Toisaalta kun identifikaatiota voidaan pitää perustana subjektiviteetille, mahdollistaa se näin myös yksilön osallistumisen poliittiseen toimintaan, esimerkiksi etujen ajamisen tai oikeuksien vaatimisen.

Kansallisen identiteetin käsittäminen jaettujen samuuksien kokonaisuudeksi puolestaan mahdollistaa identiteetin poliittisten implikaatioiden tarkastelemisen kollektiivin tasolla. Tällöin identiteettiä tarkastellaan tapana tuottaa "meitä" homogeenisenä yhteisönä. Näin kysymys on siitä, kuinka yhteisö representoi itsensä: esimerkiksi millaisille arvoille, intresseille tai toiminnalle annetaan kansallinen tai isänmaallinen merkitys ja millaiset luetaan kansallisen yhteisön ulkopuolelle. Näin identiteettejä tuottavia symboleita voidaan käyttää myös valta-aseamista kamppailun tai niiden uusintamisen välineinä (Saukkonen 1998a, 232). Klassinen tällainen kysymys on, millaiset yhteiskuntaryhmät saavat oikeuden edustaa aitoa kansaa. Samoin identiteettipoliittikkaan kuuluu se, keitä lasketaan sisään yhteisöön, keitä rajataan siitä ulos, ja millä perusteilla. Tähän liittyy myös, kuinka merkityksellistetään Itseä sekä näitä ulosrajattuja Toisia. Tämä vaikuttaa ratkaisevasti

siihen, millaisin toimin (esim. valtioiden harjoittamassa ulkopoliitikassa) näihin ulosrajattuihin Toisiin (esim. vieraisiin kansoihin) suhtaudutaan.

Tiedostettujen ja päämäärähakuisten identiteettiä määrittelevien prosessien lisäksi identiteettipolitiikaksi voidaan lukea myös tiedostamaton identiteettien sosiaalinen rakentuminen (Saukkonen 1998a, 221). Monet sellaisetkin puhuntatavat, joita ei arkiajattelussa pidetä millään tavalla poliittisina voivat sisältää käsityksiä kansallisesta yhteisöstä ja sen ominaisuuksista tai suhteista muihin yhteisöihin. Tällainen tiedostamaton identiteetin tuottaminen onkin hyvin yleistä juuri vakiintuneen kansallisvaltion tapauksessa. Kansallisvaltio "muistuttaa" kansalaisia olemassaolostaan ja kansalaisten kuulumisesta siihen jatkuvasti hyvin banaaleilla käytännöillä. Esimerkiksi liputtamista voidaan pitää yhtenä kaikkein jokapäiväisistä muistuttamisen käytännöistä, ja muitakin näitä "muistuttamisen" tai "liputtamisen" käytäntöjä kansalaiset kohtaavat päivittäin. Michael Billig onkin kutsunut vakiintuneiden, liberaalien länsimaiden kansalaisten jokapäiväistä emotionaalista identifikaatiota kansallisiin yhteisöihinsä banaaliksi nationalismiksi. Huomion arvoista banaalissa nationalismissa on se, että se ei arkipäivässä ole kiihkeän keskustelun kohteena, vaan on ikään kuin taustalla. Kriisien ja sotien aikana "uinuva" kansallinen identiteetti "aktivoituu" ja kansalaiset ovat valmiita suuriinkin henkilökohtaisiin uhrauksiin kansakunnan puolesta. Jotta kriisiaikoina olisi mahdollista luottaa ihmisten tukeen, täytyy normaalissakin arjessa kansalaisilla olla selkeä identifikaatio kansallista ryhmää kohtaan. Juuri tämän identifikaation ylläpitämiseen lukuisat muistuttamisen käytännöt tähtäävät. (Billig 1995, 6-9) Voisi sanoa, että kansallisesta identiteettiä pitävät yllä esimerkiksi tiedotusvälineissä yleiset esittämisen tyylit tai käytännöt, joissa kansallisvaltio otetaan itsestäänselvyytenä. Kansallisvaltio siis tunkee itsensä mitä moninaisimpiin teksteihin, ja kaikkien mahdollisten tilanteiden luetteleminen tässä olisi tietenkin liian suuri tehtävä.

Kun vakiintuneiden kansallisvaltioiden arkielämän identiteettipolitiikalle on ominaista banaalin nationalismin mukaiset tunnustetut, usein tiedostamattomat ja suuria intohimoja herättämättömät identiteetin määritelmät ja esittämisen konventiot, ovat erilaiset kriisiajat mielenkiintoisimpia identiteettipolitiikan tarkastelussa. Tietyt dekonstruktiviset hetket

ovat nimenomaan identiteetin kriisejä, jolloin yleensä jokin yhteisön ulkopuolinen tekijä tai tilanne pakottaa ihmiset harkitsemaan uudestaan vallitsevia käsityksiä yhteisöstään. Tämän aiheuttaa kansallisen identiteetin ylläpitämisen ontologisen turvallisuuden romahtamisen. Samalla perinteisille, kriisiytyneille toimintamalleille joudutaan etsimään vaihtoehtoja ja identiteetille vaihtoehtoisia merkityksiä. Niinpä juuri tilanteet, joissa Itsen ja Toisen kategoriat ovat empiirisesti hämäriä, ovat erityisen hedelmällisiä identiteetipolitiikan kannalta (ks. Norton 1993, 4).

Mitä "vaikeampi" kriisi on - eli mitä tärkeämpiä maailmankuvamme perusteita se järkyttää - sitä suurempi on tarve identiteetin sitä perinpohjaisempaan uudistamiseen. Tietenkin on muistettava, että "uusi kollektiivinen identiteetti" tuskin syntyy tyhjästä, vaan luultavasti jotkin aikaisemmin syrjäytetyt identiteetin tulkinnat pääsevät dekonstruktiivisen hetken myötä hegemoniseen asemaan. Näin suurista järkytyksistä tulee ajan kuluessa poliittisia traditioita. Marja Keränen (1998) on huomionnut, että liittyminen Euroopan unioniin ja siihen liittynyt keskustelu oli yksi suomalaisen kansalliseen identiteettiin vaikuttanut dekonstruktiivinen hetki. Tämän työn keskeisimpänä hypoteesina on, että jatkosodan päättyminen Suomen aseiden tappioon syyskesällä 1944 oli vastaavanlainen tilanne.

3. SUOMALAISEN IDENTITEETIPOLITIIKAN HISTORIA

3.1. EUROOPPALAINEN VENÄJÄN KUVAAMISEN TRADITIO

Eurooppalaiseen Venäjäkuvaan on vaikuttanut suuresti Venäjällä vierailleitten matkailijoiden kuvaukset ja sotapropaganda. Ennen liiviläissotia Ruotsin ja Venäjä välillä eurooppalaisten kosketukset Venäjään olivat kovin vähäisiä. 1500- ja 1600- lukujen vaihteessa ja erityisesti Ruotsin suurvaltakauden sodissa Venäjää vastaan tuotettiin propagandakirjallisuutta, jossa venäläinen kuvattiin verenjanoisena vihollisena, barbaarisena ja orjamaisena ihmiseläimenä, joka yrittää tuhota sivistyksen etuvartijan, Ruotsin. Myös muualla Euroopassa Venäjää pidettiin - muissakin kuin sotapropagandateksteissä - vieraana ja merkillisenä. (Luostarinen 1986, 55 - 57; ks. myös Neumann 1999, 65 - 112) Vaikka propagandakirjat tuolloin eivät levinneet kovin laajalle, ne vaikuttivat vahvasti eurooppalaiseen perinteiseen venäläiskuvaan, koska ne toimivat yhä uudelleen ja uudelleen lähteinä myöhempien aikojen kirjoittajille, jotka kirjoittivat Venäjästä (Luostarinen 1986, 58). Näin kuva verenhimoisesta, ekspansiohaluisesta, kulttuurittomasta ja laumasieluisesta venäläisestä mytologisoitui, ja sotapropagandan ilmeisen tarkoitushakuiset käsitykset saivat tradition vakuuttavaa voimaa taakseen.

1700-luvun valistuksen aikana Euroopassa kuva venäläisistä kirkastui. Pietari I ja Katariina II pyrkivät olemaan eurooppalaisen muodin mukaisia valistuneita itsevaltiaita, jotka halusivat kehittää yhteiskuntaansa. Venäläisiin traditionaalisesti liitettyjen kielteisten määreiden lisäksi Venäjän oletettu kulttuurittomuus merkitsi myös kehityspotentiaalia, joka mahdollisti uuden, vanhan yhteiskunnan virheet välttävän yhteiskunnan luomisen. Näin edistykselliset valistusajattelijat projisoivat Venäjään toiveitaan oman

yhteiskuntansa muutosmahdollisuuksista. Esimerkiksi Englanti piti Venäjää liittolaisenaan ja Venäjä-kuva olikin siellä melko positiivinen. (Luostarinen 1986, 59 - 61)

Ranskan suuren vallankumouksen ja erityisesti Napoleonin sotien jälkeen Venäjä näyttäytyi Euroopassa uudessa roolissa - se oli konservatiivisten arvojen ja yhteiskuntajärjestyksen puolustaja. Nationalismin nousu ja liberaalit ja demokraattiset vaatimukset aiheuttivat 1800-luvun Euroopassa kuohuntaa, ja Venäjä puolestaan edusti pysyvyyttä ja vanhaa järjestelmää. Niinpä konservatiivisissa piireissä, erityisesti vanhan yläluokan parissa, esiintyi suoranaista russofiliaa. (Luostarinen 1986, 61 - 63) Samat syyt, jotka aiheuttivat russofiliaa, aiheuttivat kuitenkin myös russofobiaa. Luonnollisesti liberaalit ja demokraatit pitivät Venäjää vihollisenaan (Klinge 1972, 81; Luostarinen 1986, 69). Erityisesti Saksassa Venäjä nähtiin vallankumouksen vihollisena. Saksan porvarilliselle (ja myöhemmin sosialistiselle) oppositiolle Venäjän itsevaltaisen hallintojärjestelmän arvostelu oli myös hyvä kanava kritisoida omaa valtaeliittiä. Länsieurooppalaisessa ja erityisesti saksalaisessa Venäjä-kuvassa vaikuttivat siis suuresti kirjoittajien omat toiveet ja pelot yhteiskunnallisesta ja poliittisesta kehityksestä. Saksan "uudistusmielinen" russofobia ei ollut luonteeltaan ensisijaisesti rodullista vaan ideologista, vaikka venäläistä ihmistä kuitenkin pidettiin vanhan tradition mukaisesti orjasieluisena, alempiarvoisena ja luomiskyvyttömänä. 1800-luvun kuluessa nationalismi alkoi muuttua rotupohjaiseksi, ja se vaikutti luonnollisesti myös käsitykseen venäläisestä. (mt., 70-73)

Kulttuuria ja kieltä korostava porvarillinen (ns. herderiläinen) nationalismi alkoi muuttua 1800-luvun kuluessa. Tämän jälkeen - erityisesti Saksassa - kansakuntaa pidettiin yleisesti rotuun ja biologiaan perustuvana elävän organismin kaltaisena oliona. Tähän liittyivät Darwinin evoluutioteorian innoittamat ajatukset taistelusta, sodasta, laajenemisesta ja elintilasta kansakunnan eloonjäämisen ehtoina. Kansakuntien välisessä, luonnonvalinnan kaltaisessa taistelussa vahvemmat "söivät" aina heikommat, ja alueellista kasvua pidettiin valtion luonnollisena pyrkimyksenä (ks. esim. Gobineau 1915, 30). Tällöin russofobia sai rodullisia piirteitä, ja venäläisistä tuli uhkaavia juuri rodullisten ominaisuuksiensa, mm. sikiävyytensä, barbaarisuutensa ja ekspansiohalunsa vuoksi. Saksalainen "rodullinen nationalismi" ja organismianalogia vaikutti muuallakin kuin

Saksassa, esimerkiksi ruotsalaisen Kjellénin geopolitiikassa sen vaikutus on nähtävissä. (Luostarinen 1986, 77 - 83; Kjellén 1919)

Ruotsissa puolestaan lukuisten Venäjää vastaan käytyjen sotien vaikutus Venäjä-kuvaan on ollut voimakas (mt., 66). On hyvä muistaa myös, että varhainen eurooppalainen käsitys Venäjästä oli juuri ruotsalaisen sotapropagandan värittämää. Kuitenkin vasta Suomen menetys vuosien 1808 - 1809 sodassa sekä nationalismin nousu tuottivat laajan russofobian Ruotsissa. Ruotsissa Venäjä-kuvaan vaikuttivat 1800-luvulla käsitykset Venäjän itsestään selvänä pidetystä laajentumishalusta ja revanssihenki. (mt., 68) Ruotsi olikin 1850-luvulla vähällä liittyä Krimin sotaan Ranskan ja Iso-Britannian rinnalla. Tuolloin kymmenentuhannet ruotsalaiset vapaaehtoiset liittyivät spontaanisti tarkka-ampujajhdistyksiin, joita perustettiin tulevaa sotaa varten - niin laajalle rahvaan pariinkin oli russofobia iskostunut. (Klinge 1972, 82) Tuolloin myös Suomessa (juuri ruotsinkielisen sivistyneistön keskuudessa) alkoi viritä ns. skandinavismia, jonka viimekätisenä tavoitteena oli palauttaa Suomi takaisi Ruotsin yhteyteen.

Organistinen valtiokäsitys näkyy myös Rudolf Kjellénin 1900-luvun vaihteen geopolitiikassa. Kjellénillä on nähtävissä myös tiettyä russofobiaa: käsityksiä Venäjän laajentumishalusta ja tarpeista päästä valloittamaan Atlantin rannikkoa ja Ruotsia (Kjellén 1919, 70, 90; Luostarinen 1986, 84; Klinge 1972, 83). Juuri Ruotsin kautta geopolitiittinen valtiokäsitys ja myös rotujattelu tulivatkin Suomeen. (Luostarinen 1986, 83) Erityisesti ruotsinkielisen nuorison keskuudessa virisi 1900-luvun vaihteessa ajatuksia germaanisesta rodusta ja sen ylivertauudesta, vaikka merkkejä rotujattelusta oli esiintynyt jo 1860-luvun svekomaanisessa liikkeessä (Klinge 1972, 46; Kemiläinen 1998, 132).

3.2. SUOMALAISEN KANSALLISEN IDENTITEETTI-PROJEKTIN ALKU

Suomalaisen kansallisen identiteetin voidaan katsoa syntyneen tsaarinvallan aikana. Ennen tätä Suomi oli kiinteästi integroitu Ruotsin valtakuntaan, eikä Suomella ollut käytännössä erityisasemaa valtakunnasta erottuvana kokonaisuutena. Suomen - siis Ruotsin itäisen maakunnan - asukkaita pidettiin lähestulkoon yhtäläillä ruotsalaisina kuin muitakin kuninkaan alamaisia. Myös suhde itäiseen naapuriin muotoutui valtakunnan ulkopoliittisen intressin mukaan. Lukuisten sotien aikana Venäjä esitettiin sotapropagandassa tietenkin vihattavana ja raakana vihollisena. Esimerkiksi vuosien 1710 - 24 venäläismiehityksen aikana Ruotsiin paenneet pakolaiset kertoivat kauhistuttavia tarinoita venäläisten raakuuksista taivuttaakseen kuninkaan valloittamaan Suomen takaisin. (Harle & Moisio 2000, 68 - 72)

Vuonna 1809 Suomi joutui eroon Ruotsin yhteydestä, ja Venäjän tsaari integroi sen osaksi valtakuntaansa. Aleksanteri I:n Porvoon valtiopäivillä myöntämä autonominen asema poisti suomalaisten Venäjää kohtaan tuntemia pelkoja, ja suomalaisten yhteydet Venäjään muodostuivat autonomian ajalla varsin kiinteiksi. (Harle & Moisio 2000, 72 - 73; Paasi 1996, 167 - 168)

Suomalaisen kansallistietoisuus syntyi pitkälti Venäjän suoran ja epäsuoran vaikutuksen tuloksena. Ero Ruotsin valtion yhteydestä mahdollisti Suomen tarkastelemisen siitä erottuvana kokonaisuutena. Toisaalta pitkä rauhallinen kehityksen kausi mahdollisti kansallistietoisuudelle välttämättömän henkisen ja taloudellisen infrastruktuurin rakentamisen Suomeen (vrt. Paasi 1996, 90). Ja pyrkiessään vähentämään Ruotsin vaikutusta Suomessa Venäjä suosi suomenkielen asemaa aikana, jolloin eurooppalaisen nationalismien ajatukset kielen ja kansallisuuden yhteydestä etenivät. (Luostarinen 1986, 92 - 93)

Varsinaisen julkisen suomalaiskansallisen patriotismin "syntymäpäiväksi" on esitetty (Klinge 1998, 144) toukokuun 13. 1848. Tuolloin järjestettiin Helsingissä ylioppilaitten suuri kevätjuhla, jossa esiteltiin Suomen leijonalippu sekä esitettiin ensi kertaa Runebergin kirjoittama Maamme-laulu, joita molempia voi pitää kansakunnan ja kansallishengen symboleina. Kevätjuhla oli selkeästi poliittinen mielipidedemonstratio,

joka oli hengeltään muodikkaan patrioottinen tai nationalistinen, mutta ei suinkaan Venäjää tai keisaria vastaan suunnattu. Sen sijaan juhlassa kohoteltiin ahkerasti maljoja keisarille. Täytyy muistaa, että samaan aikaan oli meneillään Euroopan hulluna vuotena tunnettu vallankumousjakso, jolloin nationalismi sai usein ilmauksensa aseellisten kapinoiden muodossa. Kahakoinnin puhkeamiseen oli varauduttu Helsingissäkin - valtiovallan puolelta asettamalla sotaväki valmiustilaan ja juhlanjärjestäjien puolelta tiiviillä musiikkiohjelmalla sekä runsaalla alkoholitarjoilulla. (mt., 144 - 163)

Tärkeimpiä suomalaisen kansallisuusajattelun alullepanijoita olivat tietenkin Snellman, Topelius, Lönnrot ja Runeberg. 1800-luvun alkupuolen romanttisen nationalismin hengessä Snellman kannatti kansallisen sivistyksen luomista Suomeen sekä sivistyneistön suomalaistamista. Juuri Snellman viimekädessä toi Suomeen kansallisuusajattelun ja antoi suomalaiselle nationalismille sen ideologisen perustan. Hegeliläinen filosofinen traditio oli Snellmanin nationalismin perusta. Hegeliä seuraten Snellman käsitti kansakunnan yhtenäisyyden liittyvän kansan jakamaan kansallishengen (*Geist*), jonka hän yhdisti kansan puhumaan kieleen, joka puolestaan on yhteisen kulttuurin perusta. Snellmanille (ja hänen innoittamilleen fennomaaneille) kansakunta oli siis kulttuuris-kielellinen yhteisö, joka käsitettiin yhtenäiseksi toimijaksi, jonka tuli muodostaa poliittinen yksikkö ja pyrkiä hallitsemaan itseään, ja joka myös oli "naturalisoitu" etniseksi yhteisöksi. (Pulkinen 1999, 127 - 129) Snellmanin kansakäsitys oli siis hyvin mannermainen (Saukkonen 1998a 216). Snellman perusteli suomalaisen sivistyneistön ja kulttuurin luomista "kansallishengen vaatimuksena". Hänen päämääränään oli tavoitteellinen kulttuurityö, jonka tarkoituksena oli lähentää sivistyneistöä ja kansaa sekä synnyttää suomenkielinen julkisen keskustelun perinne (Liikanen 1995, 100). 1830-luvulla syntyikin Suomalaisen kirjallisuuden seura (SKS), jolla tuli olemaan tärkeä merkitys suomalaisen kansallisen sivistyksen luomisessa. Lisäksi Snellman sisällytti kansallishengen rakentamiseen myös taloudellisen edistyksen sekä suomenkielisen opetuksen kouluissa sekä suomen nostamisen virallisen kielen asemaan (mt., 125,127).

Krimin sodan aikana Suomen ylioppilaiden keskuudessa virinnyt skandinavismi synnytti Ruotsiin ja länteen suuntautuneen opposition, jonka tavoitteena oli liittää Suomi Ruotsiin

tai ainakin julistautua Venäjän ja Länsi-Euroopan valtioiden sodassa puolueettomaksi (Liikanen 1995, 103; Harle & Moisio 2000, 77). Snellmanin lojalistinen ja kulttuurityöhön keskittynyt nationalismi näytti tässä tilanteessa Venäjän silmissä oivalta vastavoimalta skandinavismille, ja aiemmin nuivasti Snellmaniin suhtautunut hallitus alkoikin tukea häntä (Liikanen 1995, 103). Snellmanin kulttuurilliset ja taloudelliset tavoitteet toteutuivatkin hyvin pitkälti 1800-luvun kuluessa.

Ensimmäinen Lönnrotin keräämä Kalevala julkaistiin SKS:n toimesta 1830-luvulla. Siitä tulikin identiteettipoliittisesti hyvin tärkeä teos, ehkä tärkein suomalaisuuden symboli. Se tarjosi kansalliselle identiteetille (enemmän tai vähemmän) kuvitellun myyttisen muinaisuuden, josta myöhemmät kirjoittajat sekä taiteilijat ottivat aineksia suomalaisuuden kuvaamiseen. Suuri osa kansallisromanttisesta taiteesta sai kuvastonsa juuri Kalevalasta (Siikala 1996, 141).

Topeliuksen työllä oli niin ikään suuri merkitys kansakunnan luomisessa Suomeen. Hänen historialliset romaaninsa (mm. Välskärin kertomukset) aloittivat kansallisen historian luomisen, jonka avulla suomalainen kansakunta saatettiin katsoa perinteikkääksi. Täytyy muistaa, että 1800-luvulla myös romaaneja pidettiin relevantteina historiallisina esityksinä tutkimusten ohella. (Klinge 1998, 39, 115, 121) Vieläkin tärkeämpi kansallisen identiteetin muokkaaja on ollut Topeliuksen Maamme -kirja, joka julkaistiin vuonna 1875 (Siikala 1996, 144). Sen sisältämät kansanluonteen kuvaukset ovat saaneet hyvin legitiimin aseman kansallisessa identiteetissä, ja Topeliuksen Maamme -kirjan stereotyyppioita voi pitää eräänlaisena *luonnoksi muuttuneena politiikkana* (vrt. Keränen 1998). Juuri Maamme -kirja esitti joissakin yhteyksissä vielä tänä päivänäkin elävät kliseet suomalaisesta kansanluonteesta (vrt. Paasi 1984, 54), johon liittyvät mm. seuraavat ominaisuudet: ahkeruus, uskonnollisuus, sisukkuus, karaistuneisuus, kestävyys, urhoollisuus, uhrautuvaisuus, sotakuntoisuus, itsepintaisuus, vapauden rakkaus, hidasluntoisuus ja tiedonhaluisuus. Topeliukselle tyypillisin suomalainen oli hämäläinen talonpoika, jota hän kuvaa suomalaisen ideaalityypin, Matin kautta. Jäyhän ja juron Mattiin luonteeseen sopivat hyvin edellä esitetyt kansanluonteen piirteet. Juuri pääosin suomenkielinen talonpoikaissäätö edustikin

Topeliukselle (ja muillekin fennomaaneille) aitoa kansaa, maaseutujen suomenkielisen köyhälistön hän jätti Maamme -kirjassaan huomiotta. (Saukkonen 1998b, 37 - 38). Topeliuksen suomalaisen talonpojan ideaalityyppi muistuttaa Runebergin esitystä tyypillisestä suomalaisesta - Saarijärven Paavo (Runeberg 1977 [1830], 120 - 122). Joitakin vuosikymmeniä aiempaan representaationa Saarijärven Paavo on vaikuttanut myös Topeliuksen käsityksiin. Kuitenkaan kieli ei ollut Topeliuksen mielestä keskeisin kansaa konstituiva kriteeri: hän katsoi, että kaikki patrioottiset maan asukkaat olivat kansaa riippumatta siitä, mitä kieltä he puhuivat. Suomalaiseen isänmaallisuuteen kuului ennen kaikkea halu tehdä työtä isänmaan hyväksi. Kuitenkin väestön genealogiaa pohtiessaan hän totesi rannikoilla asuvien olevan ruotsinsukuista väestöä. Näin kieli ja sukujuuret yhdistyivät hänen "kansateoriassaan" sittenkin. (Saukkonen 1998b, 33 - 34) Maamme -kirja sisälsi myös kuvauksia Suomen muista kansallisuuksista, joten sen voi katsoa sisältävän sisäisen yhtenäisyyden lisäksi ulkoisen erottautumisen teemoja. Topeliuksen mukaan venäläiset olivat ahkeria, lapsia rakastavia, iloluontoisia ja he tulivat hyvin toimeen suomalaisten kanssa. Kuitenkaan Topelius ei ollut mikään russofiili, vaan hän osaltaan pönkitti suomalaisten ylemmyudentuntoa "ilomielisiin" venäläisiin nähden. (Karemaa 1998, 193) Voisi sanoa, että topeliaanisessa kansankuvassa oli ennen kaikkea kysymys sivistyneistön toiveesta siitä, millaista suomalaisen kansan tulisi olla.

Snellmanin ajatusten innoittamana alkoi suomalaisen sivistyneistön keskuudessa viritä ajatuksia suomalaisen kansan ja sivistyneistön yhteydestä. Erityisesti Yrjö-Koskista voi pitää varsinaisen fennomaanisen liikkeen tärkeimpänä vaikuttajana. Lähinnä Yrjö-Koskisen aloitteesta perustettiin 1870-luvulla Kansanvalistusseura, josta tuli suomalaisen puolueen tukiranka. (Liikanen 1989, 128; Liikanen 1995) Sen tarkoituksena oli - Snellmanin hengessä - luoda kansallista sivistystä, mutta levittää sitä talonpoikaiston eli suomenkielisen rahvaan pariin. Snellmanhan oli keskittynyt lähinnä sivistyneistön suomalaistamiseen. Snellmania ja muita varhaisia fennomaaneja voi pitää Hobsbawmin (1994) nationalismijaottelun mukaan ensimmäisen vaiheen nationalistina, koska hänen kiinnostuksensa kohdistui ennen kaikkea kulttuurin kehittämiseen, kun taas Yrjö-Koskinen sijoittuu nationalismin toiseen vaiheeseen, juuri poliittisten tavoitteiden korostamisen vuoksi.

Suomenmielisten poliittisena päävastustajana olivat tietenkin ruotsinmieliset skandinavistit. Tämä vaikutti kysymykseen kansallisen sivistyksen sisällöstä: tuliko suomalaisen sivistyksen suuntautua länsimaiseen kulttuuriperintöön (siis lähinnä Ruotsiin) vai tulisiko pyrkiä kehittämään omaa, kansallista sivistystä emämaan turvin? Tämä aiheutti jakautumista suomalaisen puolueen sisälläkin - August Ahlqvist kannatti läntistä suutausta, kun Yrjö-Koskinen puolestaan itäistä. (Liikanen 1995, 114) Ahlqvistillä esiintyykin avointa pelkoa ja inhoa venäläisiä kohtaan (Karemaa 1998, 193). Fennomaanitkin tietenkin kannattivat Suomen autonomista asemaa Venäjältä, ja halusivat vahvistaa sitä, mutta heidän näkemyksensä mukaan separatistiset hankkeet saattoivat vaarantaa Suomen autonomisen aseman. Perustuslaillisista muodoista he saattoivat tinkiä, jos se auttoi sivistyksen vahvistamista ja yhtenäisen kansan luomista. Ruotsinkieltä ainakin koskislaiset fennomaanit pitivät ennemminkin uhkana yhtenäisyydelle ja siten myös poliittisen statuksen vahvistumiselle, kuin vahvuutena ja länsimaisen sivistyksen vaalijana. (Liikanen 1995, 130) Fennomaanien ajattelussa mielenkiintoista on se, että kansallisen kulttuuri- ja kielitaistelun johdosta Suomen ei katsottu olevan aivan kiinteä osa länsimaista kulttuuripiiriä vaan länsimaalaisuus, ja erityisesti skandinavismi, saatettiin nähdä jopa vahingolliseksi Suomen kulttuuriselle ja poliittiselle asemalle. Ruotsinmieliset olivat fennomaanien päävastustajia ja Venäjään fennomaanit suhtautuivat myönteisesti tai ainakin he suvaittivat venäläisvaltaa enemmän kuin svekomaanit. Venäläiset vallanpitäjät näyttäytyivätkin fennomaanien liittolaisina ruotsinkielistä ja -mielistä skandinavismia vastaan.

Fennomaanien ja svekomaanien välinen polemiikki ei jäänyt pelkän kieliriidan tasolle vaan siihen liittyivät myös rotu ja kansallisuuskysymykset. Kun fennomaanien mielestä suomessa oli viimekädessä vain yksi kansa, niin svekomaanit katsoivat että, suomalaiset ja ruotsalaiset ovat eri kansallisuuksia. Suomenkieliset ovat oma kansallisuutensa, ja ruotsinkieliset kuuluvat ruotsalaiseen kansakuntaan - joskus he jopa nimittivät itseään itäruotsalaisiksi. (Kemiläinen 1998, 131, 151) Samalla ruotsalaiset kuuluivat germaaniseen rotuun, kun suomalaiset he laskivat itäiseen, mongoliseen rotuun kuuluvaksi. Tämä oli 1800-luvun rotuteorioiden vaikutusta: niissä lähes poikkeuksetta

suomenkieliset laskettiin aasialaisiin, kun taas ruotsalaisia pidettiin rodullisesti eurooppalaisina. Näiden teorioiden mukaan rotu säänteli myös ihmisen henkisiä lahjoja, ja ainoastaan eurooppalainen rotu kykeni suuriin saavutuksiin, kuten luomaan tiedettä, taidetta tai hallitsemaan yhteiskuntaa. Aasialaiset - ja suomalaiset heidän myötäään - sen sijaan olivat sivistykseen kykenemättömiä barbaareja, jotka eivät rotunsa puutteiden takia yleensä nähin saavutuksiin pystyneet (mt., 68 - 73; esim. Gobineau 1915, 38, 131). Niinpä monet svekomaanit pitivät ruotsinkielistä väestöä kaiken sivistyksen järjestyksen ja vaurauden ylläpitäjänä suomessa, ja sillä perusteella vastustivat suomenkielisen kansakunnan kehittämistä (Kemiläinen 1998, 132). Samoin oli myös muissa pohjoismaissa, joissa suomenkieliset nähtiin useimmiten vieraana ja alempana rotuna ja vain ruotsinkieliset laskettiin germaanisen rodun edustajiksi. Rotu siis yhdisti vain Suomen ruotsalaista väestöä pohjoismaihin. Kiista suomalaisten rodullisesta alemmuudesta jatkui pitkälle 1900 -luvun puolelle, vaikka suomalainen kansallisuusprojekti antoi suomellekin lopulta yhtäläisen aseman ja lisäsi suomalaisten poliittisen merkitystä. Esimerkiksi vuoden 1918 sotaa jotkin svekomaanit selittivät suomalaiselle rodulle tyypillisellä barbaarisuudella, anarkistisuudella ja yksilöllisyyden puutteella (mt., 150 - 151). Nämähän olivat piirteitä, jotka monet suomalaiset myöhemmin liittivät venäläisiin vihollisiin (ks. luku 3.3).

Fennomaanien työn vaikutuksesta kansallisuusajattelu levisi suomenkielisen rahvaan pariin ja kansallinen identifikaatio alkoi syrjäyttää vanhan sääty-yhteiskunnan tiukkaa luokkahierarkiaa ihmisten ensisijaisena identifikaation kohteena. Fennomaanit halusivat madaltaa sääty-yhteiskunnan luokkahierarkiaa - eivät poistaa sitä kokonaan. (Liikanen 1995, 235) Samaan aikaan alkoi joukkojärjestäytyminen sekä syntyi ns. porvarillinen julkisuus, joka on ratkaiseva tekijä nationalismin leviämisessä (vrt. Hobsbawm 1994; Anderson 1991). Kansallisuusajattelun nousu Suomessa liittyikin kiinteästi modernin politiikan syntyyn. Fennomaanit olivat ensimmäinen poliittinen liike Suomessa, joka vetosi retoriikassaan kansaan poliittisena voimatekijänä. Fennomaanit vaativatkin (lähinnä Kansanvalistusseuran laajaan järjestökenttään vedoten) itselleen oikeutta edustaa kansan tahtoa. (Liikanen 1995, 167 - 170) Kansallisuuspuheen voi katsoa myös palvelleen fennomaanien omia valtapyrkimyksiä. Kansallisen identiteetin sisältämä

kansakuva ei suinkaan ole intresseistä sekä valtapyrkimyksistä vapaata, vaan se on poliittisen taistelun kohde.

Suomalaisen puolueen myöntöväisyyspolitiikka joutui vakavaan kriisiin vuonna 1899. Tuolloin Venäjän keisari esitti niin kutsutun helmikuun manifestin, jonka tarkoituksena oli heikentää Suomen perustuslaillista asemaa autonomisena suuriruhtinaskuntana. Tämä vahvisti niiden asemaa, jotka olivat vastustaneet yhteistyötä Venäjän kanssa. Svekomaanit hyödynsivät sortovuosia mm. keräämällä suuren kansalaisadressin Keisarin aloittamaa politiikkaa protestoidakseen, ja siihen osallistuikin hyvin suuri osa (myös suomenkielisestä) väestöstä. Svekomaanit ja aktivistit (joskus myös sosialistit), jotka kannattivat aktiivista vastarintaa Venäjän toimia vastaan, levittivät Venäjän ja myös vanhasuomalaisten vastaista materiaalia (ks. esim. Kosonen 2000, 157, 168 - 169, 174), ja Venäjä-vastaisuus alkoikin pikkuhiljaa juurtua kansalaisiin, jotka ennen sortokausia olivat olleet hyvin lojaaleja keisaria kohtaan. Näin skandinavismmin välittämä eurooppalainen kuva Venäjästä alkoi tulla osaksi suomalaista omakuvaa. Tällöin vanhasuomalaiset, erityisesti Yrjö-Koskinen, joutuivat poliittiseen paitsioon. Yrjö-Koskisen julkisesta vainoamisesta tulikin yleisesti hyväksyttyä Suomessa. (Harle & Moisio 2000, 79 - 80)

Kuitenkin vielä maaliskuun vallankumous vuonna 1917 sai Suomessa laajalti innostuneen vastaanoton. Suomessa järjestettiin keväällä suuria joukkokokouksia ja vapausjuhlallisuuksia, joihin suomalaiset osallistuivat yhdessä venäläisten sotilaitten kanssa. Myös taiteilijapiireissä vallankumous otettiin innostuneesti vastaan. Suomessa olikin maaliskuu-huhtikuussa vallalla varsin ihaileva ja venäläismyönteinen mieliala. (Karemaa 1998, 41 - 43)

Pian kuitenkin venäläissotilaitten kurittomuus ja väkivaltaisuuudet alkoivat aiheuttaa pelkoa suomalaisten, erityisesti porvarillisten piirien keskuudessa. Levottomuudet olivatkin omiaan vahvistamaan negatiivisten mielialojen nousua venäläisistä, vaikka usein suomalaisiakin osallistui levottomuuksiin venäläisten kanssa. (mt., 49 - 50) Myös maan huono elintarviketilanne vaikutti suomalaisten mielialoihin. Venäläisen sotaväen nähtiin

haaskaavan Suomen vähiä elintarvikevaroja, jotka eivät tahtoneet riittää suomalaisillekaan. (mt., 54) Porvarien venäläisvastaisuutta lisäsi myös Suomen vasemmiston ja venäläisen sotaväen yhteistyö. Varsinkin lokakuun bolshevikkivallankumous herätti porvarillisissa piireissä pelkoa vasemmiston kapinan mahdollisuudesta myös Suomessa. Pelkoa ruokki tieto siitä, että venäläiset sotilaat olivat toimineet yhdessä suomalaisten punaisten kanssa. (mt., 62 - 64) Edellä mainitut syyt johtivat siihen, että aktivistien ajatukset alkoivat saada yhä laajempaa kannatusta Suomen oikeistolaisissa lehdissä. Aktivistit olivat saaneet vaikutteita ruotsalais-germanistisesta ajattelusta, ja heille itäisyys ja aasialaisuus ja myös venäläisyys tarkoitti barbaarisuuden synonyymiä (mt., 68). Svekomaanien hellimissä rotuteorioissa nämä piirteethän oli useimmiten liitetty juuri suomalaisiin, ja niinpä tässä vaiheessa ainakin suomenkielisten aktivistien pyrkimyksenä voi pitää Aasian ja barbarian rajan siirtämistä Suomen (suomensukuisen väestön) itärajalle. Vuoden 1918 alussa edellisen kevään venäläissympatioista ei ollut jäljellä tietoaakaan.

3.3. VUODEN 1918 SODAN VAIKUTUS

Vuoden 1918 tapahtumat olivat suuri järkytys suomalaisen kansan hyveellisyyteen uskoneelle sivistyneistölle, vaikka edeltävät levottomuudet olivatkin jo herättäneet epäilyksiä. Topeliaaninen kuva kansastahan oli kovin idealisoitu ja siinä korostuivat nimenomaan rahvaan uskonnollisuus, ahkeruus ja lain sekä esivallan kunnioitus. Sisällissota ja "hyveellisen rahvaan" nouseminen aseelliseen taisteluun nimenomaan sivistyneistöä, porvarillista yläluokkaa ja valtiovaltaa vastaan sosialistisen ideologian mobilisoimana ei sopinut olleenkaan perinteiseen kansallisen identiteetin sisältämään kansakäsitykseen. Niinpä kansallisen identiteetin puolustaminen vaati sodan selittämistä jollakin muulla tekijällä kuin suomalaisen rahvaan pahuudella. Tällaiseksi tekijäksi löydettiin venäläiset.

Valkoisen Suomen puolella sotaa katsottiin käytävän, paitsi sisäpoliittisista syistä, myös venäläisten karkottamiseksi maasta. Sotaa pidettiin ensisijassa itsenäisyysotana, jolloin

sekä ruotsinkielinen yläluokka, suomenkielinen keskiluokka että enemmistöltään suomenkieliset talonpojat saattoivat yhtyä taisteluun lähinnä suomenkielisiä punaisia vastaan. (Karemaa 1998, 72 - 73) Näin voitiin ylittää sekä luokka- että kieliristiriidat, jotka jakoivat suomen poliittista kenttää, ja jotka olisivat voineet olla vaarallisia tehokkaan sodankäynnin vaatimalle yksimielisyydelle valkoisella puolella. Sotaa tuli pitää itsenäisyysotana siitäkin huolimatta, että ylivoimainen enemmistö punaisista oli suomalaisia. Punaisten puolella taisteli (arviot vaihtelevat) tuhannesta muutamaa tuhatta venäläistä sotilasta, ja heidän merkityksensä taisteluissa oli kovin vähäinen (mt., 91 - 92). Tästä huolimatta sota venäläisten karkottamiseksi voitiin valkoisella puolella perustella sillä, että suomalaisten punaisten ei katsottu itse keksineen ajatusta taistelusta vaan sota pantiin venäläisten syyksi. Punaisten nähtiin vain omaksuneen venäläiset, itämaiset ideaalit ja mallit. (mt., 76) Kommunismi, sosialismi tai bolshevismi suomalaisissa punaisissa nähtiin venäläistä alkuperää olevana tartuntana, joka oli saanut suomalaisen rahvaan edustajat liittoutumaan vihollisen kanssa ja pettämään isänmaansa.

Niin sanottua syntipukkiajattelua eli suomalaista identiteettipoliittista näkemystä sodasta kannattivat kiihkeimmin Saksassa koulutetut jääkärit sekä aktivistit ja maalaisliittolaiset. (mt., 77 - 78) Tämän näkemyksen mukaan sotaa käytiin kaikkia venäläisiä vastaan. Suomalainen, venäläisiä koskeva viholliskuva, jota edellä mainitut ryhmät innokkaimmin tuottivat, piti venäläisiä alempana ja vihattavana ihmisryhmänä, vaikka kommunismiakin tietenkin vihattiin.

Sisällissodan aikainen kirjallisuus pyrki aktiivisesti tuottamaan viholliskuvaa, joka sopi sodankäynnin tarpeisiin. Yleensä kirjoittajien vihollisena esiintyi syntipukkiajattelun mukaisesti venäläiset, ja venäläisyyden katsottiin saastuttaneen osan suomalaisista. Näin varsinainen syy sotaan oli suomalaisen kansan ulkopuolella, joskin esimerkiksi Kyösti Wilkuna pohdiskeli, olivatko vihollisen kanssa liittoutuneet punaiset kokonaan eri rotua kuin "oikeat" suomalaiset. Myös "punaryssä"-termi, jolla punaisia usein kutsuttiin, rinnasti suomalaiset punaiset venäläisiin. (mt. 92 - 94) Yleensä sotapropagandakirjallisuudessa suomalaisten kapinallisten suurimpana rikoksena pidettiin kuitenkin sitä, että he olivat liittoutuneet perivihollisen kanssa. Venäläisiä sen sijaan pidettiin "idän barbaareina", joita

vastaan suomalaisten on luonnollista käydä sotaa. Esimerkiksi V.A. Koskenniemi julisti kirjassaan "Nuori Anssi", kuinka sotaa käytiin "pirua ja ryssää vastaan" (Koskenniemi 1918, 26, 43), ja Ilmari Kianto nimitti venäläisiä "maan lutikoiksi" ja "ryssäläisrienaksi" (sit. Karemaa 1998, 95). Suojeluskuntalaisen Lehti kuvasi puolestaan vielä sodan jälkeen vihollista "kesyttöminä koiralaumoina", "luikukatseisina ryssänroikaleina", jotka haisivat, näyttivät pahalta ja olivat muutenkin kuin "petoeläimiä" (sit. mt., 104). Viholliskuvassa oli tyypillistä, paitsi Itsen ja Toisen eron korostaminen, myös suoranainen Toisen ihmisyyden kieltäminen. Kun viholliskuvan funktiona on oikeuttaa sota ja siihen sisältyvä väkivalta vihollista kohtaan, toimii vihollisen dehumanisointi väkivallan käyttöä oikeuttavana tekijänä (vrt. Harle 1991, 22). Valkoisen suomen sotaretoriikassa olikin tyypillistä juuri venäläisten kuvaaminen alempina ihmisinä tai suoranaisesti eläimiin rinnastuvina olentoina.

Valkoisen Suomen kirjallisuudessa ja lehdistössä venäläisiä kuvaava sanasto ja kuvasto oli hyvin samanlaista kuin 1800-luvun Euroopan poliittisilla kirjailijoilla sekä ensimmäisen maailmansodan saksalaisessa sotapropagandassa ja viimeisten autonomianvuosien aktivisteilla (Karemaa 1998, 99). Suomalainen viholliskuva sai ideologisen perustansa vanhemmasta eurooppalaisesta Venäjää ja venäläisiä kuvaavasta traditiosta ja sen kliseistä (mt., 134). Erityisesti jääkäreiden kiihkeään vihaan oli varmasti vaikuttanut saksalainen sotapropaganda - olivathan he saaneet koulutuksensa Saksassa. Tässä viholliskuvassa korostettiin venäläisten raakuutta, petollisuutta, väkivaltaisuutta ja epäsiisteyttä. Bolshevismia pidettiin venäläisenä harhaoppina, joka oli levinnyt Suomeen ja aiheuttanut sodan. Bolshevismi oli venäläisen kansanluonteen ilmentymä. Kielteistä leimaa eivät saaneet yksin Venäjän poliittiset olot tai hallintojärjestelmä, vaan useimmiten koko Venäjän kansaa ja kaikkea venäläisyyttä pidettiin vihattavana. Kaikkia venäläisiä - heidän poliittisista mielipiteistään riippumatta - pidettiin syntipukiajattelun mukaan syyllisinä sotaan ja kaikissa haluttiin nähdä vihattavia barbaarisia, itäisiä ominaisuuksia. Viholliskuvassa oli siten aineksia rasistisesta ja etnisestä vihasta. Viholliskuvillehan on yleisesti tyypillistä, että tietty stereotyyppi alkaa hallita koko kuvaa vihollisesta. Itäisyyden vastapoolina pidettiin tietenkin suomalaisten eurooppalaisuutta, ja Suomea pidettiin Lännen etuvartiona Idän barbariaa vastaan. (mt., 99, 100) "Päästyään"

Euroopan esitaistelijaksi Suomi oli näin siirtynyt sivistyneen Euroopan olennaiseksi osaksi. Ajatusta barbaarisesta ja itäisestä toisesta voidaan "käyttää" näin oman sivistyneisyyden ja läntisyyden propagoimiseen (vrt. Neumann 1999).

Sodan kuluessa venäläisiin kohdistunut viha ei jäänyt vain retoriikan asteelle. Ilmeisesti viholliskuva johti siihen, että valkoisten vangiksi jääneet venäläiset sotilaat useimmiten ammuttiin. Venäläisvaino oli usein summittaista ja kohdistui joskus myös venäläisiin siviileihin huolimatta heidän poliittisista mielipiteistään. (Karemaa 1998, 81)

Jyrkkää kansallisuusvihaa oli ilmennyt ennen sotaa vain lähinnä aktivistien kirjoituksissa. Marraskuussa 1917 ja etenkin sodan aikana etnisen ja rasistisen vihan ilmauksia alkoi olla muillakin yhä enemmän. (mt., 106) Sodan jälkeen ns. syntipukiajattelua ja rasistista venäläisvihaa ilmeni valkoisen Suomen lehdistössä yleisesti puoluekannasta riippumatta (mt., 107). Kuitenkin aktivistit - kuten esimerkiksi Yrjö Ruuth - ja maalaisliittolaiset - esim. Santeri Alkio - saarnasivat rasistista vihaa venäläisiä kohtaan erityisen innokkaasti (mt., 125, 128). Paitsi syyllisyys sotaan, myös melkein kaikki suomalaisen rahvaan paheet nähtiin joidenkin maalaisliittolaisten ja aktivististen kirjoittajien mukaan olevan venäläisen vaikutuksen aikaansaannosta. Suomessa olevat venäläiset emigrantit levittivät kirjoittajien mielestä huonoja tapoja kuten esimerkiksi juopottelua ja levottomuuksia. (mt., 120, 191)

1920-luvulla rasistinen venäläisviha lisääntyi suuresti, ja siitä pyrittiin tekemään oleellinen osa suomalaista isänmaallisuutta. Tällöinkään vihan kohteena ei ollut vain bolshevismi, vaan kaikki venäläiset nähtiin Suomen vihollisina. (mt., 148). 20-luvun alkuvuosina alkoi myös tietoinen ja systemaattinen venäläisvihan levittäminen erityisesti Akateemisessa Karjala-Seurassa (AKS) sekä suojeluskunnissa (Karemaa 1998, 155; Klinge 1972, 55). Laajan venäläisvihan juurruttaminen nähtiin Suomen kansan elinkysymyksenä, ja kansassa katsottiin olevan niin paljon latenttia venäläisvastaisuutta, että se oli propagandan avulla muutettavissa aktiiviseksi vihaksi (Karemaa 1998, 156). Venäläiset nähtiin vihattavina, paitsi etnis-rodullisten ominaisuuksiensa, myös Suomea uhkaavan ekspansiohalunsa vuoksi. Tähän liittyi myös käsitys siitä, että venäläisvihan

perinne Suomessa on ikivanha. (Klinge 1972, 60) Vihan propagoimiseen perustettiin AKS:n sisälle erityisen Vihan Veljet -niminen salainen veljespiiri (Klinge 1972, 64; Karemaa 1998, 157), jonka tärkeimpänä ideologina toimi Elmo Kaila (Harle & Moisio 2000, 86).

AKS:n vihakampanjaa toteutettiin, paitsi ylioppilasnuorison piirissä, myös tavallisen kansan parissa levittämällä poliittisia kirjoituksia. Vuonna 1922 ilmestyi ”Ryssästä saa puhua vain hammasta purren” ja vuonna 1923 ”Suur-Suomi on yhtäkuin isänmaa”. (Klinge 1972, 60) Niissä venäläisvihasta toivottiin kansan yhdistäjää sekä suomalaisten sotakunnon kohottajaa, mikä näissä tunteenomaisissa kirjoituksissa on ilmaistu varsin suoraan:

”Varmaankin on monen suomalaisen silmä oppinut jo näkemään mikä ääretön vaara meitä uhkaa Venäjän taholta. Tämä vaara supistuu kuitenkin pieneksi heti kun me huomaamme oikean puolustuskeinon ja käytämme sitä hyväksemme. Suomen itsenäisyyden säilymisen avain on leppymätön ja silmitön *ryssänviha*. Ei uhkamielinen, poikamainen ja sotaisa, vaan harkitseva jyrkkä ja selvä. Ei turhaan miekkoja kalisteleva, vaan vaaran hetkellä yksimielinen ja voimakas. Kalpojen kalistelun aika ei ole vielä tullut. Sekin tulee vielä kerran, kun Suomen heimoveljien lopullista historiaa kirjoitetaan. Suokoon Sallimus, että me siihen mennessä olisimme jo voineet sopia keskinäiset riitamme ja kykenisimme yksimielisinä, *oikeina suomalaisina*, esi-isiemme tavoille uskollisina ja heidän verensä vaatimina, kunnialla seisomaan ryssää vastaan.

Rakentukoon itsenäisyytemme ja sarastava suuruutemme sille voimakkaalle ja lujalle kalliopohjalle, jonka nimi on Viha.

Viha isänmaan ikuista vihollista, ryssää vastaan.

Pyhä viha.” (“Ryssästä saa puhua vain hammasta purren” 1922, 14)

AKS:n ”ryssänviha”, paitsi takasi Suomen itsenäisyyden, myös kuului suomalaisuuteen ja yhdisti *oikeita* suomalaisia, kuten edeltävässä lainauksessa melko suoraan ilmaistaan. Viha (tai vihollinen) oli AKS:lle tärkein suomalaisia yhdistävä seikka, jonka puitteissa

keskinäiset ristiriidat oli mahdollista sopia. Näin venäläisvastaisuudesta tuli keskeinen osa isänmaallista suomalaisuutta ja kansallista identiteettiä. Viimeistään tässä vaiheessa venäläisistä tuli suomalaista kansallista yhteisöä ja yhtenäisyyttä konstituiva mytologinen perivihollinen, jota vastaan suomalaisten katsottiin käyneen tuhatvuotista taistelua ja jonka vastustaminen nähtiin suomalaisen kansakunnan tärkeimmäksi tavoitteeksi. Myös alueellinen ekspansio ja Itä-Karjalan valtaus olivat AKS:n tavoitelistalla, siellähän asuivat suomalaisten karjalaiset *heimoveljet*. Näin siis "heimo" (tai miksei myös rotu) yhdisti suomalaisia itään. AKS:n ja suojeluskuntien vihakampanjaa voi pitää tietoisena identiteettipoliittisena projektina, joka liittyi hiljattain itsenäistyneen kansallisvaltion identiteetin rakentamiseen.

Edeltävässä lainauksessa esiintyvä maininta suomalaisten keskinäisistä riidoista, jotka tulee sopia, viittaa ilmeisesti Suomen poliittista kenttää jakaviin poliittisiin ryhmittymiin. AKS:läiset halusivat eheyttää kansakunnan ja olivat siksi valmiita lukemaan kansallisiin ideologioihin myös sosiaalidemokratian, koska sotilaallisesti vahva kansakunta tarvitsi myös työväestön panosta (Klinge 1972, 123 - 124). Erityisen ei-suomalaisena ideologiana pidettiin kommunismia.

"...Kymmenet tuhannet kommunistimme elävät idän kullasta, kulkevat kyyristellen ryssän asioilla, ja odottavat kylliksi pimeätä yötä, voidakseen myydä kansalaistensa veren viholliselle. ...

Olisi hauska antaa jokaisen meikäläisen petturin käteen hänen sukukirjansa ja kehoittaa häntä selailemaan muutamia vuosisatoja takaisinpäin. Saattaisipa sattua, ja sattuisi useastikin, että hän sieltä löytäisi sivuja, jotka olisivat omiansa hiukan jäädyttämään hänen ryssänrakkauttaan. Kenties kaatui hänen esi-isänsä halaistuin päin kotinsa kynnykselle, venäläisen miekan tapaamana. Kenties raastettiin hänen isoäitinsä sidotuin käsin palavaan rakennukseen, ja hänen pienet sukulaisensa löi kasakka koristeiksi aidanseipäisiin." ("Ryssästä saa puhua vain hammasta purren" 1922, 15)

Kommunismiin ja suomalaisten kommunistien katsottiin olevan suoraan vihollisen palveluksessa. Tästä syystä kommunismi oli erityisen epäisänmaallinen ideologia. Mielenkiintoista lainatussa tekstissä kuitenkin on se, että kommunistienkin katsotaan kuuluvan Suomen kansaan. Hekin jakavat yhteisen kansallisen historian, johon tekstissä mainitut hirmuteot oleellisesti kuuluvat, vaikka ovatkin pettäneet isänmaansa ja esi-isänsä. Isänmaallisuutta ja kommunismia erotti (kirjoittajan mukaan) täysin vastakkainen suhtautuminen viholliseen ja niinpä eroa ei voitu ylittää yhteisen vihollisen puitteissa, joka muuten saattoi yhdistää Suomen poliittiset ryhmittymät. Itse kommunistista ideologiaa kirjoituksessa ei pohdita. Kommunismiin lisäksi toisena kansaa hajottavana ja heikentävänä tekijänä saatettiin pitää myös suomenruotsalaisuutta (Klinge 1972, 124).

Kansallisen identiteetin tärkeää ominaisuutta, ajallista jatkuvuutta, pyrittiin tuottamaan käsityksillä suomalaisten ja venäläisten ikiaikaisesta taistelusta. Ikuisen konfliktin perustelumiseksi tuotettiinkin historiallista aineistoa: esimerkiksi AKS julkaisi muistitietoon perustuvan kuvauksen venäläisten julmuuksista isonvihan ajalta (Karemaa 1998, 165; "Ryssästä saa puhua vain hammasta purren" 1922). Siitä tulikin tärkeä identiteetinarratiivi historiallisen vihollisuuden propagoimiseen. Myös suojeluskuntien propagandatyö oli hyvin samanlaista kuin AKS:n - toimihan Elmo Kaila myös Suojeluskuntalaisen Lehden päätoimittajana vuosina 1919 - 1923. Suojeluskuntalaisen Lehti julkaisikin usein tunteisiin vetoavia kertomuksia venäläisten historiallisista raakuuksista. (mt., 169). Toinen tapa tuottaa historiallisen jatkuvuuden tunnetta oli kansanperinteeseen kuuluvaksi oletettujen ja venäläisvihaa ilmentävien sananlaskujen etsiminen. Niitä Suojeluskuntalaisen Lehti julkaisi "Esi-isäin elämänohjeita" -otsikon alla. Vuonna 1921 lehti julisti jopa sananlaskukilpailun, jonka voitti sananlasku: "Mikä eläin on eniten ihmisen näköinen? Se on ryssä." Kilpailun jatko-osan voitti lausahdus: "Rykimällä pääsee yskästä ja tappamalla ryssästä". (sit. Karemaa 1998, 169) Ilmeistä on, että viholliskuva oli äärimmäisen jyrkkä, ja että se ei kohdistunut vain bolshevikkeihin, vaan myyttisen vihollisuuden propagoiminen edellytti, että viha kohdistui kaikkiin venäläisiin. Ikiaikainen taistelu ei ollut mahdollista bolshevikkien kanssa, jotka olivat tulleet Venäjällä valtaan vain muutamaa vuotta aikaisemmin. AKS:n ja suojeluskuntien vihaprojektissa oli pitkälti kysymys "ryssävihan" tradition keksimisestä

(vrt. Hobsbawm & Ranger, 1983), jonka tarkoituksena oli esittää vihollisuus ajallisesti jatkuvana, ikiaikaisena suomalaisuutta määrittävänä tekijänä. Myös Topeliuksen Maamme -kirja joutui tällöin revision kohteeksi, kun siitä poistettiin luku, jossa venäläisten sanottiin tulevan hyvin toimeen suomalaisten kanssa. (Karemaa 1998, 192 - 193) Muilta osin topeliaaninen kansankuva kelpasi kansallisen identiteetin rakennusaineeksi itsenäisyyden ensimmäisinä vuosikymmeninäkin.

Voisi sanoa, että AKS:n vihaprojekti oli menestys. 1920-luvun identiteettipoliittisella projektilla oli suuri vaikutus, ja venäläisvihamielisyys levisi sanomalehtien ja suojeluskunta-aatteen mukana varsin laajalle suomalaisten keskuuteen. Lähes koko valkoinen Suomi omaksui AKS:n ja suojeluskunta-aktiivien tulkinnat vuosien 1917 - 1918 tapahtumista (tästä viestii myös vapaussota-termin yleistymisen), sortovuosista sekä isänmaallisuudesta ja sen osoittamisesta. (mt., 173) AKS:n vihakampanjalla oli suuri vaikutus myös Suomen poliittisen eliitin ajatteluun, olivathan useat myöhemmin korkeisiin asemiin nousseet virkamiehet ja poliitikot nuoruudessaan AKS:n jäseniä (mt., 168). Jopa yleensä varsin kriittisesti venäläisvihaan suhtautuneessa Suomen Sosialidemokraatissa esiintyi joskus samoja stereotyyppioita venäläisistä ja suoranaista rasismiakin (mt., 179).

Rasistinen "ryssäviha" saavutti merkittävän aseman yleisimpänä Venäjän ja venäläisten esittämisen konventiona 20- ja 30- luvuilla. Muitakin, lievempiä suuntauksia julkisuudessa esiintyi, mutta AKS:läinen viholliskuva oli selkeästi hegemonisessa asemassa. (Karemaa 1998, 194; Immonen 1987, 429) Erityisesti suojeluskunta-aktiivien lehdissä vihollisuuden propagoiminen jatkui läpi maailmansotien välisen ajan (Luostarinen 1986, 158; ks. myös Paasi 1996, 162). Suomalaisessa oikeistossa "ryssävihasta" oli tullut vallitseva isänmaallisuuden osoittamisen tapa ja sen mittari. Kun topeliaanisessa kansankuvassa isänmaallisuutta osoitettiin tekemällä työtä kansan hyväksi, nyt isänmaallisen suomalaisen tuli vihata venäläisiä. Esimerkiksi kirjallisuudessa vähitellen hegemonista vihollisuusdiskurssia kyseenalaistava keskustelu alkoi käydä vaikeaksi paljolti kirjankustantajien isänmaallisen asenteen vuoksi (Karemaa 1998, 194; Immonen 1987, 447). Oikeastaan suomalainen isänmaallinen oikeisto eli läpi 20- ja 30-

lukujen henkisessä sotatilassa - keskeisenä kansallista identiteettiä konstituivana "samuutenahan" oli ajatus Suomen ja Venäjän ikuisesta, myyttisestä taistelusta, joka piakkoin taas puhkeaisi todelliseksi sodaksi. Henkinen sotatila näkyy ehkä kaikkein selvimmin siinä, että kun Suomi joutui 30- ja 40-luvuilla sotaan, sotapropagandan käyttämä sanasto ja kuvasto olivat valmiina. Vihollisuutta ja viholliskuvaa ei tarvinnut juuri perustella, vaan ne otettiin itsestäänselvyytenä. Niinpä propagandistien ei tarvinnut enää tuottaa historian rekonstruktioita ja tulevaisuudenvisioita sotaa perustellakseen. (Luostarinen 1986, 439)

3.4. JATKOSODAN VIHOLLISKUVA

Jatkosodan viholliskuvassa käytettiin paljolti samaa kuvastoa kuin aikaisemmin sisällissodassa ja sen jälkeisessä "ryssävihan" traditiossa. Jo viholliskuvan uskottavuuden kannalta oli tärkeää, että se nojasi aikaisempaan traditioon.

Sodan alussa suomalaisessa oikeistolehdistössä näkyi varsinainen sotainnostus. Sotaa katsottiin käytävän Suomen ikiaikaista vihollista vastaan, ja tarkoituksena oli tuhatvuotisen taistelun vieminen lopulliseen, onnelliseen ratkaisuun. Tähän puolestaan liittyi käsitys Suomesta uhattuna rajamaana: Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon kesällä 1941 näytti tarjoavan historiallisen tilaisuuden ratkaista jatkuva konflikti. Ajatuksena oli, että mikäli Suomi ei tarttuisi tilaisuuteen tuhota sodassa Venäjä/Neuvostoliitto, se ennen pitkää tuhoaisi Suomen. (Luostarinen 1986, 222) Jo vuonna 1941 sotaa nimitettiin kyllä erillissodaksi, mutta tällä tarkoitettiin (ainakin vielä tässä vaiheessa) erillisyyttä Saksan ja Iso-Britannian suursodasta; Saksan ja muiden bolshevismia vastaan taistelevien valtioiden kanssa oltiin kiinteästi liitossa (mt., 221). Liittouma Saksan kanssa ei kuitenkaan ollut sikäli ideologista, että kansallissosialistista ideologiaa tai poliittista järjestelmää olisi Suomessa ihannoitu (ehkä IKL:ttä lukuun ottamatta), vaan Saksa oli Suomen kanssa samalla puolella perivihollista vastaan (vrt. Krosby 1967).

Vihollisten, venäläisten luonteen kuvauksessa korostuivat vihollisen julmuus, petollisuus, orjamaisuus, laumasieluisuus, kyvyttömyys, apatia ja barbaarius tai kulttuurittomuus (Luostarinen 1986, 260, 332, 338, 396). Nämähän ovat tavallisia venäläistä kansanluonnetta kuvaavia kliseitä, jotka olivat tyypillisiä jo aikaisemmille eurooppalaisille ja suomalaisille Toisen representaatioille. Kuvauksissa oli myös variaatioita: toinen ääripää näki venäläiset vaarallisina, saastaisina ja inhottavina, kun taas toinen lähinnä tyhminä ja naurettavina. Sotaa perustelevana viholliskuvana näillä esityksillä oli myös tyypillistä vihollisten rinnastaminen eläimiin tai heidän yksilöllisyytensä kieltäminen eli dehumanisoiminen. Vihollisen tavoitteille ei tietenkään haluttu antaa minkäänlaista inhimillistä ymmärrystä ja vihollista verrattiinkin erilaisiin sairauksiin, luonnonkatastrofeihin tai veritekoihin. Naurettava venäläinen puolestaan oli yksinkertainen musikka, tietämätön ja likainen. Piirroksissa tämä vihollistyyppi kylläkin visualisoitiin ilmeisen apinannäköiseksi. (mt., 260 - 267) Viholliskuva perustui aina joihinkin todellisiin tai kuviteltuihin eroihin suomalaisten ja venäläisten kesken. Kuitenkin vihollisen alemmuus oli aina vihollisuutta konstituiva tekijä, ja se saattoi ilmetä raakuutena ja barbaarisuutena, poliittisen järjestelmän eroina, likaisuutena, uskonnon puutteena tai moraalittomuutena.

Sotaretoriikka ja kuva venäläisestä vihollisesta määritti tietenkin kuvaa siitä, millaiseksi suomalainen ihminen miellettiin. Vihollinen ja suomalainen määrittyivät pitkälti toistensa vastapoleina siten, että kaikki, mitä venäläisistä sanottiin, määritteli myös suomalaisia kertomalla, mitä suomalaiset eivät ole. Samoin suomalaisuuden määritelmät kertoivat saman logiikan mukaisesti venäläisistä. Näin venäläisten kulttuurittomuus ja barbaarius viittaa suomalaisiin kulttuuri- ja sivistyskansana. Venäläisten laumasieluisuus ja apaattisuus viittaa suomalaisten yksilöllisyyteen ja aloitekykyisyyteen; venäläisten orjamaisuus suomalaisten vapauden ja itsenäisyyden tahtoon; venäläisten petollisuus suomalaisten rehellisyyteen jne. Toisinaan propagandassa määriteltiin myös eksplisiittisesti, millaisia suomalaiset ovat. He olivat propagandan mukaan luonnonläheisiä (mutta eivät luonnon hallitsevia, kuten venäläiset, vaan luontoon sopeutuneita ja luontoa kulttuurinsa avulla hallitsevia), työteliäitä, järjestelmällisiä, siistejä, rehtejä, oikeudenmukaisia, jäyhiä, itsellisiä, sisukkaita, vaatimattomia, pelottomia, tehokkaita taistelijoita, huumorintajuisia sekä toverillisia. Suomalaisen sotilaan

ideaalityyppi oli talonpoikaissoturi - samoin kuin vuoden 1918 sodassa. (Luostarinen 1986, 388 - 403) Kuva tyypillisestä suomalaisesta sotilaasta muistutti suuresti topeliaanista käsitystä tyypillisestä suomalaisesta talonpojasta - paitsi ettei tyypillinen sotilas tullut hyvin toimeen venäläisten kanssa.

Kun suomalaiset toimivat rationaalisesti, venäläiset olivat eläimellisten vaistojensa varassa. Jyrkimmällään eroavaisuus oli vastinpareilla orjamaisuus/itsellisyys ja kulttuurittomuus/sivistyneisyys. Venäläisen ihmisen nähtiin olevan pakolla hallittu, ja se kulttuuri, jota venäläinen saattoi osoittaa, oli vain pintasilous, jonka hän oli omaksunut pakon edessä. Suomalaisilla kulttuuri oli puolestaan syvälleikävyä, vapaasti ja itse omaksuttua, ja siten suomalainen oli "luonteeltaan" kulttuuri-ihminen toisin kuin eläimellinen, "luonnollinen" venäläinen. Kun suomalainen oli luonteeltaan vapaaseen yhteistoimintaan kykeneväinen, venäläisten yhteistoiminta oli aina pakotettua. Toisaalta bolshevismi tarjosi venäläiselle eläimelliselle ja raa'alle ja anarkistiselle sielulle sopivan purkautumiskanavan raakuuksineen ja väkivaltaisuuksineen, mutta toisaalta se ylläpiti orjamaisen vihollisen kaipaamaa sortovaltaa ja kuria. (mt., 398) Näin sekä vihollisen kulttuurin puute, että hallitseva poliittinen ideologia yhdistyivät käsitykseen hänen rodullisesta alemmuudestaan verrattuna suomalaisiin. Molemmilla oli rodullinen eli biologinen perustansa ja siten ne perustuivat venäläisen rodun heikkouksiin, mutta niitä selitettiin monesti myös pitkällä historiallisella kehityksellä (mt., 403). Kulttuurin ja rodun erottelu ei kuitenkaan ole mikään selkeä, vaan esimerkiksi perinteisessä rotuteoriassa kulttuuria on pidetty yhtenä tärkeimmistä rotua määrittävistä kriteereistä (ks. esim. Gobineau 1915). Jatkosodan viholliskuvassa kulttuurin ja luonteen tai rodun eroavaisuudet suomalaisten ja venäläisten kesken heijastuivat myös molempiin yhteiskuntiin - Suomi oli rauhan ja järjestyksen tyyssija, Neuvostoliitossa vallitsi köyhyys, kaaos ja väkivalta.

Kulttuuris-biologisten erojen lisäksi viholliskuva sisälsi muita käsityksiä sodan ja konfliktin perimmäisistä syistä. Propagandistien mukaan sodassa oli selkeästi kysymys myyttisestä hyvän ja pahan taistelusta - kommunistinen Neuvostoliitto oli myös helppo nähdä kristikunnan ja Jumalan vihollisena ja sota taisteluna Jumalan puolesta Saatanaa

vastaan (Luostarinen 1986, 425). Toisaalta propaganda esitti sodan ikään kuin Suomen ja Venäjän ikuisen konfliktin viimeisimpänä eränä (mt., 429). Suomen onnellisen ja turvallisen tulevaisuuden takaaminen vaati ratkaisevaa voittoa perivihollisesta. Viimekädessä viholliskuvan keskeisimpänä teesinä oli, että rauha venäläisten kanssa oli mahdoton. Tämä "ikuinen antagonismi" ei koskenut ainoastaan Suomea vaan myös koko sivistynyttä Eurooppaa. Suomella oli taas historiallinen tehtävä toimia sivistyksen etuvartiona. Tässä vaiheessa Suomi sai tälle asemalleen myös tietyn ulkopuolisen tunnustuksen, kun suomalaiset hyväksyttiin Hitlerin Saksan rotuluokituksissa parhaiden eurooppalaisten germaanien joukkoon - hieman epäröiden tämä tapahtui, mutta tapahtui kuitenkin (Jokipii 2002, 133).

Käsityksissä sodankäynnin tavoitteista tai suhtautumisessa liittolaiseen ei ollut täysin yhtenäistä linjaa eri lehdissä ja sodan eri vaiheissa. Sodan alussa korostui bolshevismien tuhoaminen koko Euroopan puolesta sodan tavoitteena, sodan loppua kohti sodasta tuli kansallisen olemassaolon ehto. Itä-Karjalan valtausta perusteltiin sodan alussa kansallisilla syillä (veljeskansojen vapauttaminen), sodan lopussa Itä-Karjalaa pidettiin lehtien palstoilla usein (vain) strategisesti edullisena alueena. Sodan alussa sitä pidettiin erillissotana Saksan ja länsivaltojen sodasta, lopussa korostettiin Suomen käyvän erillissotaa suhteessa Saksaan. Sodan alussa puolustettiin koko Eurooppaa, lopussa korostettiin Suomen puolustamista. (mt., 431) Tämä ei välttämättä kerro siitä, että käsitykset konfliktin perimmäisistä syistä olisivat muuttuneet, vaan kun sota alkoi kääntyä tappiolliseksi, heräsi tarve arvioida sodan tavoitteitten toteutumismahdollisuuksia, sekä toisaalta perustella Suomen erillistä asemaa Saksasta. Toisin sanoen alkoi tulla tarve "poistua uppoavasta laivasta". Viholliskuvaa puolestaan ei esimerkiksi sananvalvonnan keinoin pyritty lieventämään - muutamia ponnottomia yrityksiä lukuun ottamatta – ennen kuin vasta aivan sodan lopussa (Rusi 1982, 365). Vaikka liittolainen ei ollutkaan identiteettipoliittisesti kovin tärkeä, viholliskuva oli, ja siitä ei haluttu luopua ennen kuin vasta pakon edessä, kun Neuvostoliiton kesällä 1944 tekemän suurhyökkäyksen jälkeen sota tiedettiin varmasti hävityksi. Viholliskuva vaikutti myös siten, että tappion näyttäessä todennäköiseltä ajatus vihollisen armoille jäämisestä aiheutti suoranaista kauhua kotirintamalla (Jutikkala 1997, 249).

Identiteettipoliittiselta kannalta katsoen jatkosotaa voi pitää jatkumona sille kansallisen identiteetin projektille, joka alkoi sortokausista tai viimeistään sisällissodasta ja joka tuli hegemoniseksi itsenäisyyden ensimmäisinä vuosina. Jatkosodan viholliskuvassa käytetty sanasto ja käsitteistö noudatteli melko tarkasti niitä periaatteita, jotka olivat muotoutuneet edeltävinä vuosikymmeninä. Vihollinen oli ehkä tärkein suomalaista kansakuntaa yhdistävä "samuus" - se takasi tietyn minimi-integraation, jonka avulla kansakunta saattoi kokea yhtenäisyyttä. Vaikka sodanajan politiikkaan vaikuttivat myös yleiset kansainvälisen politiikan "suhdanteet", juuri vihollinen oli se figuuri, jolla sota saatiin "myytyä" kansalaisille. Kun syksyä 1944 edeltävän itsenäisyyden aikana isänmaallisuus oli liittynyt ratkaisevasti viljeltyyn viholliskuvaan, oli sodan päättyminen kansallisen identiteetin kannalta onnettomasti varmaankin merkittävä katkos suhteessa edeltävään traditioon. Suomen ja Neuvostoliiton väliset vihollisuudet loppuivat Suomen puolelta 4.9.1944 ja Neuvostoliiton 5.9..

3.5. SENSUURI JA PROPAGANDA

Vuosina 1939 - 1947 Suomessa oli voimassa tasavallan suojelulaki, joka mahdollisti normaalin sananvapauden rajoittamisen sotatilan vuoksi (Rusi 1982, 17). Tämän lain nojalla valtiolta sääteli joukkotiedotusvälineiden uutisointia ennakkosensuurilla. Jatkosodan sensuuri- ja propagandatyöhön perustettiin valtioneuvoston alainen Valtion tiedotuslaitos (VTL), joka valvoi periaatteessa kaikkea julkista keskustelua Suomessa. VTL:ssa oli erikseen tuotantotoimisto, joka tuotti propagandamateriaalia julkaistavaksi lehdille, sekä tarkastusjaosto, joka harjoitti ennakkosensuuria ja toimitti lehdille ennakolta sensuuriohjeita, jotta lehdet olisivat voineet mukauttaa kirjoitteluaan sensuurin vaatimuksiin (Jutikkala 1997). Mielipiteenmuodostus ei siis ollut sodan aikana täysin vapaata, mikä oikeuttaa kysymyksen viholliskuvan "aitoudesta"; eli oliko suomalainen jatkosodan viholliskuva viimekädessä valtiovallan toimesta tuotettu ja kansalaisten omasta ajattelusta riippumaton?

Ainakin propagandan osalta vastaus on helppo. VTL:n tuotantotoimisto tuotti propagandamateriaalia ja *tarjosi* sitä sanomalehdille julkaistavaksi. Lehdet saivat itse päättää sopiko materiaali julkaistavaksi ko. lehdessä vai ei. Kukaan ei pakottanut lehtiä julkaisemaan mitään, viranomaisten ilmoituksia lukuun ottamatta. Oli myös lehtiä - lähinnä liberaaleja ruotsinkielisiä, jotka eivät suostuneet julkaisemaan mitään VTL:n tuottamia kirjoituksia. Useimmat (ainakin pienemmät) lehdet kuitenkin julkaisivat propagandamateriaalia estottomasti. (Tommila & Salokangas 1998, 233; Jutikkala 1997, 43) Kun kerran päätoimittajat saivat julkaista propagandakirjoituksia tukeutuen omaan käsitykseensä journalistin etiikasta, ei viholliskuvan kannalta ole mielestäni tärkeää se, oliko kirjoittaja lehden vai VTL:n palkkalistoilla.

Sensuurin osalta vastausta tulee lähteä pohtimaan sen tavoitteitten kautta. Ensisijaisena tavoitteena sensuurilla oli kansalaisten yksimielisyyden vahvistaminen ja hallituksen harjoittaman politiikan tukeminen (Rusi 1982, 359). Suomalaisten suhtautumisesta ulkovaltoihin, erityisesti aseveljeen, Saksaan, tuli sensuurin tärkeimpiä tehtäviä vihollispropagandan torjumisen ohella. Saksan menestys sodassa helpotti sensuurin työtä - kun Saksa menestyi, sitä ei juurikaan haluttu arvostella suomalaisissa sanomalehdissä. Sen sijaan Saksan itäisen sotaretken kääntyminen tappiolliseksi aiheutti sensuurille suurta päänvaivaa. Saksa seurasi tarkkaan suomalaisen lehdistön kirjoittelua ja pyrki vaikuttamaan sensuurin toimintaan - ja useimmiten siinä onnistuikin. Saksallahan oli käytössään ns. vilja-ase - Suomi oli riippuvainen Saksan viljatoimituksista, ja sen vuoksi sensuurin oli otettava Saksan toiveet erityisen tarkasti huomioon. (Rusi 1982, 360 - 392) Vihollisesta kirjoittaminen oli sen sijaan hyvin sallittua. Kun Saksan arvostelun kieltäviä sensuuriohjeita annettiin sodan aikana 139, niin Neuvostoliiton aliarvioimisen, halventamisen tai Suomen ja Saksan suhteet liian läheisinä esittävän kirjoittelun kieltäviä ohjeita esitettiin 9. Niistäkin useimmat esitettiin sodan viimeisinä kuukausina. (Rusi 1982, 54) Kovin jyrkkä viholliskuva oli hyödyllinen (ellei välttämätön) sodankäynnin kannalta, ja niinpä vihollisesta sai kirjoittaa kovin karkeaakin tekstiä, jos vain mieli teki.

Ensisijaisesti sensuuri pyrki vaikuttamaan kirjoitteluun ennakolta sensuuriohjeilla, ja kun se ei tehonnut, turvauduttiin poistoihin (mt., 360). Kaikkein eniten poistoja tehtiin

sosiaalidemokraattisiin Suomen Sosialidemokraattiin ja Arbetarbladetiin, ruotsinkielisiin Vasabladettiin ja Svenska Presseniin liian sensuurikielteisyyden ja länsimielisyyden takia, sekä äärioikeistolaiseen Ajan Suuntaan liian saksalaismielisyyden takia (Tommila & Salokangas 1998, 235). Kuitenkin noin 98% artikkeleista kelpasi julkaistavaksi sellaisenaan (Salminen 1979, 22). Tämä kertoo siitä, että lehdistö oli Suomessa hyvin halukas ottamaan sensuurin, ja siten myös valtiovallan, toiveet huomioon. Tutkijoiden keskuudessa vallitseekin varsin yksimielinen käsitys siitä, että julkista mielipidettä ei ratkaisevasti vaiennettu sodan aikana (vrt. Rusi 1982, 368; Tommila & Salokangas 1998, 235; Perko 1988, 36). Lähestulkoon kaikki, mitä sodan aikana lehdistössä kirjoitettiin, oli kyllä valtiovallan hyväksymää, mutta ei kuitenkaan kokonaan sen hallitsemaa. Tietyistä lehdistön toimintaa haittaavista sensuuritoimista ja niiden aiheuttamasta "kapinoinnista" huolimatta lehdistö oli mukana valtion sotaprojektissa vapaaehtoisesti.

Sodan loputtua 19.9.1944 sensuuria lähdettiin vähitellen keventämään. Valmiiden artikkelien tarjoaminen lopetettiin ja sensuuri erotettiin omaksi yksikökseen. Valtiovallan nimenomaisena tarkoituksena oli välttää jyrkkää sensurointia. (Tommila & Salokangas 1998, 237) Tästä alkaen sensuuri kiinnitti huomionsa erityisesti ulkopoliittisiin asioihin ja sensuurin tavoitteena oli estää "turha pullistelu" ja ulkopoliittisesti hyökkäävä kirjoittelu. Asiallinen keskustelu sen sijaan oli sensuuriohjeiden mukaan sallittua - tietenkin sensuurin omaan harkintaan jäi, millainen kirjoittelu oli asiallista. Vielä vuoden 1944 lopussa annettiin 119 yksityiskohtaista sensuuriohjetta, mutta Perkon mukaan ne ovat kadonneet muuten hyvin järjestetystä sensuurin kokoelmasta! (Perko 1988, 49) Sensuuriohjeiden suuri määrä viestii siitä, että sensuurillakin oli osuutensa julkisessa keskustelussa ainakin vielä tässä vaiheessa.

Sensuuri on yksi aineistonani olevaan keskusteluun vaikuttavista ajankohtaisista olosuhteista, jotka täytyy tulkinnassa ottaa huomioon. Kieltämällä tiettyjen mielipiteiden ilmaisemisen sensuuri pystyy vaikuttamaan keskusteluun, mutta se ei kuitenkaan ole kaikkivoipainen. Enemminkin sensuuri muokkaa keskustelua siten, että se pakottaa kirjoittajat kirjoittamaan merkitykset niin sanotusti "rivien väliin", käyttämään peiteltyjä

ilmauksia sensuurin kieltämien mielipiteiden ilmaisemiseen. Näin - mikäli toimittajilla vain halua ja rohkeutta riittää - on mahdollista yrittää kiertää sensuuria, puhua siitäkin, mistä ei saisi puhua.

4. IDENTITEETTIPOLIITTINEN KESKUSTELU SYKSYLLÄ 1944

Syyskuun 1944 tilannetta edelsi pitkä kehitys. Kun Saksan menestys itäsodassa alkoi kääntyä tappioksi, alkoi sotatilanne näyttää yhä heikommalta Suomenkin kannalta. Ylin valtiojohto (presidentti, hallituksen ydinpiiri ja korkein armeijan johto) asettivat tavoitteekseen Suomen irrottamisen sodasta jo 3.2.1943. Jo loppuvuonna 1943 käytiin rauhantunnusteluja, mutta ne pidettiin vielä tiukasti salassa julkisuudelta, jopa eduskunnan ulkoasianvaliokunnassa oltiin niistä tietämättömiä. Ensimmäiset vakavasti otettavat yritykset pääsemiseksi neuvottelurauhaan tehtiin keväällä 1944, jolloin Paasikivi ja Enckell kävivät hakemassa Moskovasta Neuvostoliiton rauhanehdot, jotka olivat pääpiirteissään samat kuin ne, joilla rauha lopulta tehtiin. Tuolloin rauhan tekeminen oli vielä mahdotonta Saksan kielteisen kannan vuoksi, mutta myös sisäpoliittisesti, kun maalaisliiton, kokoomuksen ja IKL:n eduskuntaryhmät vastustivat sitä lähes yksimielisesti. (Jussila, Hentilä & Nevakivi 1995, 186 - 189)

Viimeistään Neuvostoliiton tekemä suurhyökkäys 9.6.1944 Karjalan kannakselle romutti viimeisetkin realistiset toiveet tilanteen ratkaisemisesta sotilaallisesti. Tuo suurhyökkäys romahdutti puolustuksen ja pakotti suomalaiset vetäytymään valtaamistaan asemista Karjalan kannaksella ja Itä-Karjalassa, vaikka hyökkäys saatiinkin saksalaisten avulla torjutuksi heinäkuussa. Hallituksessa oli vallalla käsitys, että vain Mannerheim pystyisi henkilökohtaisen arvovaltansa avulla irrottamaan Suomen sodasta, ja niinpä Ryti erosi presidentin tehtävistä ja Mannerheim nimitettiin presidentiksi elokuun alussa. (mt., 190 - 193) Mannerheimin tuleminen presidentiksi merkitsi Suomen irtautumista sodasta, ja tämä tehtiin myös saksalaisille tiettäväksi 17.8. (Polvinen 1986, 16). Lopullisen päätöksen sodan lopettamisesta Mannerheim teki 24.8., jolloin pyydettiin Neuvostoliitolta ehtoja aselevon voimaansaattamiseksi. Ne tulivat 29. päivä, ja eduskunta päätti 2. 9. hyväksyä ehdot, eli katkaista suhteet Saksaan. Tässäkin äänestyksessä vajaalukuisessa eduskunnassa vielä yli neljäkymmentä kansanedustajaa

äänesti hallituksen esitystä vastaan. (Polvinen 1986, 17; Jussila, Hentilä & Nevakivi 1995, 195 - 198) Suomi lopetti sotatoimet 4.9.1944 (NL 5.9.), ja lopulta välirauhansopimus solmittiin Moskovassa 19.9.

4.1. SANOMALEHTIEN REAKTIOT TILANTEEN MUUTOKSIIN

Tässä luvussa tarkastelen sanomalehtikeskustelua suhteessa poliittisen tilanteen muutoksiin. Näitä muutoksia ovat rauhankosketus, sotatoimien loppuminen, rauhansopimuksen allekirjoittaminen ja eräät poliitikkojen julkisuudessa antamat lausunnot näistä tapahtumista. Tarkasteluni kronologista etenemistä tässä luvussa perustelee se, että sanomalehtikeskustelua käytiin paljolti näitten tilanteen saamien käännteiden yhteydessä, keskustelu eteni pääasiassa ajankohtaisten tapahtumien kommentointina.

Rauhantuloa kommentoivalle sanomalehtikeskustelulle syyskuussa 1944 on ominaista esitettyjen argumenttien niukkuus. Poliitiikan muutosta, sodan loppumista, käsitellään kyllä lehdissä paljonkin, mutta keskustelu on itseään toistavaa, eikä varsinaista kiistelyä tapahtumista juuri käydä lehtien sisällä, eikä edes lehtien välillä (tietenkin poikkeuksiakin on). Korkeimman valtiojohdon, kuten pääministerin ja presidentin, pitämiä radiopuheita siteerataan lehtien sivuilla uskollisesti, ja niissä esitettyjä tietoja ja argumentteja suoranaisesti plagioidaan artikkeleissa. Tähän keskustelun niukkasuuteen on varmasti osaltaan syynä sensuuri, jonka tavoitteena oli koko sodan ajan kieltää valtiojohdon toimien julkinen arvostelu. Näin valtiojohdon kuvaukset tilanteesta olivat ainoita sensuurin varmasti hyväksyviä mielipiteitä, ja siksi niiden siteeraus oli kovin tavallista. Sensuurin vaikutuksesta tilanteen keskusteluun kertoo esimerkiksi Ajan Suunnan lukijoilleen suuntaama mainos, jossa valitellaan, että totuuden sanominen on ajankohtaisessa tilanteessa mahdotonta (Esim. A. S. 10.8.1944, 2). Samoin sensuurin kädenjälki näkyy siinä, että Helsingin Sanomat ilmestyi muutamia kertoja ilman pääkirjoitusta.

Banaalia nationalismia sen sijaan esiintyy aineistossani runsaasti koko käsittelyajan läpi: modernille julkisuudelle ominainen kansallisvaltion huomioon ottaminen lähes kaikessa on sääntö ajankohdan kirjoittelussa. Erinomainen esimerkki kansallisen identiteetin käyttämisestä on Helsingin Sanomien pääkirjoitus "Sosialisoimiskaavailut" (18.10.1944, 4). Siinä yksityistä tuotantovälineiden omistusta perustellaan paitsi tehokkuudella, myös sillä, että se sopii suomalaiseen kansanluonteeseen. Näin kansallinen identiteetti toimii argumenttina keskustelussa talousjärjestelmien paremmuudesta.

Sensuuri pyrki ennakoimaan sodan loppumista karsimalla jyrkintä propagandaa lehdistä (Rusi 1982, 248). Vihollisuutta ei kuitenkaan oltu vielä sodan lopussakaan hylätty, vaan sen ilmauksia esiintyi lehdissä vielä aivan elokuun viimeisinä päivinä, vaikka valtiojohto, jonka alaisuudessa sensuuri työskenteli, jo aktiivisesti pyrki rauhaan (Jussila, Hentilä & Nevakivi 1995, 198). Esimerkiksi Uuden Suomen kolumnistin, Timon tekstissä vihollisuus on vielä selkeästi nähtävissä:

"Nyt toteutetaan Romanian suhteen sitä ohjelmaa, johon Molotov syksyllä v 1940 Berlinissä käydessään ei saanut lupaa.

Tuohon ohjelmaan kuului silloin myöskin Suomen valtion tuhoaminen. Neuvostohallitus ei tyytynyt siihen, mitä oli Suomelta Moskovon väkivaltarauhassa saanut. Se tahtoi kokonaan likvidoida Suomen." ("Erään ohjelman ajaminen", U. S. 29.8.1944, 2)

Timon kirjoituksen mukaan Neuvostoliiton politiikan perustana on yhä sama ohjelma, jota se on pyrkinyt toteuttamaan koko toisen maailmansodan ajan. Tuon ohjelman mukaisesti Neuvostoliiton tavoitteena on yhäkin Suomen tuhoaminen, joten sodankäynnin viimekätinen peruste on yhä olemassa. Vihollinen uhkaa Suomen olemassaoloa. Siispä Suomen ja Neuvostoliiton suhde on kirjoittajalle mitä selkein vihollisuussuhde, joka myös antaa perusteen sodankäynnille. Vihollisuuden luonteesta kertoo myös se, että teksti ei mitenkään selitä tai yritä ymmärtää tätä Neuvostoliiton ohjelmassaan ilmaisemaa tavoitetta. Vihollisuuteenhan kuuluu se, että vihollisen toimiaan

ei pysty ymmärtämään, hän ei toimi rationaalisesti kuten muut ihmiset. On muistettava myös, että mieletön tuhoamisvimma ja verenhimoisuus oli sodanaikaisen vihollisuuskäsityksen mukaan itäisen venäläisen sielun (tai rodun) tyypillinen ominaisuus. Tällaisen tulkinnan voi tehdä myös em. tekstistä, vaikkei siinä eksplisiittisesti venäläisten ominaisuuksia määritelläkään.

Samoin traditionaaliset vihollisuuskäsitykset näkyvät selvästi myös Timon kolumnissa elokuun 26. päivältä. Tässä tekstissä soimataan romanialaisia, jotka "väsyivät taistelemaan ryssiä vastaan", sekä italialaisia ja muita Saksan entisiä liittolaismaita, jotka olivat irrottautuneet sodasta. Kirjoittajalle puna-armeija on yhä vihollinen, jonka tavoitteena on levittää anarkiaa, "svaboodaa" sivistyneeseen Eurooppaan. ("Tupakasta ja svaboodasta" U. S. 26.8.1944, 2) Anarkistisuushan oli viholliskuvan mukaan eräs suurimmista eroista suomalaisen tai eurooppalaisen kulttuuri-ihmisen ja venäläisen barbaarin välillä. Tämä jaottelu on Timolle vielä ajankohtainen, vaikka tilanne alkaakin näyttää jo vakavalta:

"Monesta Euroopan kolkasta alkaa lehdellä vastaan svaboodan tököillä kyllästetty haju." ("Tupakasta ja svaboodasta" U. S. 26.8.1944, 2)

Vaikka "anarkian hajua" voi tässä pitää metaforana, on hyvä muistaa, että ns. ryssänhaju oli yksi ryssävihan tradiossa usein viljelty teema (ks. esim. "Ryssästä saa puhua vain hammasta purren 1922, 13). On ilmeistä, että Uudessa Suomessa esiintyi vielä aivan sodan lopussakin vihollisuusretoriikkaa ja perusteita sodan jatkamiselle, vaikka sotilaallinen tilanne olikin kovin heikko. Edellä mainitut esimerkit voi vielä lukea aivan perinteisen ryssävihadiskurssin mukaisiksi. Vaikka sensuuri olikin halunnut rajoittaa "turhaa ryssittelyä" jo aikaisemmin (Rusi 1982, 248), esiintyi sitä siis aivan sodan loppuun asti - erityisesti Ajan Suunnassa. Lehti julkaisi vielä elo-syyskuun vaihteessa kuvauksia bolshevikkien julmuuksista ja Neuvostoliiton sisällä vallitsevasta väkivallasta ("Bolshevikit Baltiassa 1940 - 41", A. S. 30.8.1944, 4; "Bolshevikkien 'toivekonsertteja'", A. S. 2.9.1944, 4). "Ryssä"-termikin oli lehdellä vielä syyskuun alussa käytössä sensuurista huolimatta. Esimerkiksi 1.9. A.S.:n etusivun otsikko tiesi

kertoa: "Bulgaria joutuu ryssän armoille". Sensuuri ei siis ollut kovin tehokas vihollisuuden ja sen esitysten lopettamisessa ainakaan ennen rauhankosketusta - tämä viitanee siihen, että sensuurin piirissäkään ei kovin innokkaasti haluttu luopua viholliskuvasta.

4.1.1. RAUHANKOSKETUS

Syyskuun kolmantena päivänä 1944 julkaistiin sanomalehdissä tieto Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rauhankosketuksesta, jossa oli keskusteltu niistä ehdoista, joilla sotatila voisi maiden välillä lakata. Eduskunta oli päättänyt hyväksyä ehdot jo edellisenä päivänä, 2. 9., ja aselepo astuikin voimaan seuraavana päivänä, 4. 9.. Ensimmäisenä rauhankosketuksesta ilmoitettiin kansalaisille pääministeri Antti Hackzellin pitämässä radiopuheessa, joka julkaistiin myös lehdissä ("Pääministeri Hackzellin puhe", U. S. 3.9.1944, 1,11; "Pääministerin puhe Suomen kansalle", H. S. 3.9.1944, 8). Tuo puhe sisälsi periaatteessa kaiken sen tiedon, josta myös lehtien kirjoitusten asiasisältö tässä vaiheessa koostui. Myös siinä esitettyjä vaatimuksia toistettiin lehtien sivulla jatkuvasti koko aineistoni käsittelyajan läpi.

Puheessa selostetaan ensin Suomen vaikeaa sotilaallista asemaa Saksan liittolaisena. Sen mukaan Saksan mahdollisuudet auttaa sotilaallisesti Suomea ovat kovin huonot, ja niinpä Suomen edun mukaista on pyrkiä eroon tästä liitosta, varsinkin kun liittosuhde on perustunut vain sotilaallisten etujen yhteyteen. Mitään ystävyyttä tai ideologista samankaltaisuutta pääministeri ei halua tunnustaa Suomen ja Saksan välillä vallitsevan. Saksalaisten joukkojen poistumista Suomen alueelta, mikä oli rauhantulon ennakkoehto, puhuja pitää myös saksalaisten etujen mukaisena, koska "Saksa näin tehdessään jäisi Suomen kansan kiitolliseen muistiin asevelimaana, joka todella tarkoitti myös meidän parastamme." ("Pääministeri Hackzellin puhe", U.S. 3.9.1944, 1, 11) Argumentti vaikuttaa omituiselta, koska kansojen välisen kiitollisuuden merkitys sotilaallisena intressinä saksalaisen sotajoukon poistamiseen ei voi olla kovin suuri. Ennemminkin sillä voisi olla merkitystä maitten välillä vallitsevan perinteisen ystävyuden, esimerkiksi

ideologisen samuuden kannalta. Puhujan voi siis tulkita vetoavan Suomen ja Saksan perinnäiseen ystävyYTEEN, pyytäessään saksalaisia poistumaan maasta, mikä asettaa kyseen alaiseksi väitteen pelkästä sotilasliitosta. Puhe määrittelee myös sodanaikaisen Itä-Karjalan valtauksen johtuneen vain strategisista syistä ("Pääministeri Hackzellin puhe", U.S. 3.9.1944, 1, 11).

Rauhanneuvottelut, ja ne ehdot, jotka Suomelle niissä asetettaisiin, eivät olleet vielä puhujalle tiedossa. Hän korosti, että rauhantiellä saattaa piillä odottamattomia vaaroja, mutta siitä huolimatta rauhaan pyrkiminen on tärkeää, ja suostuminen rauhanneuvottelujen ennakkoehtoihin on osoitus Suomen vilpittömästä rauhantahdosta. Kirjoittajan mukaan Suomessa on kuitenkin piirejä, jotka eivät vielä ole kypsiä siihen ratkaisuun, jonka valtiojohto on tehnyt, sekä toisia, jotka suhtautuvat ratkaisuun liian suurin toivein. Nämä erilaiset suhtautumistavat rauhan tulon olisivat omiaan aiheuttamaan kiistaa kansalaisten kesken, mutta sitä on viimeiseen asti vältettävä, koska kansan yksimielisyys on tärkeämpää. ("Pääministeri Hackzellin puhe", U.S. 3.9.1944, 1, 11) Tällainen depolitisointi oli kovin tyypillistä ajankohdan teksteille. Poliittikkaa ja poliittisia kiistoja pidettiin jopa vaarallisina ja sodan positiivisena vaikutuksena nähtiin se yksimielisyys, jonka kansan keskuudessa nähtiin sotavuosina vallitsevan. Pääministerinkin huolena on politiikan alkaminen uudestaan sodan jälkeen. Yksimielisyyden herättämiseksi pääministeri vetoaa Mannerheimin nauttimaan henkilökohtaiseen arvoaltaan. Sen vuoksihan Mannerheim oli presidentiksi valittukin (Jussila, Hentilä & Nevakivi 1995, 190 - 193).

Puhujan suhtautumisesta tilanteeseen kertovat hänen argumenttinsa, joilla hän puheensa lopussa perustelee tehtyä ratkaisua:

"Tämä hetki ja tämä ratkaisu on vakavin, minkä kansamme nykyisinä koettelemuksen vuosina on elänyt. Ratkaisu, joka tänään on tehty, merkitsee meille uhrauksia, joiden määrää emme vielä tiedä, mutta meillä on lohdutuksena se, ettemme ole ottaneet tätä askelta henkilökohtaisesta arkuudesta emmekä uhrivalmiuden puutteesta, vaan että me Korkeimman edessä tiedämme

toimineemme yksin siitä syystä, että me rakastamme tätä maata emmekä pidä liian suurena mitään uhria, joka on tarpeellinen, jotta tämä kansa saisi elää." ("Pääministeri Hackzellin puhe", U.S. 3.9.1944, 1, 11)

Tilanne on kirjoittajan mukaan vakava: rauha aiheuttaa uhrauksia, jotka ovat vielä hämärän peitossa, mutta jotka suomalaisten on kaikesta huolimatta kannettava. Ne ovat tarpeellisia, koska niistä riippuu suomalaisten eloonjäänti kansana. Rauhasta ja sen saavuttamisesta on siis tullut tärkeä turvallisuuspoliittinen kysymys - nehan esitetään usein eloonjääntikysymyksinä, mikä näkyy selvästi myös edellä esitetyssä lainauksessa. Näin rauha on ottanut suomalaisen turvallisuuspolitiikan hoidossa sodan paikan - sen tarkoituksena on turvata kansallinen olemassaolo. Tällaisen muotoilun tavoitteena on tietenkin turvautua (ks. Waever 1995) kysymys rauhasta - sodan aikanaan vihollinen oli toimintaa ja yksimielisyyttä vaativa turvallisuusuhka. Nyt rauhan saavuttaminen on astunut vihollisen tilalle, ja kun rauhassa on turvallisuusongelmana kysymys kansallisvaltion olemassaolosta, tulee sen saada etusija kaikkiin muihin kysymyksiin nähden. Samalla turvautuminen pyrkii siirtämään sen tavallisen poliittisen kiistelyn ja arvioinnin piiristä, joten sitä voi pitää myös depolitisoivana strategiana (Buzan, Waever & de Wilde 1998, 29). Turvautuminen näkyy tekstissä paitsi siinä, että rauhassa on kysymys kansan eloonjäännistä, myös siinä, että se vaatii kansalaisilta uhrauksia ja yksimielisyyttä samoin kuin sotakin. Kun rauha on perusteltu näin, on selvää että nationalistisen diskurssin sisältö on vaikea kritisoida sitä. Varsinkin kun kirjoittaja vakuuttaa, että ratkaisun vaikuttimena on rakkaus isänmaahan.

Huolimatta siitä, että sanomalehtien kirjoitusten asiasisältö ja myös tilanteen kokeminen ja yleisölle esitetyt vaatimukset noudattelivat näitä edellä käsitellyssä puheessa esitettyjä linjoja, oli lehtien reaktioissa rauhantuloon myös eroja. Tätä voi selittää se, kuinka hyvin lehdet osasivat tulkita sotilaallista tilannetta ja ennakoita rauhanpyrkimystä. Kaikki käsittelemäni sanomalehdet olivat käsitelleet sodan tilannetta muutamia päiviä aikaisemmin. Lisäksi suhtautuminen kertoo myös siitä miten vahvasti lehtien kirjoittajat olivat sitoutuneet sodankäyntiin. Seuraavaksi käsitelen, millaisen reaktion tieto rauhanpyrkimyksestä eri sanomalehdissä aiheutti.

Helsingin Sanomat ennakoi sodan loppumista jo muutamassa aikaisemmin ilmestyneessä kirjoituksessaan ("Suunnitelmat rauhan varalta", H. S. 29.8.1944, 4; "Viisi vuotta", H. S. 1.9.1944, 4). Kummassakaan ei tosin ennustella mitään päivämääriä mutta niissä sodan tiedetään jo olevan lähestymässä loppuaan. Akselivaltojen tilannetta Helsingin Sanomat pitää jo lähes toivottomana:

"...Saksa ja Japani ovat työnnetyt ahtaalle ja käyvät katkeraa puolustustaistelua voittaakseen aikaa." ("Viisi vuotta", H. S. 1.9.1944, 4)

Kun kirjoittajalle on selvää, että akselivaltojen tappio on vain ajan kysymys, ei Suomenkaan asema näiden valtioiden liittolaisena voi olla kovin vahva. Tätä taustaa vasten ei ole ihme, ettei uutinen sotatoimien loppumisesta ollut Helsingin Sanomille mikään yllätys. Pääkirjoituksessaan 3. 9. lehti käsitteli tuoretta tietoa rauhankosketuksesta. Siinä todetaan tapahtunut (eduskunnan hyväksyntä hallituksen pyrkimyksille) sekä pohditaan rauhantulon ehtoja ("Rauhan aikaansaamisen edellytykset", H. S. 3.9.1944, 8). Kaikkein suurimpana ongelmana teksti pitää ehtoa, jonka mukaan saksalaisten joukkojen on poistuttava maasta syyskuun 15. päivään mennessä. Ratkaisua pidetään tarpeellisena ja saksalaisilta pyydetään ymmärrystä Suomen asemaa kohtaan. Samalla kirjoittaja julistaa - pääministerin puhetta seurailleen - Suomen ja Saksan liiton olleen vain sotilaallisesta tarkoituksenmukaisuudesta solmittu ilman mitään muuta ystävyyttä. Niinpä muuttuneessa tilanteessa on vain tarkoituksenmukaista, että liittosuhde katkaistaan. Tekstin mukaan tämä on paitsi Suomen myös Saksan sotilaallinen etu. (ma.)

Rauhantekoa (ja sen edellytyksiä) poliittisena ratkaisuna Helsingin Sanomat pitää ilman muuta ainoana mahdollisena ja järkevänä tekona:

"...Me voimme tehdä sen kansana hyvällä omallatunnolla, ja siinä toivossa, että tämän ratkaisun motiivit kaikkialla täysin ymmärretään. Haluamme uskoa, että

toimintavapauttamme kunnioitetaan eikä tehdä pyrkimystämme kansamme pelastamiseen liian vaikeaksi. Syytä on tässä yhteydessä alleviivata, että se, mitä on tehty, on ollut väistämätön edellytys neuvottelurauhan aikaansaamista varten, ja että rauha ehtoineen on vielä hämärän peitossa. Suurissa ratkaisuissa on kansamme aina löytänyt yksimielisyyden, ja sitä tarvitaan nyt yhtä paljon kuin konsanaan ennen. Tätä seikkaa on syytä erikoisesti korostaa, koska maassamme on piirejä, joille nykyiselle tielle lähteminen on vieras ajatus." ("Rauhan aikaansaamisen edellytykset", H. S. 3.9.1944, 8)

Silmiinpistävä piirre kirjoituksessa on, ettei siinä perustella, miksi rauhanteko itsessään on tärkeää (esim. sotatilanteen huonolla kehityksellä) - tämä on kirjoittajalle selvä asia. Hän vain toteaa, että neuvottelurauhaan pyritään Suomen pelastamiseksi. Tämä on tilanteessa yleinen päätelmä, jonka premissinä on ajatus, että sota ei enää voi Suomen itsenäisyyttä pelastaa, ja niinpä turvallisuuspolitiikan hoidossa on otettava käyttöön toiset keinot. Kirjoittaja on enemmän huolissaan saksalaisten reaktiosta Suomen pyrkimykseen irtautua sodasta. Ilmeisesti juuri saksalaiset ovatkin (Neuvostoliiton ohella) niitä, jotka voisivat olla "ymmärtämättä Suomen motiiveja" tai "kunnioittamatta toimintavapauttamme", mitä kirjoittaja pelkää edellä lainatussa tekstikatkelmassa. Kun Suomi oli katkaisemassa liittosuhdetta, Saksaan oli myös aiheellista pelätä saksalaisten reaktiota siihen. Helsingin Sanomat ei siis pidä Saksaa Suomen liittolaisena ja odottaa siltä myös sen mukaisia toimia. Lehti toivoo Saksan suhtautuvan Suomeen kuin puolueeton valtio, mutta pelkää, että se suhtautuu kuin vihollinen.

Kirjoittaja vetoaa kansaan yksimielisyyden saavuttamiseksi - tämäkin on lainausta pääministerin puheesta. Tekstistä kuitenkin käy ilmi, keille vaatimus on suunnattu: joillekin suomalaisille "nykyiselle tielle lähteminen on vieras ajatus". Kirjoittaja ei suoraan osoita sormella näitä piirejä, mutta voi olettaa sen tarkoittavan poliittista oikeistoa, joille rauha oli suurempi ongelma. (Ajan Suunnan reaktioita käsittelemän myöhemmin.) Helsingin Sanomille itselleen tai esimerkiksi Suomen kansalle rauha ei tekstin mukaan ole ajatuksena ollenkaan vieras. Tämä näkyy myös Helsingin Sanomien seuraavassa pääkirjoituksessa.

"...Tieto aselevosta on otettu vastaan kevennyksen tuntein suomalaisissa kodeissa monta vuotta kestäneen, suuria uhreja vaatineen sodan jälkeen. Tätä tunnetta raskauttaa vain epätietoisuus siitä, mikä on se hinta, joka rauhasta on maksettava." ("Aselepo", H. S. 5.9.1944, 4)

Rauha on kirjoittajalle suorastaan tervetullut, eikä vihollisuuden loppuminen näytä aiheuttavan hänelle identiteettiongelmia. Enemmän hän on tekstissään taas huolestunut saksalaisten toimista kuin neuvostoliittolaisten (ma.). Ainoastaan lopulliset rauhanehdot ja huoli niiden raskaudesta sodan päätyttyä tappioon huolettaa kirjoittajaa. Kuitenkaan hän ei epäröi, tulisiko "sitä hintaa" maksaa.

Uuden Suomen reaktio rauhankosketukseen oli erilainen. Sekin arveli sodan kääntyvän kohti loppuaan maailmansodan viisivuotispäivänä ilmestyneessä pääkirjoituksessaan ("Viisi vuotta", U. S. 1.9.1944, 4). Tekstin suhtautuminen odotettavissa olevaan rauhaan on kuitenkin kaksijakoinen: sota on "hervittävä hävityksen aikaa" ja siten sen loppuminen on vain hyvä asia, mutta sodanjälkeinen poliittinen tilanne huolettaa kirjoittajaa.

"Sodan loppuvaiheen lähestyessä on rauhanprobleemi noussut yhä pakottavampana esille. Niin paradoksaaliselta kuin kuulostaakin, yhtyy vilpittömään rauhankaipuuseen myös ilmeinen rauhanpelko. Näin on laita myös sillä taholla, joka jo pitää itseään sodan voittajana. Pelätään, eikä syyttä, että sodanjälkeinen maailma on kaikkea muuta kuin niiden ihanteiden toteutumista, joiden puolesta on väitetty taisteltavan. Rauhan vakiinnuttaminen edellyttää oikeuden ja turvallisuuden toteuttamista, mutta onko siihen mahdollisuuksia? Nimenomaan pienten ja keskisuurien kansojen oikeusvaatimusten kohtalo näyttää problemaattiselta." ("Viisi vuotta", U. S. 1.9.1944, 4)

Kirjoittajalle rauhantulo on ongelma. Se on ongelma juuri pienille kansoille, joiden oikeuksia uhataan polkea liittoutuneiden suurvaltojen voittaessa sodan. Tässä näkyy tekstille tyypillinen identiteettiä määrittävä vastakäsitepari: suurvalta-pieni valtio (ks. Koselleck 1985, 159 - 197). Pienet valtiot tai kansat (kansaa ja valtiota käytetään kuten synonyymiä) ovat olleet täysin syyttömiä sotaan, ne on vedetty väkivalloin siihen mukaan. Sodassa on tekstin mukaan kysymys vain suurvaltojen välisistä välienselvittelyistä, joihin pienillä kansoilla ei ole osaa eikä arpaa. ("Viisi vuotta", U. S. 1.9.1944, 4). Suurvalta-käsitteen arvolataus on luonnollisesti kovin negatiivinen - ne eivät toimissaan välitä oikeudesta tai inhimillisyydestä, mikä onkin johtanut sotaan ja kärsimyksiin, jotka uhkaavat jatkua vielä sodan loppumisen jälkeenkin, kun liittoutuneet ovat voittamassa sodan. Samoin pienten kansojen oikeuksien huomiotta jättäminen uhkaa jatkua myös rauhantulon jälkeen. Myös Saksa on tekstin mukaan suurvalta, sehän maailmansodan aloitti, mutta niin ovat liittoutuneet, demokraattiset suurvallatkin. Pieniin valtioihin suhtaudutaan sen sijaan hyvin positiivisesti: ne eivät - kirjoittajan mukaan - ole syyllisiä tuhoon ja kärsimyksiin, vaan ne ovat aina halunneet vain elää rauhassa ja ovat toimissaan tavoitelleet oikeuden toteutumista, toisin kuin suuret valtiot. Luonnollisesti Suomi kuuluu pieniin valtioihin, jatkosodan alkupuolen Suur-Suomi -ihanteet eivät muistu kirjoittajalle mieleen tässä yhteydessä.

Suurvaltojen suuri sotilaallinen voima pieniin valtioihin verrattuna ja niiden moraalittomuus on juuri sen ongelman ydin, jota teksti kutsuu rauhanprobleemiksi. Tulevaisuuden kansainvälispoliittinen järjestelmä nojaa suurvaltojen mahtiin jopa vielä enemmän kuin ennen sotaa. Kun moraalittomat suurvallat voivat sanella tahtonsa muille, ei oikeudelle, eikä varsinkaan pienten kansojen oikeudelle, luultavasti jää kovin paljon sijaa sodan loppuessa.

Tekstistä käy myös selväksi, mikä suurvalloista on kaikkein moraalittomin:

"Nykyisen sodan olennaisimpia tuloksia on Venäjän sotilaallisen ja sen kautta myös poliittisen mahtin kasvu. Rauhan ja turvallisuuden probleemi on muutenkin vaikea sodan jälkeen, joka on päästänyt kansojen intohimot ja katkeruuden

valloilleen. Mutta kahta vaikeammaksi sen tekee tällä kertaa Neuvostoliitto. Erityisesti ne kansat, jotka ovat Venäjän läntisinä rajanaapureina, tuntevat olemassaolonsa olevan vaakalaudalla. Muiden pienten tai keskikokoisten kansojen tavoin ne ovat tahtomattaan joutuneet sodan tai vaihtuvien miehitysten jalkoihin...." ("Viisi vuotta", U. S. 1. 9. 1944, 4).

Sodan loppuessa Venäjä on suuri sotilaallinen ja poliittinen mahti, koska on selvää, että se tulee voittamaan sodan. Tämä on kirjoittajan mukaan fakta, jolle ei voi mitään. Neuvostoliitto on myös suurin uhka oikeudenmukaisen rauhan saavuttamiselle. Neuvostoliiton länsirajalla sijaitsevien pienten kansojen olemassaolo on erityisesti uhattuna Neuvostoliiton taholta. Neuvostoliiton länsirajalla jako suuriin ja pieniin valtioihin on kaikkein selvimmän nähtävissä, ja siispä rauha onkin siellä kaikkein ongelmallisin. Näin ollen Suomenkin tilanne näyttää kovin huonolta - Venäjän naapurimaana Suomenkin kansallinen olemassaolo on uhattuna, ja kirjoittajan mukaan on kovin epävarmaa, voidaanko oikeudenmukaista rauhaa sen kanssa saavuttaa ollenkaan. Tähän epävarmuuteen Suomella itsellään ei ole mitään syytä. Voisi jopa tulkita, että Uusi Suomi ei siis ole aivan varma, tulisiko Suomen edes pyrkiä lopettamaan sotatoimet niinkin pahaa vihollista vastaan. Ainakin sodan jatkamiselle olisi Uuden Suomen mukaan vielä perusteita.

Edellä käsitellyn pääkirjoituksen mukaan sodalla on myös ollut eräs mielenkiintoinen opetus: se on "todistanut" sota edeltävät rotuopit vääriksi.

"... Tämän sodan suuria kokemuksia on ollut ihmisten ja kansojen ilmiömäinen kyky kestää kärsimyksiä, uhrauksia ja menetyksiä. Eurooppalainen kulttuuri-ihminen ei ole mikään sukunsa huonontunut tuote. ... Ennen sota oli muodikasta osoittaa toiset kansat degeneration heikentämiksi. Tämä oli vaarallista oppia, koska se johdatti mahdollisen vastustajan ja tämän moraalisten voimien aliarvioimiseen. - Kaikki tämä on pohjimmaisena selityksenä siihen, miksi nykyinen sota on salamannopeista ja murskaavista alkuvaiheistaan huolimatta yhä ratkaisematta ..." ("Viisi vuotta", U. S. 1. 9. 1944, 4)

Tekstin mukaan eurooppalaisen kulttuuri-ihmisen - tai toisin sanoen rodun, sillä degeneraatiohan on käsite, joka viittaa juuri rodun kehitykseen (ks. esim. Gobineau 1915, 24 - 25) - degeneroituminen tai "suvustaan huonontuminen" on ennen sotaa ollut muodikas ajatus, mikä on vaikuttanut niihin päätöksiin, joiden perusteella sotaan aikoinaan huolettomasti lähdettiin. Moraaliset voimat ja taistelukyky ovatkin kirjoittajalle niitä kriteerejä, joilla rotuja ja niiden degeneroitumisen astetta arvioidaan. Sodassa menestyminen ei ole ainakaan pelkästään teknologinen tai aineellisten resurssien mittavuudesta riippuva asia, vaan se mittaa myös moraalista voimaa. Niinpä sellaisetkin rodut tai kansat (nämäkin voivat olla merkityksessä hyvin lähellä toisiaan), joita ennen sotaa on pidetty degeneroituneina, ovat sodan myötä osoittaneet olevansa moraalisisessa voimassa ja taistelukyvyssä mitaten varsin kelvollisia. Tällaiseen dekonstruktiiiviseen huomioon on sodan kehitys kirjoittajan johtanut.

Muiden kansojen moraalisen arvon arvioiminen on tekstin mukaan kovin vaarallista, koska se johtaa helposti mahdollisten vastustajien aliarvioimiseen. Tällaiseen virhearviointiin oli kirjoituksen mukaan syyllistytty ennen sotaa. Tämä on mielenkiintoinen ajatus, jos sitä vertaa siihen viholliskuvaan, joka suomalaisen sotapropagandassa varsinkin jatkosodan alussa oli tyyppillinen. Siinä oli keskeistä venäläisten kuvaaminen moraalisilta, henkisiltä ja siten myös rodullisilta ominaisuuksiltaan suomalaisia alemmiksi (ks. luku 3). Ilmeisesti sotatilanne on pakottanut kirjoittajan harkitsemaan uudelleen aikaisempaa viholliskuvaa. Samaan viittaa myös em. lainauksen viimeinen virke: Sodan salamannopea ja murskaava alku ei ole onnistunut murtamaan vihollisen moraalista voimaa. On muistettava, että juuri Saksa oli se osapuoli, joka sodan alussa "salamannopeasti" menestyi, joten henkisen kyvykkyyden uudelleen arvioimisen voi tulkita koskevan juuri sen vihollismaita. Tietenkin näiden maiden joukossa on muitakin kuin Neuvostoliitto, mutta juuri se oli ajankohtaisessa tilanteessa Saksan vihollisista kaikkein menestyksekkäin.

Rauhankosketusta kommentoivassa pääkirjoituksessaan Uusi Suomi tunnustaa vaikean sotilaallisen tilanteen ja sillä perusteella ymmärtää eduskunnan ja hallituksen tekemää

ratkaisua ("Rauhankosketus", U. S. 3.9.1944, 6). Samalla se myös esittää Suomen sodankäynnille tavoitteeksi (vain) itsenäisyyden turvaamisen:

"... Suomen pyrkimyshän on koko ajan ollut päästä sen olemassaolon ja riippumattomuuden turvaavaan rauhaan ja jokaisen hallituksen itsestään selvä velvollisuus on ollut tutkia kunkin ajankohdan tähän suomia mahdollisuuksia. ... Sodassa viime aikoina kiihtyvällä vauhdilla tapahtunut kehitys on saattanut yhä pimeämmäksi ne räköalat, jotka eteemme avautuvat tähänastista tietä jatkamalla." ("Rauhankosketus", U. S. 3.9.1944, 6).

Kun Suomen pyrkimyksenä on ollut saavuttaa vain itsenäisyyden turvaava rauha, on tehty ratkaisu ymmärrettävä vaikeassa tilanteessa. Sota ei enää pysty turvaamaan itsenäisyyttä, joten siitä on luovuttava. Kysymys ei kuitenkaan ole kirjoittajalle aivan näin yksinkertainen:

"Mutta vaikka tämä on käynytkin joka päivä entistä ilmeiseksi kaikille ajatteleville kansalaisille ... ei johtopäätösten ja ratkaisujen teko ole silti ollut helppo. Päin vastoin se on vaatinut suurta sydänten taistelua. Näin varsinkin sen jälkeen, kun hallitus sai tietoonsa sen perusedellytyksen, jonka Neuvostoliiton ja Englannin hallitukset olivat asettaneet ja Yhdysvaltain hallitus puolestaan hyväksynyt rauhantilan palauttamista koskevien neuvottelujen uudelleen aloittamiselle. Tämä ehto koski Suomen suhteita Saksaan ja Suomen valtioalueella olevien saksalaisten joukkojen poistumista maastamme. Se ratkaisu, johon hallitus tässä asiassa on päätenyt ja johon eduskunta puolestaan eilen illalla yhtyi, ei ollut helppo. Se ei voinut olla helppo nimenomaan suomalaiselle, jonka luonteen olennaiset peruspiirteet vain vastahakoisesti ja ankaran sisäisen taistelun jälkeen taipuvat sellaiseen ratkaisuun, josta nyt on kysymys." ("Rauhankosketus", U. S. 3.9.1944, 6).

Kirjoittajan mielestä päätös sodasta luopumisesta on ollut vaikea, siitäkin huolimatta, että vastaansanomattomat faktat ilmiselvästi puhuvat sen puolesta. Tämä viestinee siitä, että sota, kaikesta huolimatta, on ollut kirjoittajalle jotenkin toivottava asiantila. Pohdintaa

toivotun sodan ja rationaalisesti perustellun rauhan välillä kirjoittaja nimittää sydänten taisteluksi tai sisäiseksi taisteluksi. Suhtautuminen sotaan ja rauhaan näyttää olevan kirjoittajalle rationaalisen harkinnan lisäksi tunteenomainen ratkaisu, vaikka lopulta rationaalinen harkinta voittaakin "sydänten taistelun". Tulkittaessa em. tekstiä kontekstuaalisesti aikaisempaa vihollisuusdiskurssia vasten, on mahdollista tehdä johtopäätös, että vihollisuus todellakin näyttää sisältyvän kirjoittajan kansalliseen identiteettiin, mikä myös pystyisi selittämään "irrationaalista" suhtautumista vaikeaan sotilaalliseen tilanteeseen ja sen edellyttämään poliittiseen ratkaisuun. Vihollisuudella ja sodalla itsessään on tällöin identiteettipoliittista arvoa sen antaessa merkitystä kirjoittajan käsitykselle sosiaalisesta itsestä. Sanalla sanoen: hänelle sota kuuluu suomalaisuuteen.

Samaan tulkintaan voidaan hyvin päästä myös ko. tekstin itsensä perusteella. Saksan kanssa solmitun liiton (ja ilmeisesti myös vihollisuuden venäläisiä vastaan) lopettaminen sotii kirjoittajan mukaan suomalaisen luonteen olennaisia peruspiirteitä vastaan. Liitto Saksan kanssa siis sisältyy suomalaisuuteen, suomalaiseen luonteeseen, ja ilmeisesti sota on merkinnyt tuon luonteen toteuttamista käytännössä. Näin ollen kansallinen identiteetti on tekstissä tekijä, joka vaikeuttaa Suomen irtautumista sodasta, mitä varten suhteiden katkaiseminen Saksaan oli välttämätöntä. Kansallinen identiteetti (luonteen olennaiset peruspiirteet) vaikeuttaa siis olosuhteiden rationaalista harkitsemista ja välttämättömänä pidettyä toimintalinjaa. Voidaan siis sanoa, että sodalla oli Uuden Suomen kirjoittajallekin rooli kansallisessa identiteetissä, joka joutui uhatuksi sodan loppumisen myötä.

Ratkaisun vaikeudesta huolimatta pääkirjoitus ("Rauhankosketus", U. S. 3.9.1944, 6) on kuitenkin sitä mieltä, että ratkaisu on ollut paras mahdollinen. Vain se pystyy tarjoamaan edes jonkinlaisia mahdollisuuksia "elämän jatkamiseen" - siis itsenäisenä kansana. Itsenäisyyden säilyttämistä merkitsevä metafora on tässäkin tekstissä elämän ja kuoleman piiristä ja siten siihen sisältyy erityisen tärkeyden merkitys. Rauhantilakaan ei kirjoittajan mukaan takaa itsenäisyyttä, mutta se antaa sille sotaa paremman mahdollisuuden. Teksti korostaakin, että mitään varmaa ei voi tulevaisuudesta vielä sanoa, muuta kuin että suomalaiset saavat varautua uhrauksiin. Samalla teksti korostaa

yhtenäisyyden ja yksimielisyyden tarvetta edessä olevissa koettelemuksissa. (ma.) Itsenäisyyden pelastamisen keinoksi sodan tilalle tullut rauha vaatii yhtäläillä kansan yhtenäisyyttä.

Sotatoimien lakkaamista käsittelevässä pääkirjoituksessa ("Aselepo", U. S. 5.9.1944, 4) Uusi Suomi rohkeni olla jo hieman optimistisempi. Nopeasti lakanneet sotatoimet olivat lehden mielestä hyvä merkki, vaikka edessä olevista rauhanneuvotteluista ei ollut lupa paljota odottaakaan. Pienten kansojen oikeudet olivat yhä suuressa vaarassa, ja toimijoiden jako hyviin pieniin ja pahoihin suuriin valtioihin määrittää yhä kirjoittajan tulkintaa kansainvälisen politiikan tilanteesta. Kuitenkin Suomen asemassa nähtiin nyt myös mahdollisuuksia:

"... Neuvostoliitto voi tarjoamalla Suomelle siedettävät ehdot, jotka takaavat maamme ehdottoman suvereniteetin, luoda edellytykset hyvälle naapuruussuhteelle. Niinkuin monta kertaa aikaisemminkin on meidän taholtamme sanottu, Suomen pyrkimys ei ole ollut eikä ole mikään muu kuin asemansa ja suhteittensa vakiinnuttaminen naapureihinsa eikä meillä pienenä kansana luonnollisesti voi olla muuta päämäärää kuin elää sellaisissa suhteissa naapureihimme, joissa normaali ja rauhallinen elämä on mahdollinen. Ottamalla nykyisen askeleensa Suomi on uudelleen korostanut tätä pyrkimystään, johon se on valmis uhrausten hinnalla. Ei voitane pitää liiallisena odotusta, että tähän hyvään tahtoon vastataan samalla tavoin. ..." ("Aselepo", U. S. 5.9.1944, 4)

Kirjoittajan mielestä ehdoton suvereniteetti on vaatimus, jonka on täyttyttävä, jotta Suomen kannattaisi tehdä rauha. Sitä on kirjoittajan mukaan tavoiteltu sodalla, ja siihen nyt pyritään rauhan myötä. Normaali ja rauhallinen elämä on ainoa vaatimus, joka pienillä kansoilla voi kirjoittajana kannattaman dikotomian mukaan ollakaan. Suomella ei siis ole (eikä voi olla) mitään muita vaatimuksia naapuriensa suhteen, vaan Suomen toimintaa motivoi vain hyvä tahto. Viholliskuvan lientymisestä kertoo se, että tätä hyvää tahtoa voi odottaa myös (entiseltä) viholliselta, koska hyvät naapuruussuhteet, jotka Neuvostoliitto voi Suomen suvereniteetin säilyttämällä saavuttaa, ovat ilmeisesti myös

Neuvostoliiton etu. Rauhan saavuttamisen edullisuus esitetään tekstissä juuri Neuvostoliiton näkökulmasta. Vihollisen tai Toisen toiminnan motiivien ja intressien pohtiminen – ja jopa suoranainen vihollisen asemaan asettuminen - on selkeä osoitus vihollisuusajattelun poistumisesta. Toisen motiivien ja intressien ymmärtäminen auttaa ymmärtämään Toisen toimintaa, Vihollisen toimillehan ei haluta antaa minkäänlaista inhimillistä ymmärrystä. Samalla Neuvostoliiton toiminnan ymmärtäminen sen etujen pohdinnan myötä mahdollistaa Neuvostoliiton intressiin vetoamisen - ko. tekstin voi tulkita myös pyytävän ymmärrystä (ja helppoja rauhanehtoja) entiseltä viholliselta.

Tarkasteluni kohteena olevista lehdistä Ajan Suunnalle rauhankosketus ja sotatoimien loppuminen tuli suurimpana yllätyksenä. Se oli vielä muutamaa päivää aikaisemmin julkaissut pääkirjoituksen, jossa se kehotti kansalaisia jatkamaan taistelua urhoollisesti ("Järkähtämättömyyden voima", A. S. 1.9.1944, 3). Toki siinäkin sodan vaikea tilanne kyllä tunnustetaan, mutta ratkaisuksi sotilaallisesti tukalaan tilanteeseen se tarjoaa vahvempaa taistelutahtoa, päättäväisyyttä sekä hermojen parempaa hallintaa - sekä sotilaille että kotirintaman siviileille. Tekstissään Ajan Suunnan kirjoittaja siis uskoo, että tukala tilanne on vielä sotilaallisesti ratkaistavissa. (ma.)

Kun tieto rauhankosketuksesta julkistettiin 3.9., oli Ajan Suunta aiheesta kovin niukkasanainen. Se käsitteli aihetta pääkirjoituksessaan 4.9. - lehti ei ilmestynyt sunnuntaisin, joten se pääsi kertomaan tapahtumien saamasta käänteestä vasta päivän muita lehtiä myöhemmin. Aselepoa käsittelevässä pääkirjoituksessa ("Aselepo", A. S. 4.9.1944, 3) tapahtumien nopea kehitys sodasta rauhantilaan selostetaan raportin omaisesti, asialliseen tyyliin, mutta siinä ei juuri esitetä arvioita hallituksen valitseman toimintalinjan oikeutuksesta tai järkevyydestä. Tapahtumia kommentoidaan vain kirjoittamalla, että minkään varman sanominen on tässä vaiheessa vielä mahdotonta, vaan tulevaisuus ja Suomen kohtalo ovat vielä täysin hämärän peitossa. Kuitenkin pääkirjoitus vetoaa kansalaisiin yksimielisyyden säilyttämiseksi tässä uudessakin tilanteessa. Lopuksi kirjoittaja vetoaa vielä presidentin arvovaltaan:

"...meidän on luotettava valtakunnan päämieheen ja uskottava, että hän tekee parhaansa Suomen pelastamiseksi siitä, mistä se pelastaa voidaan." ("Aselepo", A. S. 4.9.1944, 3)

Tekstin niukkasanainen ja asiallinen tyyli viestii siitä pettymyksestä, jota kirjoittaja kokee sodan loputtua ja päätyttyä tappioon. Ainakaan hän ei löydä tilanteesta mitään positiivista kommentoitavaa. Kuitenkaan Ajan Suunta ei halua kritisoida hallituksen ja maan ylimmän poliittisen johdon toimia - eihän se olisi ollut sensuurin vuoksi mahdollistakaan. Myös kirjoittajan korostama tilanteen epävarmuus osaltaan kertoo hänen kielteisestä kannastaan rauhantekoon nähden. On vielä epävarmaa sanoa, mistä Suomi voidaan pelastaa - vai voidaanko mistään. Ainakaan entisen vihollisen hyvään tahtoon kirjoittaja ei luota ollenkaan. Kuitenkin kirjoittajan Mannerheimiä kohtaan tuntema luottamus lohduttaa häntä hieman lohduttomassa tilanteessa - Mannerheim ainakin tekee tilanteessa parhaansa. Huomattavasti varmempi Ajan Suunta oli ollut kolme päivää aikaisemmin taistelutahdon ja hermokontrollin mahdollisuuksista auttaa Suomea vaikeassa tilanteessa ("Järkähtämättömyyden voima", A. S. 1.9.1944, 3) kuin, mitä sen nyt oli rauhan mahdollisuuksista ("Aselepo", A. S. 4.9.1944, 3). Sotilaallinen tilannehan ei ollut tuona aikana tietenkään muuttunut miksikään.

Sama pettymys ja niukkasanaisuus näkyvät myös Ajan Suunnan kolumnistin, Maurin (l. Niilo Vapaavuoren, joka oli myös Ajan Suunnan päätoimittaja) kirjoituksessa, joka ilmestyi lehden samassa numerossa. Joskin Mauri on niukkasanaisuudessaan vieläkin täydellisempi:

"Tänään on vaikea puhua taikka kirjoittaa mitään. Syyn käsittänevät lukijani. Siksi sanon vain lyhyesti: Suomalaisia olemme ja suomalaisina pysymme.

Pää pystyyn kaikesta huolimatta!" ("Päiväkirjan poimintoja", A. S. 4.9.1944, 2)

Edellä olen lainannut ko. tekstin kokonaisuudessaan. Aselepo ja sodan päättyminen tappioon oli Maurille niin suuri pettymys ja järkytys, ettei hän halua kommentoida sitä

mitenkään, vain muutama rohkaiseva sana on paikallaan. Mielenkiintoisinta tekstissä on kuitenkin toisen rivin viimeinen lause: Sodan loppuminen on kirjoittajan mielestä asia, joka mahdollisesti vaikuttaa suomalaisuuteen, toisin sanoen kansalliseen identiteettiin. Teksti vakuuttaa, että suomalaisuus tulee säilymään vastaisuudessakin, mutta kuvaavaa on sen ottaminen esille tässä yhteydessä. Jonkinlainen uhka (kirjoittajan mielestä) kansalliseen identiteettiin kuitenkin kohdistuu tässä tilanteessa.

Kun tilanteen muutos, sodan loppuminen, voi vaikuttaa suomalaisuuteen, merkitsee se, että sodalla ollut myös osuutensa suomalaisuudessa myös Maurille. Tämä, kuten aikaisemmin olen argumentoinut, ei välttämättä tarkoita juuri sotatoimia, vaan se voi tarkoittaa myös vihollisuutta, vaikka luonnollisesti nämä kaksi ovatkin tiiviissä yhteydessä toisiinsa. Uhka kansallista identiteettiä kohtaan voidaan tulkita myös uhkaksi sen ylläpitämää ontologista turvallisuutta kohtaan (ks. Giddens 1990, 92 - 100). Kun sosiaalista järjestystä ylläpitävä, ympäröivän todellisuuden tulkintakategoria, "vihollinen" joutui rauhantulon myötä kyseenalaiseksi, voi se asettaa myös epäilyksen myös sen vastakkaiselle kategorialle, "meille" eli "suomalaisuudelle". Näin kirjoittajan julistusta voidaan pitää vakuutuksena suomalaisuuden säilymisestä identiteettikategoriana, ja viimekädessä sosiaalisen järjestyksen jatkuvuudesta sodan loppumisesta huolimatta. Näin ollen Maurin vakuutuksen suomalaisuuden säilymisestä voi tulkita ontologisen turvallisuuden puolustamiseksi kahdella eri tavalla: siten, että suomalaisuus ei katoa vihollisuuden loppuessa, jolloin suomalaisuudelle voi löytyä muitakin merkityksiä. Toinen tulkinta on puolestaan se, että sodan loppuminen ei lopeta vihollisuutta, joka on suomalaisuuden ehto, vaan mentaalinen sotatila jatkuu ampumisen lakattuakin. Se, ettei kirjoittaja pyri määrittelemään suomalaisuutta mitenkään, eikä etsi uusia merkityksiä sille, puhuu varmaankin jälkimmäisen tulkinnan puolesta. Myöskään muualla Mauri ei epäillyt viholliskuvan validiutta. Samoin voi tulkita myös Ajan Suunnan halua jatkaa sotaa ja järkytystä, jonka sodan loppuminen aiheutti - lehden kirjoittajien mielestä sotaa käytiin yhä (tai ainakin olisi haluttu käydä) pahaa vihollista vastaan.

4.1.2. YLIPÄÄLLIKÖN PÄIVÄKÄSKY

Presidentti Mannerheimin armeijan ylipäällikön ominaisuudessa antama päiväkäsky toi pääkirjoituksiin uuden Suomen ulkopoliittista orientaatiota muotoilevan ajatuksen. Muiden lehtien muassa Uusi Suomi siteerasi päiväkäskyä pääkirjoituksessaan 9. 9.:

"Suomen marsalkka ilmaisee vakaumuksensa siitä, että kansamme itsenäisyys voidaan nyt säilyttää ja turvata vain pyrkimällä vilpittömiin ja luottamuksellisiin suhteisiin naapureihimme." ("Päiväkäsky", U. S. 9.9.1944, 4)

Vastaava ajatus rauhasta itsenäisyyden turvaajana oli toki esitetty ennemminkin, mutta tässä esitetään Suomella olevan mahdollisuus itsekin pyrkiä vilpittömiin suhteisiin eli toimia luottamuksen saavuttamiseksi. Aikaisemminhan rauhan ja luottamuksen saavuttaminen oli riippunut kokonaan ulkoisista tekijöistä, kuten esimerkiksi siitä, kuinka pienten kansojen oikeudet otetaan huomioon suurvaltojen harjoittamassa politiikassa. Tilanne näyttää paljon valoisammalta, kun Suomen tulevaisuus ei ole kokonaan muiden käsissä, vaan Suomella on mahdollisuus poliittisilla toimilla (erotuksena sodankäynnistä) pyrkiä turvaamaan suvereniteettiä tai kansallinen olemassaolo, kuten se tilanteessa usein muotoiltiin. Tässä vaiheessa kuitenkin ei vielä esitetty arvioita siitä, millaista toimintaa tämä "pyrkiminen luottamuksellisiin ja vilpittömiin suhteisiin" voisi olla.

Sama Mannerheimin esittämä ajatus on ratkaisevassa roolissa myös saman päivän Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa:

"...Suomen kansa voi säilyttää itsenäisyytensä ja turvata tulevaisuutensa vain sillä edellytyksellä, että se pyrkii vilpittömiin ja luottamuksellisiin suhteisiin naapurimaihinsa. Tämä yksinkertainen toteamus sisältää enemmän kuin mitä ensi näkemältä näyttää. Meillä tulee aina olemaan naapurina Venäjä, joka meihin verrattuna on oleva suuri ja voimakas. Se on tosiasia, jota eivät voi muuttaa mitkään maailmanpoliittiset suhdanteet eikä mikään tilapäinen heikkous. Neuvostoliitto on meidän ainoa ulkopoliittinen probleemimme, on sanottu. Suomen marsalkan edellä

mainittu lausunto osoittaa lähtökohdan, jolta tätä probleemia on nyt ja vastaisuudessa lähestyttävä." ("Ylipäällikön päiväkäsky", H. S. 9.9.1944, 4)

Toteamus Suomen itsenäisyyden takaavista suhteista Neuvostoliittoon on yksinkertainen mutta se sisältää aspekteja, jotka eivät ole ollenkaan yksinkertaisia. Venäjä on Suomen naapuri ja Suomea vahvempi tulevaisuudessakin. Ulkopoliittisen orientaation muutos ei koske vain ajankohtaista tilannetta, vaan sen tulee jatkua näkymättömissä olevassa tulevaisuudessakin. Maailmanpoliittisten suhdanteiden muutos tai ehkä tuleva Venäjän heikkous, jota ei todellakaan ollut näköpiirissä aikana, jolloin Neuvostoliitto oli voittamassa maailmansodan, ei saa kirjoittajan mukaan pettää suomalaisia pyrkimään hoitamaan uudelleen sodan keinoin ulkopoliittista ongelmaansa. Tästä voisi päätellä, että vihollisuutta ei saa tekstin mukaan "jättää varastoon" odottamaan sille suotuisampia aikoja. Tämä tarkoittaa todella syvällistä muutosta Suomen ja Venäjän suhteissa - vihollisuuden täytyy kerta kaikkiaan lakata. Neuvostoliitto on kirjoittajalle ulkopoliittinen ongelma, nyt ja tulevaisuudessakin, mutta tuota ongelmaa täytyy hoitaa uusilla keinoilla. Näitä keinoja ovat nyt hyvien suhteiden saavuttamiseen tähtäävä politiikka.

Vaikka pyrkimys rauhaan oli tärkeää, Helsingin Sanomillekaan rauha ei kuitenkaan ollut kokonaan riippuvainen Suomen omasta toiminnasta:

"...meidän vakava pyrkimyksemme on päästä vilpittömiin ja luottamuksellisiin suhteisiin itäisen naapurimaamme kanssa siinä tietoisuudessa, että me vain tällä tavoin voimme säilyttää isiemme perinnön ja turvata tulevaisuutemme itsenäisenä kansana. Jos naapuriamme elähdyttää sama pyrkimys pysyvän rauhan aikaansaamiseen, pitäisi olla mahdollista aloittaa molempien kansojen suhteissa uusi ajanjakso, rauhan ja sovinnon merkeissä. Se olisi arvokas lisä maailmanrauhalle, jolle liittoutuneiden valtain välisissä neuvotteluissa on ryhdytty luomaan kestävä perustaa." ("Ylipäällikön päiväkäsky", H. S. 9.9.1944, 4)

Uusi rauhan ja sovinnon ajanjakso on mahdollinen, jos vain Neuvostoliitto haluaa saavuttaa pysyvän rauhan. Tässä näkyy taas mahdollinen intressien yhtenäisyys entisten

vihollisten kesken. Samoin siinä näkyy myös epäily siitä, tahtooko Neuvostoliitto todella rauhaan pyrkiä, vilpittömästi kuten Suomi. Huomion arvoista on, että tekstissä Suomi ja ”itäinen naapurimaamme” esitetään rinnasteisina, samanarvoisina valtioina. Neuvostoliitosta on lehdelle tullut Suomen kanssa vähintään tasa-arvoinen toimija. Teksti asettaa Suomen rauhanpyrkimyksen laajempaan kontekstiin: oikeudenmukainen rauha Suomen ja Neuvostoliiton välillä olisi toteutuessaan merkityksellinen myös (muille) liittoutuneille valloille, jotka ainakin keskinäisissä neuvotteluissaan ovat ilmaisseet rauhan pyrkimykseseen. Näin Suomi voisi toimia rauhantiellä ikään kuin ”suunnannäyttäjänä” oikeudenmukaisempaa maailmanjärjestystä kohti. Tämän argumentin käyttö kertonee siitä, että kirjoittaja uskoo rauhan olevan todella liittoutuneiden valtojen tavoitteena.

Myös Ajan Suunta julkaisi juuri tuona samana päivänä, 9. 9., pääkirjoituksen, jossa käsiteltiin Suomen ulkopoliittista asemaa, vaikkei se kommentoinutkaan Mannerheimin päiväkäskyä. Tuossa tekstissä (”Tapahtuneen kertausta”, A. S. 9.9.1944, 3) tarkastellaan Suomen ulkopoliittikkaa sodan aikana ja kerrotaan sen tavoitteena olleen kaikissa käänteissään pitää Suomi itsenäisenä, miehittämättömänä ja estää Suomen maaperän joutuminen suurvaltojen välisen sodan taistelutantereeksi. Tämä edellyttää tekstin mukaan vahvaa armeijaa sekä aktiivista ja joustavaa poliittista johtoa. Halu pysytellä suurvaltojen välisten taisteluiden ulkopuolella onkin luonnehtinut Suomen ulkopoliittikkaa sodan aikana, ja niinpä syksyn 1944 tilannekin noudattaa tuota samaa kuviota. Kun sodan aikana myötälitiin Saksaa, nyt täytyy vain joustaa Neuvostoliiton suuntaan. Mitään ideologista vihollisuutta suhteessa Neuvostoliittoon tai ystävyyttä Saksaan teksti ei muista vallinneen (vrt. ”Hädässä ystävä tunnetaan” A. S. 3.7.1944, 3). Myöskään Suomen sodankäynnin tavoitteena ei siis ole lehden mielestä ollut mitään ”arveluttavia” intressejä kuten aluevaltauksia. Tällaisen realistisen ulkopoliittisen ajattelun onkin lehden mukaan ohjattava myös vihollisuuksia:

”Englantilainen valtiomies Palmerston on lausunut: 'Meillä ei ole ikuisia ystäviä, meillä ei ole ikuisia vihollisia. Ikuista on vain meidän maamme oma etu.' Pienen maan pakko noudattaa politiikassaan joustavuutta on vielä ankarampi kuin suurvallan.”
(”Tapahtuneen kertausta”, A. S. 9.9.1944, 3)

Pienten ja suurten valtioiden välinen dikotomia tulee esille em. tekstissä. Pienuus edellyttää ulkopoliitikalta joustavuutta. Mielenkiintoista Ajan Suunnan pääkirjoituksessa on, että se tunnustaa maan edun vihollisuuksista riippumattomaksi. Pyrkimyksenä on itsenäisyyden säilyttäminen, jolloin vihollisuuksiakin tulee pystyä arvioimaan kriittisesti. Vihollisuudet ja ystävyudet voivat vaihtua tilanteiden myötä, mikä on innovatiivinen ajatus ainakin Ajan Suunnan tapauksessa. Huomion arvoista on myös se, ettei lehti pyri selittämään rauhantekoa millään vilpittömällä rauhantahdolla, kuten Helsingin Sanomat tai Uusi Suomi, vaan pelkkä realistinen intressi perustelee tehtyä rauhaa. Ajan Suunnan tapauksessa tällaiset perustelut olisivatkin olleet ilmeisen epäuskottavia.

4.2.3. VÄLIRAUHANSOPIMUS

19.9.1944 solmitun välirauhan ehdot julkistettiin samana päivänä vt. pääministerin, Ernst von Bornin pitämässä radiopuheessa. Puhe julkaistiin myös Helsingin Sanomissa seuraavana päivänä ("Pääministerin puhe", H. S. 20.9.1944, 5). Luonnollisesti puheessa selitetään pääpiirteissään tärkeimmät sopimuksen Suomelle asettamat velvoitukset. Niitä ovat kirjoittajan mukaan alueluovutukset, (eli Moskovan rauhan rajat, Petsamon luovutus ja Porkkalan vuokraus tukikohdaksi) saksalaisten joukkojen poistaminen Pohjois-Suomesta sekä 300 miljardin dollarin sotakorvaukset. Pettymys rauhanehtojen ankaruuteen on leimallista tekstille: itse sopimuksen solmimista pääministeri nimittää yhdeksi Suomen historian raskaimmista koettelemuksista. Erityisen raskaina hän pitää alueluovutuksia, ja niitä hän uskaltautuu jopa hieman kritisoida: vuoden 1940 Moskovan rauhan rajoja kirjoittaja nimittää taloudellisesti epätarkoituksenmukaisiksi. Toisin sanoen kansallisvaltion territorion arvoa pidetään tässä vain taloudellisena, mikä johtune vain tilanteesta, jossa puhujan oli asetettava sanansa mahdollisimman varovaisesti. Onhan selvää, että sodan päämääränä taloudellisille intresseille ei esimerkiksi sotaretoriikassa voitu antaa kovin suurta roolia. Sen tarkoituksenahan oli kehottaa kansalaisia taistelemaan ja siksi taloudellisten intressien sijaan sota oli perusteltava tärkeämmillä tai "pyhemmillä" arvoilla, joita voi pitää arvoina itsessään toisin

kuin useimmiten vain välinearvon omaavilla taloudellisilla intresseillä. Siksi territorion taloudellisen arvon korostaminen tuntuu tässäkin omituiselta. Mutta mikäli sopimus on pakosta solmittu, on sen voimakkaampi kritisoiminenkin turhaa.

Ehtoja kaikkiaan ja niiden ankaruutta selitetään kuitenkin myöhemmin puheessa myös sillä, että käsitykset oikeasta, tarkoituksenmukaisuudesta ja järkevyydestä poikkeavat sopimusosapuolien välillä toisistaan. Sopimus on siis Suomen näkökulmasta katsottuna epätarkoituksenmukainen ja epäoikeudenmukainen, mutta siitä huolimatta sen solmiminen on ollut välttämätöntä, se on solmittu pakon edessä. ("Pääministerin puhe", H. S. 20.9.1944, 5) Suomen kannalta lempeämpi rauhansopimus olisi taannut paremmat lähtökohdat pysyvälle rauhalle, mutta silti puheessa esiintyy toiveikkuuttakin:

"Ja vaikkapa sodan nyt juuri päättyessä tuntuukin vaikealta myöntää, että pyrkimyksellä kestävien luottamuksellisten suhteiden luomiseen olisi rauhanehtojen sanelussa ollut riittävän keskeinen asema, on meidän kuitenkin rohjettava toivoa ja uskoa, että aika arpeuttaa haavat, hälventää väärinkäsitykset ja keskinäisen kaunan ja luo pohjan luottamukselliselle rajanaapuruudelle. ..." ("Pääministerin puhe", H. S. 20.9.1944, 5)

Rauhan ja kestävien ja luottamuksellisten suhteiden saavuttaminen olisi ollut helpompaa, jos ehdot olisivat olleet lempeämmät. Neuvostoliitto ei ole ottanut puhujan mukaan tätä huomioon tarpeeksi hyvin rauhanehtoja sanellessaan. Kuitenkin rauha on vieläkin mahdollinen, vaikka se kirjoittajaa hieman epäilyttääkin. Keskinäinen kauna ja väärinkäsitykset ovat olleet aikaisemmin esteenä rauhalliselle naapuruudelle, mikä onkin lupaavaa rauhan saavuttamisen kannalta. Nämä syyt eivät perustu mihinkään pysyvään tai luonteenomaisiin toiseuksiin, vaan ne ovat joko virheellisiä tai totunnaisia subjektiivisia käsityksiä. Ne on siten myös mahdollista ylittää.

Puhuja olettaa saman tyrmistyksen rauhanehtojen raskaudesta vaivaavan myös tavallisia kansalaisia. Tämän vuoksi puhuja katsoo aiheelliseksi pyrkiä rohkaisemaan heitä. Tässä kansallisvaltioidentiteetillä on tärkeä rooli:

"Hyvät kansalaiset, erityisesti te rintamamiehet, jotka raskaimman kuorman näinä vuosina olette kantaneet, emme me ole ensimmäinen sukupolvi, joka on kysynyt: Turhaako on ollut kaikki se taistelu ja kärsimys, turhiako kaikki uhraukset? Ei Suomen taivas ole tänään ensimmäistä ensimmäistä kertaa pilviin peittynyt. Eivätkä kohtalon iskut tänään ole ensimmäistä kertaa Suomen miehen mieltä masentaneet. Vielä ankarammin on Herra menneitä sukupolvia koetellut, ja kuitenkin on Suomen kansa elänyt, kestänyt ja sitkistynyt. Isänmaa ei tällä hetkellä tarvitse vaivojensa vaikertajia. Se tarvitsee miehiä ja naisia, jotka vielä nytkin jaksavat uskoa isänmaan tulevaisuuteen ja ihmisyyden voittoon. Älkäämme siis antako tämän päivän raskaiden uutisten masentaa mieltämme, vaan muistakaamme runoilijan vakuutusta: 'Vaikka kokee, eipä hylkää Herra.'" ("Pääministerin puhe", H. S. 20.9.1944, 5)

Rauhanehtojen julkistamisen myötä varmistui, että sodan tavoitteet jäivät saavuttamatta huolimatta raskaasta sodasta. Tällä perusteella koko käyty sota saattoi tuntua turhalta, puheessahan ei vakuutella sodankäynnin tavoitteena olleen vain itsenäisyyden säilyttäminen, kuten monissa muissa tilanteen teksteissä. Tällöinhän sodan ei voisi katsoa olleen turha, vaan itsenäisyys onnistuttiin säilyttämään sodan avulla. Se ettei puhuja vetoa itsenäisyyteen sodan tavoitteena, kertoo että ainakin hänellä oli toiveita myös muista tavoitteista, jotka ehkä paremman neuvotteluasetelman vallitessa olisivat saattaneet toteutua.

Mielenkiintoista tekstissä ovat ne teesit, joilla puhuja tahtoo valaa rohkeutta kansalaisten mieliin: Nykyiset kärsimykset näyttävät pieniltä, jos niitä verrataan menneiden sukupolvien kohtaamiin vaikeuksiin. Puhuja vetoaa siis historialliseen kertomukseen Suomen menneiden sukupolvien esimerkillisestä toiminnasta vaikeuksia kohdatessa, minkä tulisi olla esimerkkinä myös ajankohtaisessa tilanteessa. Tämä kertomus on myyttinen siksi, ettei hän esitä mitään konkreettista kuvausta historiallisista tapahtumista, vaan hän olettaa, että kansalaiset tunnistavat kertomuksen, tunnustavat Suomen historian olleen kärsimyksistä rikas. (Historiallisista kertomuksista lisää tuonnempana.) Niinpä nykyiset vaikeudet asettuvat osaksi kansallista historiaa, ja näin ne saavat erityisen

kansallisen merkityksen: kärsimykset ja niiden urhoollinen kohtaaminen kuuluvat suomalaisuuteen. Suomalaiseen kansanluonteeseen kuuluva sitkeys ja urhoollisuus on juuri näiden historian saatossa kohdattujen kärsimysten tulosta.

Toinen vaikeuksia merkityksellistävä tekijä on puheessa uskonto. Vaikeuksia nimitetään siinä (tosin joissakin muissakin teksteissä) koettelemuksiksi, jotka Herra on lähettänyt. Tämä viittaa käsitykseen, jonka mukaan Jumala lähettää ihmisille kärsimyksiä koetellakseen näiden uskon vahvuutta, ja ne täytyy kestää uskossa pysyen. Näin koetut vaikeudet saavat myös uskonnollisen merkityksen, vaikka uskontoakin voidaan pitää "samuutena", joka konstituoivat kansallista yhtenäisyyden tunnetta, identiteettiä. Tällaisina näyttäytyvät esimerkiksi viittaukset isiemme Jumalaan (esim. "Välirauha", U. S. 20.9.1944, 4), jotka implikoivat molempien, menneiden sukupolvien ja uskonnon kuuluvan kansallisvaltiota tuottavaan yhteisöllisyyteen. Uskonnon rooli osana kansallista identiteettiä näkyy myös em. tekstin viimeisessä lainauksessa: viitattu runoilija on Runeberg (1977 [1830]), joka laitto ko. sanat juuri Saarijärven Paavon suuhun. Saarijärven Paavohan oli yksi suomalaisen talonpojan ideaalityyppi, joka väritti käsitystä suomalaisuudesta sen alkuajoista lähtien, ja joka on ideaalityyppinä myös kovin topeliaaninen. Tällainen vaikeuksien edessä urhoollinen ja luottavainen uskonnollisuus oli leimallinen piirre Saarijärven Paavolle. Näin hän, vaikkakin fiktiivisenä hahmona, on juuri se esimerkillinen historian toimija, josta ajankohtaisessa tilanteessa tulee ottaa oppia.

Lehtien reaktio rauhanehtoihin noudatteli taas hyvin tarkasti pääministerin pitämän puheen linjoja. Pääkirjoitukset selostivat ehdot ja kommentoivat niitä jopa samanlaisia kielikuvia käyttäen kuin pääministerikin. Myös järkytys ehtojen ankaruudesta oli yhteinen lehdille. Esimerkiksi Helsingin Sanomat ja Uusi Suomi käyttivät samaa kertomusta kansallisen historian kärsimyksistä merkityksellistääkseen tilannetta kuin pääministerikin ("Välirauha", H. S. 20.9.1944, 4; "Välirauha", U. S. 20.9.1944, 4).

Kuten pääministerikin puheessaan, lehdet (erityisesti Ajan Suunta ja Helsingin Sanomat) pitivät alueluovutuksia kaikkein raskaimpina rauhanehdoista. Ajan Suunta nimitti Karjalan ja Porkkalan menetystä pääministerin puhetta seuraten taloudellisesti

epätarkoituksenmukaiseksi ("Välirauha" A. S. 20.9.1944, 3). Muun laista kritiikkiä sensuurikaan ei luultavasti olisi hyväksynyt. Helsingin Sanomien suhtautuminen luovutettavien alueiden merkitykseen on sinänsä mielenkiintoinen. Pääkaupungin läheisyydessä sijaitsevan Porkkalan vuokraus Neuvostoliiton tukikohdaksi on merkityksellisempi kuin Karjalan luovutus, koska Karjala sijaitsee valtion territorion laidalla. Pääkaupungin lähellä olevalla Porkkalalla on lehden mukaan "erityinen luonne valtiollisen säilymisen kannalta". ("Välirauha", H. S. 20.9.1944, 4) Vieras tukikohta strategisesti tärkeällä paikalla on siis uhka itsenäisyydelle. Sopimus ei siis perustukaan sellaiselle vilpittömälle rauhantahdolle, jollaista suomalaiset sanomalehdet olivat vakuutelleet ja odottaneet myös viholliselta sotatoimien loppumisesta asti.

Kuitenkaan lehdet eivät ankarista välirauhanehdoista kirjoittaessaan epäröi, pitäisikö ehdot täyttää. Uuden Suomen mukaan ehtojen täyttämällä voi olla jopa rauhaa rakentava merkitys:

"...Mutta kun rauha on tehty, on sen raskaimmatkin ehdot lojaalisti täytettävä. Se on välttämätöntä, jotta voisimme taata kansamme vastaisen elämän vaikkakin kärsineessä, koetellussa ja köyhtyneessä niin kuitenkin vapaassa isänmaassa. Sillä tavoin me myöskin voimme osoittaa vilpittömän pyrkimyksemme rakentaa luottamukseen perustuvat suhteet itäiseen naapurimaahan. Kuluneiden sotavuosien kokemukset ovat entistä selvemmin jokaiselle osoittaneet tällaisen luottamuksen välttämättömyyden. ..." ("Välirauha", U. S. 20.9.1944, 4).

Uusi Suomi pitää rauhanehtojen täyttämistä mahdollisuutena osoittaa suomalaisten vilpittömää rauhantahtoa. Kirjoittaja pitäytyy puolustusotatesissä, jonka mukaan sodankäynnin tavoitteena on ollut itsenäisyyden säilyttäminen, ja niinpä sopimus takaa tämän tärkeimmän tavoitteen toteutumisen. "Luottamukseen perustuvat suhteet itäiseen naapurimaahan" on tärkein turvallisuuspolitiikan doktriini tulevaisuudessa, ja sitä on ajateltava jo rauhanehtoja täytettäessä. Huomion arvoista on myös, että viimeistään tässä vaiheessa Uuden Suomenkin sivuilla alemmasta "ryssästä" on tullut vähintään tasa-

arvoinen "itäinen naapurimaa". Kuitenkin sanojensa vakuudeksi lehti katsoo tarpeelliseksi muistuttaa lukijoitaan sodan kokemuksista.

Pääkirjoituksensa lopussa Uusi Suomi vielä esittää vaatimuksen kansakunnan yhtenäisyydestä:

"... Ja ennenkaikkea kaikuu nyt velvoittavampana kuin koskaan ennen vaatimus kansamme sisäisen rintaman eheydestä. ... Sen avulla parhaiten suojelemme kansallista vapauttamme, demokraattista yhteiskuntajärjestystä ja omaa kulttuuriperintöämme. Suurista menetyksistä huolimatta nämä keskeisimmät ja kalleimmat arvot ovat jäljellä.

Isiemme Jumala ei hylkää kansaamme nytkään." ("Välirauha", U. S. 20.9.1944, 4).

Tekstin esitetty yhtenäisyysvaatimus pyrkii depolitisoimaan suhtautumista entiseen viholliseen - tekstin mukaan yhtenäisyys on välttämätöntä kansakunnan kalleimpien arvojen suojelemiseksi. Ne ovat kuitenkin vielä uhattuina, joskin puolustamisen keinot ovat muuttuneet sodasta rauhantilan vakiinnuttamiseen. Kirjoittajan mielestä kalleimpia arvoja ovat vapaus, demokraattinen yhteiskuntajärjestys sekä oma kulttuuriperintö. Nämä ovat arvoja, jotka ovat ja ovat olleet uhattuina ja vaativat puolustamista. Niihin - ja niiden rajaamaan toiseuteen suhteessa viholliseen - sotapropagandan viholliskuvassakin usein vedottiin. On kuitenkin huomattava, että nämä arvot voivat säilyä rauhantilassakin; ne eivät edellytä vihollisuutta Neuvostoliiton suhteen. Ne eivät myöskään riipu valtion territorion tai sen koosta, ja siten ankarakin rauhansopimus voidaan hyväksyä. Nämä arvot toimivat kuitenkin yhäkin erottavana tekijänä suhteessa Neuvostoliittoon, sehän on niitä uhannut sodan aikana ja voi uhata vieläkin. Mutta kuitenkin näiden arvojen erilaisuus - vallitseva toiseus - ei edellytä sotaa, vaan rauhanomainen rinnakkaiselo on lehden mukaan mahdollista, mikäli vain luottamus naapureiden välille saadaan syntymään. Tämä tehtävä vaatii kansakunnalta yhtenäisyyttä. Tekstin lopussa näkyy myös uskonnon merkitys kansallisvaltiota yhdistävänä "samuutena".

Rauhanehtoja kommentoitiin myös muissa teksteissä kuin pääkirjoituksissa. Uuden Suomen kolumnisti Timo (J. W. Tuura) kirjoitti tekstin, joka kommentoi tilannetta, ja jossa hänen reaktionsa välirauhansopimukseen on tyrmistynyt:

"Ajatuksemme ohjautuvat kohti pyhiä kalmistojamme.

He kuolivat, jotta kansakunta saisi elää.

Suomen lailliset päätäntäelimet ovat tehneet ratkaisunsa.

Silmämääränään se, että kansakunnan elämä, kirjaimellisesti, säilyisi.

Raskas ratkaisu. Se oli tehtävä.

...

Kansakunta varmasti elää, kun se on uskollinen itselleen.

Oikeus ja totuus ovat asioita, jotka elävät" ("Eilen", U. S. 20.9.1944, 7)

Kirjoituksessa korostuu ajatus valtion suvereniteetista kansakunnan olemassaolon tai elämän ehtona. Se on ehtona, jotta kansa voisi säilyä kansana. Tämähän oli hyvin tyypillinen muotoilu muillakin ajankohdan teksteillä, ja siinä näkyy selkeästi "elämän" käyttö kansallisvaltion suvereniteetin metaforana. Näin kysymys turvallisetaan ja se saa erityisen tärkeyden merkityksen (ks. Waever 1995, 17). Tekstin mukaan yksittäisten kansalaisten, kaatuneiden sotilaitten, elämä on "uhrattu" kansallisvaltiolle, se on vaihdettu kansallisvaltion tai kansakunnan elämään. Hallituksen ratkaisu, rauhansopimuksen solminen, on myös tähdännyt tuohon samaan päämäärään. Mielenkiintoista tekstissä on kuitenkin viimeiset virkkeet: kansakunnan elämä vaatii muutakin kuin suvereniteetin - kansakunnan on oltava "uskollinen itselleen". Oikeus ja totuus yhdistyvät tekstissä kirjoittajan mainitsemaan itseuskollisuuteen, ainakin hän mainitsee ne samassa yhteydessä. Ilmeisesti kirjoittajan mielestä juuri oikeus ja totuus ovat asioita, joiden suhteen kansakunnan on oltava uskollinen itseä kohtaan. Näin ollen kansakunnan elämä tai "säilyminen kansana" edellyttää autenttista itseä, identiteettiä, joka perustuu oikeuteen ja totuuteen. Kirjoittajalle oikeus ja totuus, niihin perustuva identiteetti sekä myös tähän perustuva "kansallinen elämä" olivat varmaankin uhattuina sodan loppumisen ja rauhansopimuksen solmimisen myötä, koska hän katsoo tarpeelliseksi perustella niiden

pysyvyyttä. Uhkan, joka kohdistuu autenttiseen identiteettiin, voi tässäkin tulkita koskevan sen ylläpitämää todellisuuden järjestystä ("oikeus ja totuus") ja ontologista turvallisuutta.

4.2. KESKUSTELUN DEKONSTRUKTIIVISET ELEMENTIT

4.2.1. SUOMEN PAIKKA

Eräs tärkeimmistä kansallisvaltioidentiteetin osa-alueista ovat ne maantieteellistä tilaa tai territoriota koskevat merkitykset, joita kansallisvaltioon liitetään. Nämä tilamerkitykset voivat koskea sitä, millaisen maantieteellisen, poliittisen, kulttuurisen tai etnisen entiteetin tai ympäristön osana kansallisvaltiota pidetään - tai haluttaisiin pitää. (vrt. esim. Paasi 1996) Yhtäläillä maantiede voi yhdistää ihmisiä kuin erottaakin, toimia rajana identiteettiryhmien välillä. Tämä rajaus voi ilmetä joko valtion sijainnin "tietämisenä" tai erilaisten em. kokonaisuuksien arvottamisena. Huomattava on myös, että historiallinen tarkastelu osoittaa, että valtioiden paikka maantieteessä voi myös muuttua (ks. luku 2.2.1.). Tarkasteluni kohteena olevassa tilanteessa, syksyllä 1944, käytiin myös keskustelua Suomen paikasta, oikeasta viiteryhmästä Suomelle.

Sodan aikaan (ja ennen sitäkin) Suomen katsottiin useimmiten taistelevan juuri eurooppalaisten arvojen, vapauden ja demokratian puolesta. Euroopan esitaistelijana Suomen katsottiin tietenkin kuuluvan olennaisena osana sivistyneeseen Eurooppaan, ainakin suomalaisten kirjoittajien mielestä. Liittosuhde Saksaan määritti myös Suomen paikkaa - se liitti Suomea Eurooppaan esimerkiksi rodullisesti (vrt. Jokipii 2002, 133), Saksahan oli keskeinen eurooppalainen valtio. Toisaalta Saksa oli sodassa monien muiden läntiseen tai sivistyneeseen Eurooppaan kuuluvien valtioiden kanssa ja miehitti myös kahta Pohjoismaata, Norjaa ja Tanskaa, ja niinpä Suomikin sijoittui tässä rintamalinjassa eri puolelle niiden kanssa. Suomen "Euroopan etuvartio" -asemaan

uskoneilla kirjoittajilla olikin joskus (vielä aivan sodan viimeisinäkin päivinä) vaikeuksia ymmärtää sitä, miksi sivistyneet läntiset suurvallat kuten Iso-Britannia ja USA saattoivat sotia eurooppalaista Saksaa vastaan liitossa aasialaiseksi ja barbaariseksi katsotun Neuvostoliiton kanssa.

"...Kun se (Neuvostoliitto) ei omin voiminsa voinut suunnitelmiaan toteuttaa, on se viljalti verta vuodattamalla ostanut itselleen jatkuvasti länsivaltain tuen ja kannatuksen erityisesti sen poliittisille vaatimuksille, jotka onkin lännessä ennennäkemättömällä piittaamattomuudella säännöllisesti hyväksytty." ("Kuudennen sotavuoden alkaessa", A.S. 31.8.1944, 3)

Samanlaisia ajatuksia siitä, kuinka länsivallat Iso-Britannia ja USA ovat tekemässä suurta virhettä ja karhunpalvelusta eurooppalaisuudelle tukiessaan barbaarista ja aasialaista Neuvostoliittoa sodassa, esittää myös Uuden Suomen kolumnisti, Timo vielä elokuun lopussa ("Erään ohjelman ajaminen" U.S. 29..8. 1944, 2). Tässä käsityksessä itse läntisyyttä arvostetaan paljon mutta länsivaltojen katsotaan vain pettäneet sen joidenkin lyhytnäköisten suurvaltaintressien takia. Tämä on myös yksi osoitus suurvaltojen moraalittomuudesta. Ajatus Suomen asemasta Lännessä etuvartijana yhdessä Saksan kanssa on yhä relevantti Suomen paikkaa määrittävä merkitys, vaikka lehdistössäkin jo ennakoitiinkin sodan nopeahkoa loppumista (mm. "Viisi vuotta", U.S. 1.9.1944, 4).

Sanomalehdissä esitettiin kuitenkin myös perinteisestä vihollisuusdiskurssista poikkeavia käsityksiä Suomen toivotusta paikasta. Elokuun lopussa pidetyn Norden -yhdistyksen kokouksen yhteydessä vakuuteltiin Suomen yhteyksiä Pohjolaan mm. sanomalehtien pääkirjoituksissa. Yksi näistä oli Helsingin Sanomissa 24.8. julkaistu pääkirjoitus "Suomi Pohjolassa":

"Huomenna Turussa alkava Norden-yhdistyksen edustajakokous antaa jälleen mieluisan aiheen tehostaa Pohjolan yhteyden suurta merkitystä ja sen suuria

tulevaisuuden mahdollisuuksia kaikkien siihen kuuluvien kansojen ja aivan erikoisesti Suomen näkökulmasta.

Pohjolan yhteys ei ole mikään määrättyä tarkoitusta varten rakennettu yhteys, vaan se on historiallisten ja maantieteellisten olosuhteitten luoma välttämättömyys, itsestään selvä asia. Pohjoisten kansojen oma ominainen mentaliteetti, niitten oikeudellinen, yhteiskunnallinen ja koko maailmankatsomuksellinen luonnonlaatu, niitten sivistykselliset, taloudelliset ja maanpuolustukselliset taipumukset ja intressit yhdistävät näitä kansoja vuosisatojen kuluessa käytännön ja kokemuksen punomin sitein. Pohjoismainen oikeusjärjestys ja oikeuskäsitys rakentuu voimakkaalle vapauden ja tasavertaisuuden tahdolle, jonka on katsottu voivan parhaiten toteutua demokraattisen valtiojärjestelmän ja poliittisesti riippumattoman oikeuslaitoksen soveltamana. ..." ("Suomi Pohjolassa", H.S. 24.8.1944, 4)

Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa pyritään, paitsi perustelemaan Suomen kuulumista Pohjoismaihin, myös Pohjola -nimisen maantieteellisen entiteetin olemassaoloa ja merkitystä. Kirjoittaja haluaa vakuuttaa ihmiset pohjoismaisen identiteetin olemassaolosta ja nimittää sitä Pohjolan yhteydeksi. Aluksi kirjoittaja haluaa torjua mahdollisen opportunistisyytöksen: Pohjoismaiden yhteisyys ei ole mikään tilanteen sanelema konstruktio vaan luonnollinen, välttämätön ja itsestään selvä. Kuitenkaan se ei ole niin itsestään selvä, ettei sitä pitäisi voimallisesti perustella. Kirjoittaja esittää seuraavaksi listan syitä, joiden perusteella Pohjola tulee erottaa omaksi kokonaisuudekseen. Ne erottavat pohjoismaisia ihmisiä muista ja yhdistävät heitä keskenään. Toisin sanoen näiden syiden perusteella Pohjola voidaan identifioida Pohjolaksi, ja toisaalta pohjoismaalaisten tulee, kirjoittajan mukaan, identifioitua pohjoismaisiksi näiden "ominaisuuksiensa" perusteella.

Pohjolaa yhdistäviä samuuksia ovat pohjoismainen mentaliteetti, yhteiskunnalliset, taloudelliset, sivistykselliset, oikeudelliset erityispiirteet sekä kaikkia Pohjoismaita yhdistävä demokratia, tasavertaisuus ja vapaudentahto. Talous, sivistys ja oikeus sekä vapaus olivat tosin myös arvoja, joiden (esim. sotaretoriikassa) katsottiin myös erottavan Eurooppaa Aasiasta. Näiden Pohjolaan tässä liitettävien arvojen voi siis katsoa toimivan

myös (eurooppalaista) Pohjolaa (aasialaisesta) Neuvostoliitosta erottavana tekijänä. Huomattava on, että rotua ei kirjoituksessa lasketa Pohjolaa yhdistävien tekijöiden piiriin, ellei sitten hieman hämärää "mentaliteettia" voi pitää rodullisesti determinoituna. Toisaalta tekstissä esiintyvä tasavertaisuuden ja demokratian korostamisen voi katsoa toimivan rajana suhteessa Saksaan, joka kansallissosialistisen ideologian mukaan oli kovin antidemokraattinen. Näin ollen Pohjolan voidaan tulkita erottuvan sekä Idästä että Länneistä ainakin siten, että se ylittää toisen maailmansodan rintamalinjoja. Pohjola ei siis yksiselitteisesti asetu kummallekaan puolelle sodassa. Näin Pohjolaa saatettiin pitää asemana, joka olisi mahdollinen ja suotava mentaalinen "pakopaikka" sodan päättyessä akselivaltojen tappioon: se oli asema ulkona Saksan vaikutuspiiriin kuuluvasta Euroopasta, mutta myös Neuvosto-Aasiasta. Toisin sanoen se oli asema, joka mahdollisti tiettyyn puolueettomuuteen vetoamisen, sekä sopi myös erillissotateesiin - Suomi ei taistellut Saksan, eikä kansallissosialismin, vaan pohjoismaisuuden puolesta.

Norden -yhdistyksen tehtävänä Helsingin Sanomat näkee työn yhteisen pohjoismaisen identiteetin, Pohjolan yhteyden vahvistamiseksi, siis identiteettipolitiikan:

"Norden-yhdistyksellä, jonka tehtävänä on vaalia Pohjolan yhteyden säilymistä ja lujittamista, on nykyisissä olosuhteissa erikoisen merkityksellinen tehtävä pohjoismaista itsestään riippumattomien hyviä suhteita häiritsevien ilmiöitten torjumisessa sekä valistustyössä sekä sisään että ulospäin. ... Norden yhdistyksellä pitäisi olla mahdollisuuksia toimia niitten hajoittavien voimien desavuoimiseksi, jotka väärinkäsityksistä johtuvien hetkellisten mielijohteiden vallassa pyrkivät kärjistämään eri maissa mielialoja toisiaan vastaan." ("Suomi Pohjolassa", H.S. 24.8.1944, 4.)

Pohjolan yhteys ei myöskään ole niin selkeä ja itsestään selvä asia, ettei se tarvitsisi tuekseen aktiivista, toimivaa järjestöä esimerkiksi tekemään valistustyötä. Norden -yhdistyksen tulee rakentaa pohjoismaista identiteettiä, joka saman tekstin alussa määriteltiin luonnolliseksi ja välttämättömäksi. Tämä kertonee siitä, että ajatus pohjoismaisuudesta ei ole ihmisten keskuudessa niin legitiimi kuin kirjoittaja haluaisi. Miksi kirjoittaja tuhlaasi näin paljon energiaa sellaisen asian perustelemiseen, jonka

kuulijat jo hyväksyvät? Teksti tunnustaa, että on olemassa myös hajottavia tekijöitä, mutta niiden kirjoittaja katsoo olevan Pohjoismaista itsestään riippumattomia. Tällä viitataan ilmeisesti käsitykseen Suomen ja muiden pienten valtioiden asemasta suurvaltapolitiikan pelinappulana, millä tässä vaiheessa usein selitettiin myös Suomen taistelu Saksan rinnalla.

Toisaalta lainauksessa on maininta myös Pohjoismaiden sisällä olevista "hajottavista voimista", joita Norden -yhdistyksen tulee "desavuoida", ja jotka ovat kirjoittajan mielestä irrationaalisia Pohjolan yhteyttä vastaan toimiessaan. Nehän toimivat mielijohteiden ja väärinkäsitysten vallassa. Näillä voimilla kirjoittaja ilmeisesti tarkoittaa suomalaisia piirejä, jotka olivat sodan aikana tulkinneet ja yhäkin halusivat tulkita Suomen asemaa "Euroopan etuvartio" -ajatuksen kautta, ja suhtautuivat hyvin kriittisesti mm. ruotsalaiseen lehdistöön, joka joskus arvosteli Suomen harjoittamaa ulkopoliittikkaa, ja jopa puolustelivat Saksan miehitysvaltaa sen valloittamissa maissa. Siksi ne myös arvioivat kriittisemmin pohjoismaisuutta ja myös sen merkitystä Suomelle. Myös Uuden Suomen samaa tilaisuutta kommentoivassa pääkirjoituksessa nähdään Ruotsin lehdistön kriittinen asenne Suomen sodan aikana harjoittamaa politiikkaa kohtaan seikkana, joka aiheuttaa ongelmia pohjoismaisuudelle ("Pohjoismaiden yhteisyys", U. S. 27.8.1944, 6). Lehden mielestä kuitenkin on parempi, että naapurimaan lehdet ovat kiinnostuneita Suomen asioista, kuin että ne sivuutettaisiin välinpitämättömästi. Viimekädessä tämä on osoitus myös pohjoismaiden yhteisyydestä.

Sodan rintamalinjojen jakautuminen oli selkeästi myös Pohjolan yhteyttä hajottava tekijä. Suomen liittolainen, Saksa miehitti kahta muuta Pohjoismaata, Norjaa ja Tanskaa. Niinpä Suomen taistelun Saksan rinnalla voi katsoa jakavan nämä maat Suomelle vastakkaiseen leiriin. Tätä ongelmaa ei voinut sivuuttaakaan vaan ajatusta pohjoismaisuuden yhdistävästä voimasta vakuutetaan mainitsemalla siitä avusta, joita muut Pohjoismaat, Ruotsi, Norja ja Tanska ovat Suomelle maailmansodan eri vaiheissa antaneet. Samalla kirjoitus myös tunnustaa Tanskan ja Norjan heikon aseman Saksan miehitysvallan alla sekä osoittaa ymmärrystä niiden kärsimyksiä kohtaan. ("Suomi Pohjolassa", H.S. 24.8.1944, 4)

Aivan tekstin loppuksi kirjoittaja esittää vielä uuden määritelmän Suomen sodankäynnin merkityksestä:

"Lausumme yhdistyksen edustajat veljesmaista sydämellisesti tervetulleiksi oman elämänsä ja vapautensa sekä koko Pohjolan puolesta taistelevaan Suomeen."
("Suomi Pohjolassa", H.S. 24.8.1944, 4)

Kirjoittaja näkee Suomen aseman yhäkin etuvartioasemana - ei kuitenkaan Euroopan vaan Pohjolan. Kun Suomi taistelee "koko Pohjolan puolesta", näyttää Neuvostoliitto myös muiden pohjoismaiden viholliselta, uhalta pohjoismaisuudelle. Tietenkin tanskalaiset ja norjalaiset saattaisivat pitää Neuvostoliittoa voimana, joka taistelee (myös Suomea vastaan) vapauttaakseen heidät saksalaisista miehittäjistä, mutta tämä ajatus ei näytä pahemmin vaivaavan kirjoittajaa. Ennemmin Pohjolan yhteys toimii rajana erityisesti Neuvostoliittoa vastaan, vaikka kieltämättä sisältääkin erottavia merkityksiä myös eurooppalaisia valtoja, erityisesti Saksaa vastaan. Pohjoismaisuus onkin positio, josta käsin sekä rauha, että sodankäynti ovat mahdollisia. Se sopii hyvin yhteen jatkosodan lopun erillissotateesin kanssa, koska sen myötä voidaan erottautua myös suhteessa Saksaan, mutta kuitenkin asettautua (ehkä hieman neutraalimpaan) vihollispositioon suhteessa Neuvostoliittoon.

Helsingin Sanomissa julkaistun tekstin kanssa hyvin samankaltainen on myös Uuden Suomen vastaava pääkirjoitus ("Pohjoismaiden yhteisyys", U. S. 27.8.1944, 6). Siinäkin perustellaan Pohjoismaiden yhtenäisyyttä yhteisiin arvoihin vedoten, mutta näitä arvoja ei luetella, vaan ne jäävät lukijan tiedettäväksi. Kirjoittajan sanavalinta on kuitenkin hyvin paljastava:

"... Suomi kuuluu Pohjolaan ja että ne elämänarvot, joille kansakunnan olemassaolo rakentuu, ovat meillä samat kuin muissa Pohjolan maissa. Siitä seuraa meille määrättyjä velvoituksia suhtautumisessamme toisiin pohjoismaihin samoin kuin

niillekin voidaan asettaa velvoituksia niiden suhtautumisessa meihin."
("Pohjoismaiden yhteisyys", U. S. 27.8.1944, 6)

On mielestäni mielenkiintoista, että näille arvoille, joiden katsotaan yhdistävän pohjoismaita, annetaan tekstissä näinkin suuri merkitys. Kansakunnan olemassaolo rakentuu näiden arvojen varaan. Tässä tekstissä tulee selvimmin esille kansakunnan luonne "arvoyhteisönä" - kirjoittajalle arvot ovat kansakunnan "substanssi". Vaikka kirjoitus ei määrittelekään näitä kansakuntaa muodostavia arvoja, voi olettaa, että kysymys on samoista arvoista kuin Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa ("Suomi Pohjolassa", H.S. 24.8.1944, 4) tai Norden -yhdistyksen julistuksessa ("Suomi kuuluu Pohjolaan", U.S. 29.8.1944, 4; H.S. 29.8.1944, 3). Kirjoittajan mukaan arvojen samankaltaisuus velvoittaa siis hyviin suhteisiin ja yhteistyöhön samankaltaisten kansakuntien kesken. Juuri Ruotsin (ja muidenkin Pohjoismaiden) suomelle antama apu on tässäkin kirjoituksessa osoitus pohjoismaisen solidaarisuuden olemassaolosta, vaikka Ruotsin lehdistön kirjoittelu hieman harmoniaa häiritseekin ("Pohjoismaiden yhteisyys", U. S. 27.8.1944, 6).

Samat perustelut, joita H. S. esitti, ovat käytössä myös Norden -yhdistyksen edustajakokouksen julkilausumassa, joka julkaistiin lehdissä 29. 8. ("Suomi kuuluu Pohjolaan", U.S. 29.8.1944, 4; H.S. 29.8.1944, 3). Sen keskeisenä tavoitteena on perustella Suomen asemaa osana Pohjoismaita, kuten jo kirjoituksen otsikkokin antaa ymmärtää. Pohjoismainen ja länsimainen kulttuuri, uskonto sekä valtiojärjestys yhdistivät Suomea ja muita Pohjoismaita toisiinsa. Yhdistäviä piirteitä löytyi tekstin mukaan myös yhteiskunnallisissa, oikeudellisissa, taloudellisissa, kasvatustieteellisissä ja kirjallisuutta sekä taidetta koskevissa kysymyksissä. Vapaus, oikeus ja kansanvalta olivat niin ikään yhteisiä pohjoismaiselle valtiomuodolle. Nämähän noudattelevat hyvin tarkkaan niitä määritelmiä, joita lehdet olivat esittäneet pohjoismaisuudesta muutamia päiviä aikaisemmin. Mielenkiintoista on, että myös Norden -yhdistyksen edustajien mielestä Suomen asemaa Pohjoismaana tuli perustella. Ainakaan miksikään itsestäänselvydeksi Pohjoismaita ei voi syksyllä 1944 nimittää. Mielenkiintoista on myös, että Norden-

yhdistys tarvitsi julistuksen: Suomi kuuluu Pohjolaan. Ilmeisesti tällä puheaktilla Suomi julistettiin jälleen pohjoismaaksi (vrt. Black 1997).

Kun Suomen paikka osana Pohjoismaita liitti Suomen länteen, sisälsi se, tietystä siihen sisältyvästä puolueettomuudesta huolimatta, ajatuksen lännen ja idän välillä vallitsevasta rajasta. Länsi ja itä olivat pohjoismaa-ideassakin vaikuttavia, usein implisiittisiä kategorioita, joita pidettiin luonnollisina, ja joita ei ollut siten mahdollistakaan pyrkiä ylittämään. Suomen paikalle esitettiin aineistossani myös toinen määritelmä. Tämä esitettiin Uuden Suomen pääkirjoituksessa 27. 10. Tuolloin oli kulunut jo yli kuukausi välirauhansopimuksen allekirjoittamisesta, ja myös U.S.:lle alkoi jo olla selvää, että rauha Neuvostoliiton kanssa alkoi vakiintua:

"Pohjanlahden tällä puolella annetaan tapahtuneelle avunannolle sitäkin suurempi arvo, kun yleiset poliittiset olosuhteet aikaansaavat, että Suomen tuleva ulkopoliittinen ja taloudellinen orientointi on tästäastista paljon reaalisemmin varteenotettava tosiasia, että naapurinamme on voimakas Neuvostoliitto. Maamme onkin niinhyvin taloudellisessa kuin poliittisessäkin suhteessa valmis hedelmälliseen ja rakentavaan yhteistyöhön itäisen naapurinsa kanssa. Mutta odotettavissahan on, että suurpoliittisen yleistilanteen muuttuminen koskee koko Skandinaviaa, ja meidän maamme voi vastaisuudessa palvella sekä itää että länttä toimimalla näiden lähentämiseksi toisiinsa." ("Ruotsista saatava apu." U.S. 27.10.1944, 4)

Pääkirjoituksessa käsitteilyn alla on Ruotsin Suomelle myöntämä taloudellinen apu, joka olikin yksi tärkeimmistä argumenteista, joilla perusteltiin Suomen kuulumista Pohjoismaihin sekä Pohjoismaiden yhteyttä. Tämän tulkinnan voi tehdä myös edellä mainitusta kirjoituksesta. Teksti esittää myös innovatiivisen ajatuksen Suomen paikasta Idän ja Lännen välissä, mitä ei esiinny muualla aineistossani. Kun kirjoittajan mukaan Suomi voi vastaisuudessa "palvella sekä itää että länttä toimimalla näiden lähentämiseksi toisiinsa", on Suomen asema yhä rajapositio, mutta nyt Suomen tehtävänä on pyrkiä häivyttämään tuota rajaa. Rajapositio mahdollistaa työn Idän ja Lännen lähentämiseksi, ja Suomen tehtävä onkin toiminnallaan lähentää niitä toisiinsa - siis pyrkiä vähentämään

tuon rajan merkitystä. Tämä on ajatuksena uusi. Perinteisessä etuvartioasemassa Suomen tehtävänä oli ennen kaikkea puolustaa Lanttä Idältä eli pitää Itää ja Lanttä mahdollisimman kaukana toisistaan. Näin ollen Suomen uusi positio jonkinlaisena rajanylittämisen paikkana on lähes päinvastainen perinteisille maantieteellistä paikkaa arvottaville merkityksille. Tekstissä esiintyneessä käsityksessä Suomen uudesta asemasta sekä Itä että Länsi kyllä tunnustetaan olemassa oleviksi kategorioiksi (siitähän rajapositiiossa on kysymys), mutta niitä ei nähdä toisilleen niin vastakkaisina, ettei tätä jaottelua olisi mahdollisuus pyrkiä ylittämään. Idän ja Lännen vastakkaisuus oli ollut sodan tärkeimpiä perusteluja ja mahdollisuus tämän dikotomian ylittämiseen viittaa selkeästi myös vihollisuusasetelman lievenemiseen.

Uuden Suomen pääkirjoituksessa ("Ruotsista saatava apu", U.S. 27.10.1944, 4) ennustetaan Suomen tulevan ulkopoliittisen orientaation lisäksi myös taloudellisen orientaation suuntautuvan aikaisempaa enemmän Neuvostoliittoon. Tämä taloudellinen yhteistyö on ilmeisesti juuri sitä toimintaa, joka on Suomen asemassa mahdollista ja jonka tarkoituksena on lähentää Itää ja Lanttä toisiinsa. Näin ollen ulkopoliitiikan lisäksi myös talous määrittää sitä, millainen on Suomen asema Idän ja Lännen rajalla.

Mielenkiintoista on myös se, että tekstin mukaan uusi poliittinen tilanne koskee Suomen lisäksi myös Skandinaviaa. Tämä poliittisen tilanteen muutos yhdistää myös Pohjoismaita toisiinsa, koska Neuvostoliiton aseman suurvaltana joutuvat ottamaan huomioon myös muut Pohjoismaat. Se myös perustelee Suomen lukemista Pohjoismaiden joukkoon, sillä itäisenä Pohjoismaana Suomella on erityisasema suhteessa Skandinaviaan, jota ei muilla Pohjoismailla ole. Suomella on siis itäisyytensä vuoksi annettavaa Pohjoismaille. Suomen itäisyys ja sijainti Idän ja Lännen rajalla ei tekstissä ole ollenkaan uhka, kuten se oli aikaisemmin ollut, vaan pikemminkin mahdollisuus, se on erityinen asema muiden Pohjoismaiden joukossa.

Sekä Pohjola että rajanylityspositio olivat Suomen maantieteellistä asemaa koskevia määritelmiä, jotka erosivat siihen asti vallinneesta käsityksestä Suomen paikasta

Euroopan ja sivistyksen etuvartiona. Ne molemmat sisältävät sellaisia merkityksiä, joiden voi tulkita ylittävän tai lieventävän Itä - Länsi -dikotomiaa, joka oli tärkeä perustelu sodalle. Niinpä tämän kahtiajaon merkityksen pohtimisen voi, katsoa toimivan myös vihollisuutta dekonstruoivana toimintana. Nämä eivät välttämättä olleet mitään uusia käsityksiä Suomen tilasta, ainakaan pohjoismaisuuden osalta, mutta niiden korostaminen tässä tilanteessa ei varmasti ole sattuma. Yhteisyys suhteessa Ruotsiin oli vanha svekomaanien hellimä ajatus, joka ei ollut ollut aina kovin legitiimi suomalaisuutta korostavien piirien keskuudessa (ks. Immonen 1987, 110). Käsitys Suomen paikasta yhtenä Pohjoismaista sai syksyn 1944 tilanteessa kovin paljon puoltavia kirjoituksia tuekseen, jopa Ajan Suunnan Mauri tunnusti Suomen kuuluvan Pohjoismaihin, vaikkei hän tätä yhteyttä kovin merkittävänä pitänytkään ("Päiväkirjan poimintoja" A.S. 28.8.1944, 2). Pohjoismaisuus tuntui tilanteessa varmaankin parhaalta mahdolliselta paikalta Suomelle - sisälsi se varsin paljon yhtäläisyyttä niihin "samuuksiin", joita Länteen tai Eurooppaan liitettiin. Niinpä se sai kannatusta myös kaikkein kiihkeimpien suomalaiskansallisten nationalistien keskuudessa. Kuitenkin se sisälsi myös erottavia merkityksiä suhteessa Saksaan, joka oli häviämässä sodan.

Tarkasteluajankohtani kirjoituksissa esiintyy kyllä merkkejä perinteisistä käsityksistä Suomen paikasta Euroopan rajalla. Tämä on yleisempää aineiston alussa kuin sen lopussa. Tämä kertoo mielestäni siitä, että sodan loppuminen toi dekonstruktivisia elementtejä keskusteluun, ja myös fyysisistä tilaa koskevia merkityksiä alettiin laajentaa sovinnainten käsitysten ohi. Kuitenkaan muutos ei ole niin dramaattinen, että kaikki aikaisempi olisi hylätty vaan myös varhaisemmille ajatuksille löydettiin uusia käyttöyhteyksiä.

4.2.2. HISTORIAN REVISIOT

Identiteetin narratiiviseen tuottamiseen kuuluu usein historiallisten kertomusten tuottaminen ja hyväksikäyttö. Tätä olenkin jo käsitellyt tämän työn teoreettisessa osassa. Myös syksyn 1944 sanomalehtikirjoituksissa tuotettiin kertomuksia kansallisesta

historiasta, joiden kautta pyrittiin hahmottamaan tilannetta. Toinen historiallisten kertomusten keskeinen piirre on, että ne konstruoivat ajatusta kansakunnan ajallisesta jatkuvuudesta - nykyisen toimien suomalaisuutta voidaan perustella menneitten sukupolvien toiminnalla. Perinteisetkin kansallisen identiteetin komponentit, kuten vaikkapa suomalaisten ja venäläisten antagonismi, nojasivat hyvin vahvasti aikaisemmin kanonisoituihin käsityksiin kansallisesta historiasta. Toisin sanoen suomalaisten perivihollisuutta venäläisiä kohtaan perusteltiin aikaisemmin tietyillä historiantulkintoilla, joista ehkä kaikkein tyypillisimpiä olivat kertomukset ison vihan ajoilta.

Uusi tilanne, jossa sota näytti vääjäämättömästi hävityltä, alkoi vaatia vihollisuuden uudelleenarviointia. Kun vihollisuutta oli perusteltu kansallisella historialla, oli tuon historian uudelleenkertominen yksi mahdollisuus vihollisuuden ylittämiseen sodan lopussa ja sen loputtua. Aineistossani esiintyykin muutamia selkeitä yrityksiä kansallisen historian revisiointiin. Kysymys historian revisioissa onkin ennen kaikkea siitä, mitä historiallisia aikakausia tai tapahtumia pidettiin kansallisen historian kannalta keskeisinä.

Uusi Suomi käsitteli 19.9.1944 ilmestyneessä pääkirjoituksessa Pohjois-Suomessa alkaneita sotatoimia Suomen ja Saksan välillä. Kirjoituksessa esitettiin varsin perinteinen myyttinen kertomus Suomen kansallisesta historiasta:

"Kansamme aikakirjoissa on vihollisen sota- ja hävitysretkillään suorittamia tuhopoltoja ammoisista ajoista alkaen nimitetty vainovalkeiksi. Ne ovat Suomen saloilla monasti punanneet liekeillään taivaanlaen verenkarvaiseksi, ja niiden kintereillä on seurannut sotainen verenvuodatus ja surma." ("Vainovalkeat", U.S. 19.9.1944, 4)

Tekstissä viitataan kansalliseen historiaan, mutta siinä ei kerrota, milloin Suomen historiassa näitä "sota - ja hävitysretkiä" on ollut - niitä on vain ollut useasti. Siinä ei anneta esimerkkejä tarkasti määritellyistä historiallisista aikakausista, vaan menneisyyteen viitataan vain epämääräisellä viittauksella ammoisista ajoista, sen enempää asiaa pohtimatta. Tekstin perustelemattomuus, sen olettama itsestäänselvyys,

implikoi tekstin kertoman historian viittaavan myyttiseen käsitykseen historiasta. Vainovalkeat ja verenvuodatus ja surma kuuluvat vain olennaisesti Suomen historiaan ja sen asemaan rajamaana Idän ja Lännen välillä. Tämä olikin hyvin perinteinen käsitys Suomen kansallisesta historiasta. Se on jonkinlainen semifiktio, joka ei tarvitse perusteluja tuekseen. Teksti vihjaa myös vihollisesta, jota näihin Suomen kansan historiallisiin kärsimyksiin voi pitää syyllisenä. Huomattava on, että vihollinen on yksikössä. Vainovalkeita Suomen saloille on tämän myyttisen historiakäsityksen mukaan syytellyt vain yksi vihollinen: venäläiset.

Ko. teksti kuitenkin laajentaa myyttistä historiakäsitystä siten, että tällä kertaa kansalliseen "kärsimystraditioon" liittyvät tapahtumat ovatkin saksalaisten syytä:

"Nyt ovat vainovalkeat odottamatta syttyneet loimuamaan Pohjois-Suomessa, jossa viime ajat on eletty sopuisassa yhteisymmärryksessä saksalaisten kanssa, joista suurvaltasodan vaihtelevissa käännteissä tuli meidän aseveljemme. Nämä entiset aseveljet ovat nyt yllättäen kääntyneet vihollisiksemme, kuten heidän syyttämänsä vainovalkeat osoittavat. ...

Tällaisiin vihollistekoihin emme olisi odottaneet saksalaisten Suomea kohtaan ryhtyvän niiden hyvien suhteiden perusteella, jotka aina ovat Suomen ja Saksan välillä vallinneet. ..." ("Vainovalkeat", U.S. 19.9.1944, 4)

Puhe saksalaisten syyttämistä vainovalkeista pyrkii asettamaan juuri alkaneen sodan saksalaisia vastaan kansallisen historian kehykseen, jossa se esitetään jatkumoksi niille myyttisen merkityksen omaaville menneille tapahtumille, joista tämän kansallisen historiallisen kertomuksen katsotaan koostuvan. Tällainen semifiktiiviseen tai myyttiseen historiakäsitykseen pohjautuva ajankohtaisten tapahtumien tulkinta on hyvin tyypillistä juuri viholliskuvien ja erityisesti sotapropagandan tuottamiselle (vrt. Luostarinen 1986). Edellä lainatussa pääkirjoituksessa onkin ilmeisenä tarkoituksena herättää vihollisuutta saksalaisten suhteen. Tekstissä suomalaisten ja saksalaisten välinen liitto "selitetään pois" sillä, että se oli sattumalta "suurvaltasodan vaihtelevissa käännteissä" solmittu. Siihen ei siis sisällynyt mitään hetkittäistä intressiä syvempää ystävyyttä.

Kuitenkin kirjoittajan mielestä viimeaikaiset välikohtaukset ovat yllättäviä, koska tällaisia vihollistekoja ei olisi voinut odottaa saksalaisilta, joihin Suomella on aina ollut hyvät välit. Tämän hetkinen vihollinen ei siis ole se traditionaalinen vihollinen, jolta tuollaisia tekoja olisi voinut odottaa. Tästä syystä vihollisuus saksalaisia kohtaan ei kuitenkaan viimekädessä asetu kunnolla osaksi suomalaista kansallista kertomusta, johon tekstin alussa viitattiin.

Toisenlaisesta historiallisen kertomuksen tuottamisesta on kysymys silloin, kun ajankohtainen tilanne rinnastetaan johonkin tarkasti määriteltyyn ja tunnettuun historialliseen tilanteeseen tai aikakauteen. Historiallinen narratiivi voi perustua faktuaalisiin kertomuksiin aivan yhtä hyvin kuin fiktiivisiin tai myyttisiin kertomuksiin (Kaunismaa 1995, 13 - 14). Tällöin on yhtälailla kysymys kansallisen identiteetin narratiivisesta tuottamisesta, kuin myyttisten kertomuksienkin kohdalla, mutta tällöin jokin tunnettu historian tilanne nostetaan kansallisen historian kannalta merkittävään asemaan. Toisin sanoen jollekin historialliselle tilanteelle, toiminnalle tai tapahtumien sarjalle annetaan erityinen kansallinen merkitys.

Tällainen "faktuaalisen" historiallisen kertomuksen käyttö kansallisen historian revisiointiin näkyy joissakin syksyn 1944 lehtiartikkeleissa. Esimerkiksi Urho Kekkosen julkaistussa puheessa em. rakenne on nähtävissä:

"Tilanne muistuttaa hieman v. 1808 - 1809 sodan jälkeistä aikaa, jolloin hävityn sodan päätyttyä oli luotava suhteet Venäjään kokonaan uudelle pohjalle. Kun kansalle oli käynyt selväksi, että ero Ruotsista oli välttämätön pakko, järjesti se elämänsä uusien olosuhteiden mukaisesti ja sai nopeasti aikaan hyvät välit entisen vihollisensa kanssa. Suomen kansa oivalsi silloin, että ainoastaan tuo tie saattoi turvata sille olemassaolon. Kansa voitti itsensä ja itsensä voittamisella se loi alun sille suotuisalle poliittiselle ja taloudelliselle kehitykselle, joka yleisesti ottaen oli vallalla koko 1800-luvun. Tilanne ei meillä tosin ole sama kuin 1809 jälkeen, nyt jatkamme

elämäämme vapaana valtakuntana, mutta tälläkin kertaa tarvitsemme samaa realistista käsitystä välttämättömyydestä uuden henkisen ilmapiirin luomiseksi kansojemme kesken jatkuvan yhteistyön takaamiseksi." ("Vain naapurisovun luominen voi turvata itsenäisyytemme", H. S. 27.9.1944, 3)

Edellä lainattu teksti rinnastaa ajankohtaisen tilanteen vuoden 1809 tilanteeseen, jolloin Suomen sota loppui ja Suomesta tuli autonominen osa Venäjän keisarikuntaa. Autonomian aikahan oli ollut keskinäisen rauhallisen rinnakkaiselon aikaa suomalaisten ja venäläisten kesken sortokausia ja tsaarinvallan viimeisiä vuosia lukuun ottamatta (ks. esim. Luostarinen 1986, 92 - 93). 1800-luvun rauhanomaisen kehityksen aika oli itsenäisyyden ensimmäisinä vuosikymmeninä haluttu unohtaa osana kansallista "identiteettinarratiivia", ja suomalaisten ja venäläisten suhteiden yhteydessä oli ennemminkin keskitytty sortokauden ja sotien kuvaamiseen (ks. luku 3). Näin kirjoittajan esittämä rinnastus vuosien 1944 sekä 1809 välillä voidaan tulkita pyrkimykseksi revisioida vallitsevaa historiakertomusta, tuottaa uutta käsitystä siitä, mitkä historialliset tapahtumat ovat kansallisen historian kannalta merkittäviä. Vuoden 1809 tilanne ja realistinen tappion tunnustaminen esitetään tekstissä esimerkkinä oikeasta ja järkevästä toiminnasta, joka myös voi johtaa onnelliseen lopputulokseen. 1800-luvun "suotuisa poliittinen ja taloudellinen kehitys" on se palkinto, jonka suomalaiset tuolloin saivat palkinnoksi oikeasta toiminnastaan. Historiallisen ja ajankohtaisen tilanteen rinnastus pyrkii vakuuttamaan yleisön siitä, että vastaavanlainen onnellinen kehitys on mahdollinen myös ajankohtaisessa tilanteessa. Mutta vain, jos ihmiset suostuvat toimimaan niin kuin kirjoittaja ehdottaa.

Toki kirjoittaja tunnustaa myös erot näiden historiallisten tilanteiden välillä. Tekstin ilmestymishetkellä Suomen pyrkimyksenä on säilyttää suvereniteettinsa, mitä vuonna 1809 ei ollut. Kuitenkin yhtäläisyyden mainittujen tilanteiden kesken tulee koskea "kansan" suhtautumista entiseen viholliseen. Kirjoittajan mukaan "hyvien välien" saavuttaminen suhteessa entiseen viholliseen oli viimekädessä se seikka, jossa oli syytä hakea oppia historiasta. Tietenkin kokonaan toinen kysymys on, vastasiko vuoden 1809 tilanne sitä tulkintaa, mikä kirjoittaja tekstissään siitä esittää, mutta se on mielestäni

retoriikan tehokkuuden kannalta toisarvoinen kysymys. Kirjoittajan yleisö ei koostu akateemisen koulutuksen saaneista historioitsijoista.

Toinen mielenkiintoinen faktuaalinen esitys kansallisesta historiasta julkaistiin Uuden Suomen sunnuntailiitteessä 27. elokuuta. Se oli laaja artikkeli, joka kertoi hyvin perusteellisesti Anjalan liitosta vuosien 1788 - 1789 sodan aikana. Sen kirjoittajaksi on merkitty Kalervo Reponen, ja artikkelinsa alussa kirjoittaja ihmettelee, miksi tapaussarja on niin tuntematon suomalaisten keskuudessa, vaikka sillä on kirjoittajan mukaan kovin tärkeä kansallinen merkitys:

"Vaikka suomalaisten upseerien tekemä Anjalan liitto elokuussa vuosien 1788 - 1789 sodan aikana on ensimmäinen määrätietoinen yritys tehdä Suomesta itsenäinen valtakunta pohjolaan, kuitataan - omituista kyllä - tämä tärkeä ja kiintoisa tapaus useimmissa koulujemme historian oppikirjoissa vain muutamalla lauseella tai parillakymmenellä rivillä. Ja siitä johtuu, että useilla on vain summittaisia, jopa aivan vääräkin tietoja tästä historiamme varsin erikoisesta tapaussarjasta." ("Anjalan liiton ajoilta", U. S. 27.8.1944, 1,2)

Kirjoittajan tulkinta historiallisesta tilanteesta on hyvin nationalistinen: sen mukaan Anjalan liiton tarkoituksena oli tehdä Suomesta itsenäinen valtio. Tämä on se tärkeä kansallinen merkitys, jonka kirjoittaja tilanteelle antaa. Tietenkin tyypillinen nationalistinen anakronismi on nähtävissä tässäkin tekstissä. Kirjoittajan mielestä on omituista, ettei esimerkiksi koulujen historian opetus kiinnitä siihen kuin ylimalkaista huomiota. Tämä vähäinen huomio Anjalan liittoa kohtaan ei kuitenkaan ole niin omituista, jos sitä tarkastelee suhteessa aikakaudella hegemoniseen tulkintaan kansallisesta historiasta. Tässä historiantulkinnassahan suomalaisten ja venäläisten suhde nähtiin kautta historian vain yksiselitteisesti vihollisuussuhteena. Historiallisena tapahtumasarjana Anjalan liitto rikkoo tätä monoliittista näkemystä kansallisesta historiasta. Tai ainakin se sopii siihen hyvin huonosti.

Artikkelissa kirjoittaja selostaa laajasti vuoden 1788 - 1789 sodan taustoja, sodan kulkua ja kehitystä, joka johti Anjalan liittoon eli joidenkin Ruotsin armeijan upseerien pyrkimykseen irrottaa Suomi Ruotsin yhteydestä. Artikkelin mukaan huono menestys sodassa ja erityisesti Ruotsin kuninkaan, Kustaa III:n kyvyttömyys johtaa sota johtivat siihen, että muutamat suomalaiset upseerit solmivat Anjalan liittona tunnetun salaliiton ja kiistivät kuninkaan vallan Suomessa ja alkoivat neuvotella Venäjän keisarinna, Katariina Suuren kanssa Suomen mahdollisuuksista itsenäistyä Ruotsin vallan alta. (ma.) Anjalan liiton suomalaisille upseereille venäläiset tai ainakin keisarinna ei siis ollut vain vihollinen vaan potentiaalinen liittolainen pyrkimyksessä saada toivoton sota loppumaan ja tehdä Suomesta vapaa valtakunta, kuten kirjoittaja asian muotoilee. Näin ollen Anjalan liitto rikkoo yhtenäiseksi oletettua historiaa suomalaisten ja venäläisten ikuisesta antagonismista.

Artikkelissa nähtävissä olevien ja kansallista historiaa revisioivista elementeistä huolimatta kirjoittaja ei kuitenkaan ole kokonaan perinteisen vihollisuusdiskurssin ulkopuolella. Tämä tulee esiin niissä seikoissa, joiden hän sanoo olevan syynä Anjalan liiton upseerien pyrkimysten epäonnistumiseen:

"... Mutta heidän kaunis ajatuksensa ei saanut toteutua, sillä Suomen kansa ei ollut vielä kypsä itsenäisyyteen. Rahvas oli tottunut luottamaan kuninkaisiin, kuten aikaisemmin on sanottu. Suomen kansa pelkäsi aateliston sortoa, ja kun se oli saanut tietoonsa, että itsenäistäminen tapahtuisi ryssien avulla - pelkkä ryssän nimi oli suomalaiselle kauhistus - , se käänsi selkänsä Anjalan miehille, niin hyvä tarkoitus kuin näillä oli ollutkin." ("Anjalan liiton ajoilta", U. S. 27.8.1944, 1,2)

Artikkelin mukaan Anjalan liiton pyrkimykset eivät saavuttaneet Suomen kansan hyväksyntää, koska "pelkkä ryssän nimi oli suomalaiselle kauhistus". Tämän ajatuksen perustana on tietenkin perinteinen oletus suomalaisten ja venäläisten vihollisuuden historiallisuudesta - kansa on aina pitänyt venäläisiä vihollisena. Huomion arvoista on myös, että kirjoittajalle "ryssä" on yhä niin korrekti venäläistä tarkoittava termi, että se kelpaa myös kyseen omaiseen asialliseen artikkeliin. Tästä huolimatta artikkelin voi

tulkita suhtautuvan tähän perinteiseen vihollisuuteen kriittisesti. Siinä pidetään Anjalan miesten toimintaa hyvin arvokkaana. Ajatus Suomen itsenäistämisestä oli kaunis ja heidän tarkoituksensa oli hyvä siitä huolimatta, että he olivat valmiita liittoutumaan vihollisen kanssa. Artikkelin lopussa kirjoittaja kertoo, kuinka Anjalan liittoon osallistuneita upseereja yritettiin leimata rikollisiksi ja maanpettureiksi, mutta kirjoittaja "puolustaa" heitä ja pitää heitä ennemminkin patriootteina kuin rikollisina. Liittoutuminen venäläisten kanssa voi siis olla myös isänmaallista, ainakin jos sillä pyritään saavuttamaan Suomen itsenäisyys. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna kansan pelko pelkkää "ryssän nimeä" kohtaan - eli syvään juurtunut vihollisuus - vaikuttaakin irrationaaliselta. Vihollisuus kun esti positiivista tavoitetta toteutumasta.

Artikkeli ("Anjalan liiton ajoilta", U. S. 27.8.1944, 1,2) ei mainitse tai ota mitenkään eksplisiittisesti kantaa ilmestymisaikansa ajankohtaisiin tapahtumiin. Se vain kertoo tarinan eräästä historiallisesta tapahtumasta, ja sen julkaisemisen syy näyttää ennemminkin tieteelliseltä tai historialliselta kuin (päivän)poliittiselta. Kuitenkaan se ei sovi tiettyjen "revisionististen" elementtiensä vuoksi sotaretoriikan ja viholliskuvan edellyttämään käsitykseen historiasta, ja ennen kaikkea tämän vuoksi sillä on myös poliittista merkitystä. Myös artikkelin julkaisuaika sekä se, että sensuuri on sallinut sen julkaisun juuri tuona aikana, on merkki vihollisuuden uudelleenarvioimisen alkamisesta.

Yhtäläillä vihollisuuden ja historian arvioiminen on näkyvissä Uuden Suomen pääkirjoituksessa syyskuun 24.:ltä päivältä. Siinä kysymys ei ole varsinaisesti uusien historiallisten kertomusten tuottamisesta tai uusien merkitysten antamisesta vanhoille, vaan pikemminkin vihollisuuden reflektoinnista, jossa historialla on osuutensa:

"... Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin ovat aikaisemmin vaikuttaneet monet erilaiset rasitukset, joiden vaikutuksesta on ollut vaikea irroittautua. Niitä ovat olleet mm. aikaisemmin tsaari-Venäjän sorto ja sen mieliin jättämät jäljet sekä Suomen itsenäistymisen yhteydessä sattuneet tapahtumat. Mutta kansojen väliset suhteet ovat myös kehityksen lain alaisia. Niin tässäkin tapauksessa, jossa vaikeat kokemukset ja murrokset ovat varmasti omansa ainakin meidän kohdaltamme

edistämään positiivista kehitystä. ..." ("Ylipäällikön päiväkäsky", U. S. 24.9.1944, 5)

Kirjoittaja pohtii tekstissä syitä sille, miksi Suomen ja Neuvostoliiton suhteita on rasittanut vihollisuus. Jo pelkkä syiden etsintä on merkki pyrkimyksestä vihollisuuden lientymiseen, sillä viholliskuvan lumoissa oltaessa syyt vihollisuuteen ovat ilmeisiä; se perustuu joihinkin ylittämättömiin toiseuksiin. Kirjoittajan pohdintaansa löytämät vastaukset ovat historiallisia: tsaari - Venäjän sorto sekä itsenäistymisen aikoihin sattuneet tapahtumat. Näitä voikin pitää historiallisina syinä siihen, miksi vihollisuus itsenäisyyden ensi vuosina saavutti hegemonisen aseman suomalaisten kansallisessa identiteetissä. Kuitenkin niitä on ko. tekstissäkin tulkittu identiteettipoliittisesti: näiden tapahtumien merkitys vihollisuuden "lähteenä" on ennen kaikkea tiettyjen historiallisten tulkintojen tulosta, joissa näille tapahtumille annettiin merkitys, joka ei itse tapahtumien kannalta ole ollenkaan välttämätön. Esimerkiksi vuoden 1918 sodassa, mihin Uuden Suomen kirjoittaja ilmeisesti viittaa itsenäistymisen aikaiset tapahtumat mainitessaan, ei venäläisten osuus ollut ollenkaan niin merkittävä kuin, millainen merkitys sille myöhemmin annettiin. Tämän vuoksi kirjoitusta ei voikaan pitää aivan "uutta" historiaa tuottavana tekstinä.

Kuitenkaan ko. teksti ei pidä mainitsemiaan historiallisia tapahtumia tai aikakausia niin merkittävänä suomalaisuuden kannalta, ettei niitä voisi pitää ylittämättöminä. Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden ei tekstin mukaan tarvitse jäädä tämän historian "vangiksi", vaan murrokset ja vaikeat kokemukset edistävät parempien suhteiden aikaansaamista. Kirjoittaja pitääkin ajankohtaista tilannetta murroskautena, jossa vanha vihollisuus on lopussa ja uusi hyvien keskinäisten suhteiden aikakausi alkamassa. Syksyn 1944 tilanteen on siis selvästi kirjoittajallekin dekonstruktioivinen hetki, joka pakotti aikalaiset arvioimaan vanhoja käsityksiään vihollisuudesta uuden tilanteen valossa.

Edellä mainitut ajankohtaisen tilanteen historialliset rinnastukset eivät tietenkään olleet mitään välttämättömiä tai ainoita keinoja tilanteen hahmottamiseksi. Myös perinteisiä

identiteettipoliittisia historiarinnastuksia esitettiin - ainakin Ajan Suunta -lehdessä. Ajan Suunta rinnasti kaksi kertaa välirauhansopimuksen ankarat vaatimukset ison vihan aikoina eläneiden suomalaisten kärsimyksiin:

"Historia tietää kertoa, että Kirkkonummen asukkaat ovat joutuneet kerran aikaisemminkin pakenemaan venäläisten tieltä. Se tapahtui Ison vihan aikana, ..." ("Porkkala", A.S. 22.9. 1944, 3)

"...Meillä ei ole oikeutta ennustaa ulkoisten esimerkkien nojalla itsellemme tulevaisuutta, vaan meidän on se luotava itse sitkeällä työllämme ja hellittämättömällä uskollamme, jolle tämä maa on kerran ostettu Ison vihankin alhoista." ("Irti turtumuksesta", A.S. 28.9.1944, 3)

Ensimmäinen lainatuista artikkeleista käsittelee Porkkalaa ja sen tyhjentämistä luovutettavaksi Neuvostoliitolle, kuten välirauhansopimuksessa edellytettiin ("Porkkala", A.S. 22.9.1944, 3). Siinä tilanne, jossa porkkäläiset joutuvat jättämään kotinsa, rinnastetaan ison vihan aikaisiin tapahtumiin. Toinen rinnastus on puolestaan Ajan Suunnan pääkirjoituksesta ("Irti turtumuksesta", A.S. 28.9.1944, 3), missä rauhanteon kovia ehtoja verrataan niin ikään ison vihan aiheuttamiin kärsimyksiin. Molemmat tekstit siis rinnastavat syksyn 1944 vaikean tilanteen isoon vihaan. Iso viha olikin sotaretoriikalle tyypillinen historiallinen esimerkki siitä, millaisia kärsimyksiä - sotaa ja tuhoa - venäläiset olivat suomalaisille aiheuttaneet aikaisemmin. Näin rauhanteon kovia ehtoja voitiin pitää vain viimeisimpänä osoituksena suomalaisten ja venäläisten vihollisuudesta. Tämä kertoo kirjoittajien haluttomuudesta tai kyvyttömyydestä tuottaa uudenlaisia historiantulkintoja ja niiden myötä uusia merkityksiä suomalaisuudelle.

Huomattava on myös, että molemmissa edellä lainatuissa artikkeleissa iso viha mainitaan ohimennen, ilman suurempaa tarvetta perustella tilanteiden samankaltaisuutta tai eksplisiittisesti "kertoa tarinaa" isosta vihasta. Lukijan odotetaan ilman muuta tietävän millainen historiallinen tapahtumasarja iso viha oli. Toisin sanoen sitä ei tarvitse esitellä lukijalle samalla tavoin kuin muita historiallisia figuureja, joista haettiin rinnastuksia

ajankohtaiselle tilanteelle. Toisin kuin muut käsittelemäni lehdet, Ajan Suunta ei etsi historiasta muita esimerkkejä "suomalaisten perinteisestä toiminnasta". Tämä kertoo siitä, että vaikka sota tunnustettiinkin päättyneeksi, A.S. ei ollut kovin innokas pohtimaan mahdollisuuksia vihollisuuden lopettamiselle.

Tilanteen hahmottamisen kannalta on merkittävää, millaiseen historialliseen yhteyteen se asetetaan. Syksyn 1944 poliittisen tilanteen ilmeisestä vaikeudesta huolimatta sitä oli mahdollista tulkita sekä perinteisen vihollisuuden että uuden rauhanpyrkimyksen skeemasta käsin. Näiden ajankohtaisen tilanteen tulkintojen erot tulevat selkeästi esiin siinä, millaiseen historialliseen yhteyteen ne asetettiin. Tilanteen rinnastaminen historian sotaisiin aikakausiin - kuten vaikkapa isoon vihaan - pyrkii argumentoimaan vihollisuuden säilyttämisen puolesta; tilanteen rinnastus rauhallisiin historian esimerkkeihin - esimerkkinä Porvoon valtiopäivät tai Anjalan liitto - puhuu puolestaan vihollisuutta vastaan. Vihollisuuden ja toiseuden (tai niiden lientymisen) perusteluiden etsimiseen historia onkin lähes pohjaton lähde: siitä löytyy perusteluja millaiselle tulkinnalle tahansa.

4.2.3. ITSEN VOITTAMINEN

Helsingin Sanomat julkaisi 27.9.1944 - ainoana käsittelemistäni lehdistä - tohtori Urho Kekkosen radiossa pitämän puheen, jonka otsikko oli: "Vain naapurisovun luominen voi turvata itsenäisyytemme." (H.S. 27.9.1944, 3) Tilanteelle tyypillinen ajatus Suomen kansallisen olemassaolon uhanalaisuudesta tulee puheessa esiin jo sen otsikossa. Kaikki kirjoitukset lähtivätkin jo siitä, että Suomen politiikan suhteessa Neuvostoliittoon tulee tilanteen vaatimusten mukaisesti muuttua, koska sotatoimet olivat käyneet mahdottomiksi - tai ainakaan Suomen itsenäisyyttä ei katsottu voitavan sodan keinoilla turvata. Itsenäisyyden tai kansallisen olemassaolon - joita käytettiin kuin synonyymejä - turvaaminen edellytti siis luopumista sodasta ja myös vihollisuudesta, mistä myös ko. puhe haluaa kuulijansa vakuuttaa.

Julkaistussa tekstissä ("Vain naapurisovun luominen voi turvata itsenäisyytemme", H.S. 27.9.1944, 3) kuitenkin, useimmista muista ajan teksteistä poiketen, pohdiskellaan niitä mahdollisuuksia, joilla totunnaista vihollisuutta voitaisiin lähteä poistamaan tai lieventämään ja naapurisopua tuottamaan. Tekstin mukaan ensimmäinen askel on kärsityn tappion rehti tunnustaminen:

"...Meidän kaikkien, koko kansan, tulee osata kantaa tappiomme. Me olemme hävinneet sodan Neuvostoliittoa vastaan, miehekäs taistelumme on päättynyt raskaaseen tappioon. Todellisen urheilukansan tavoin meidän on ilman varauksia tunnustettava häviömme, meidän on itsellemme ja muille myönnettävä, että urhoollinen, kestävä vastustaja on meidät voittanut. Mutta samaten kuin hyvä urheilija osaa oikein arvioida vastustajansa todellisen kyvyn ja voimat, samaten meidän tulee kansana kyetä oikein arvioimaan Neuvostoliiton todellinen voima. Tämä arviointi johtaa meidät siihen tulokseen, että meidän on tunnustettava häviömme siinä mielessä lopulliseksi, että me emme koskaan voi sotaisin keinoin saavuttaa sitä asemaa, mikä meillä oli ennen sotia. ..." (ma.)

Puheen alussa vedotaan suomalaisiin urheilukansana. Tämä oletetaan legitiimiksi komponentiksi suomalaisessa kansallisessa identiteetissä. Sitä ei juuri perustella muuten, kuin lyhyellä viittauksella suomalaisten hyvään urheilumenestykseen. Samalla puhuja, Urho Kekkonen, vetoaa rehdin urheilun sääntöihin, joiden mukaan häviäjän on tunnustettava tappionsa rehellisesti. Kun ulkopoliittinen tilanne näin rinnastetaan urheiluun, tulee kansallisesta identiteetistä - sikäli, kun suomalaiset identifioidaan rehdiksi urheilukansaksi - velvoitus realiteettien tunnustamiseen. Tällaiseksi "tunnustettavaksi realiteetiksi" kirjoittaja määrittelee tappion sekä sen pysyvyyden. Koston ja revanssin julkista tai salaista hautomista kirjoittaja pitää puolestaan itsenäisyyden kannalta vaarallisena - sekä kysymyksen koskiessa reilua urheilukansaa myös ilmeisen epäsuomalaisena.

Urheilun eettisiin sääntöihin kuuluu puhujan mukaan myös vastustajan arvon tunnustaminen. Tähän kuuluu myös vihollisen, Neuvostoliiton, määrittelemisen kestäväksi ja urhoolliseksi, vähintään tasavertaiseksi vastustajaksi. Sotapropagandassahan neuvostoliittolainen vihollinen oli aina suomalaista alempi oikeastaan kaikessa, missä vain vertailua pystyi tekemään. Naapurisovun aikaansaaminen edellyttää täten myös kansojen välisten "kuntoisuussuhteitten" uudelleenarviointia.

Tappion tunnustamisen lisäksi itsenäisyyden säilyttäminen vaatii hyvien naapurisuhteiden luomista Neuvostoliiton ja Suomen välille. Tämä – niin ikään poliittista tilannetta käsitteleville teksteille tyypillinen ajatus - sikäli poikkeaa aikaisemmasta sota-ajan ja sotaa edeltävän ajan ajattelusta, että silloin itsenäisyyden turvaaminen vaati nimenomaan valmiutta sotaan ja vihollisuutta suhteessa Venäjään/Neuvostoliittoon. Luottamuksen, naapurisovun tai hyvien suhteiden aikaansaaminen tarkoitti sen jatkuvan henkisen sotatilan lakkaamista, joka koko Suomen edeltävän itsenäisyyden aikana oli vallinnut. Niinpä vihollisuuden vaihtuminen naapurisopuun katsottiin uudeksi ja vieraaksi politiikaksi, ja ilmeisesti siksi sitä myös julistettiin niin useassa yhteydessä:

"...uuden valtiollisen asemamme keskeisenä kysymyksenä tulee olemaan sen epäluulon poistaminen, joka Suomen ja Neuvostoliiton välillä on vallinnut. ... Suomen on toiminnallaan kyettävä hälventämään Neuvostoliiton taholta maattamme kohtaan tunnettu epäluulo. Meidän tulee lähteä siitä, että Suomi ja Venäjä ovat kuten tähän saakka myös tulevaisuudessa rajanaapureita. Kun emme voi muuttaa tai edes kieltää maantiedettä, on meidän velvollisuutemme toimia niin, että maidenme välille saadaan luoduiksi meidän etujemme mukaiset suhteet, s.o. että hyvä naapurisopu saadaan aikaan." ("Vain naapurisovun luominen voi turvata itsenäisyytemme", H.S. 27.9.1944, 3)

Hyvät suhteet Suomen ja Neuvostoliiton välillä olivat ennen kaikkea Suomen etu, kuten kirjoittaja toteaa, eivät niinkään Neuvostoliiton. Juuri tämän vuoksi Suomen onkin toimillaan hankittava Neuvostoliiton luottamus. Kuitenkin kirjoittaja pitää Suomen

asemaa itsenäisenä valtiona, sikäli kun vaikea rauhantila saadaan aikaan, myös Neuvostoliitolle edullisena tilana.

"Neuvostoliitto on nyt nousemassa Europan johtavaksi suurvallaksi ... Neuvostoliiton ei siinä asemassa tarvitse sallia sellaisen asiantilan syntymistä, että sen länsirajan takana ... palaa selvittämättömän sodan ja sammumattoman vihan salaiset valkeat. ...

Meidän kansalliset etumme näinollen vaativat keskinäisen luottamuksen luomista maittemme välisiin suhteisiin. Kun Neuvostoliitolla on saattanut olla - sanottakoon sekin suoraan - asiallisia syitä epäluuloonsa, on meidän ansaittava tarvitsemamme luottamus omilla teoillamme.

Välirauhan sopimus, niin ankara kuin se onkin, vakuuttaa maallemme sen valtiollisen vapauden. Me tahdomme lähteä siitä, että tämä on Neuvostoliiton vakava tarkoitus ja me menemme vieläkin pidemmälle: me oletamme, että Neuvostoliiton oma etu liittyy Suomen itsenäisyyteen sikäli, että Neuvostoliitolle täytyy itsenäisestä, elämänuskoisesta Suomesta olla suurempi hyöty kuin nujerretusta, pakonalaiseen elämään tuomitusta Suomesta." ("Vain naapurisovun luominen voi turvata itsenäisyytemme", H.S. 27.9.1944, 3)

Tekstissä kirjoittaja asettuu entisen vihollisen asemaan: johtavana suurvaltana rauhantilan aikaansaaminen ei ole Neuvostoliitolle yhtä elintärkeää kuin Suomelle. Välirauhansopimus takaa Suomen suvereniteetin, mihin kirjoittaja viittaa valtiollisen vapauden käsitteellä. Viimekädessä sopimuksen oikeudenmukainen soveltaminen - Suomen itsenäisyyden kunnioittaminen - on kuitenkin myös Neuvostoliiton etu. Vihollisen tavoitteiden tai intressien arviointi kertoo tässäkin viholliskuvan poistumisesta sekä musta-valkoisen vastakkainasettelun lientymisestä. Kun Suomen ja Neuvostoliiton edut saattavat olla jopa yhteneväiset, (rauhantilan aikaansaaminen) on mahdollista säilyttää itsenäisyys ilman aseellista taistelua. Tämän vuoksi suomalaisten kannattaa pyrkiä hyviin suhteisiin Neuvostoliiton kanssa, se on mahdollista. Toisaalta maininta Neuvostoliiton epäluulon "asiallista syistä" viitanee vanhaan isänmaalliseen politiikkaan, jossa Neuvostoliiton vastustaminen nähtiin isänmaallisuuden keskeisimmäksi

ulottuvuudeksi. Tämä ajatus oli myös henkisen ja hyvin pitkälti myös aseellisen sotatilan perusta. Tämä perinteinen identiteettipoliittinen näkemys oli ajankohdan muissa teksteissä haluttu unohtaa ja sivuuttaa, koska se ei sopinut teeseihin Suomen sodankäynnin puolustusluonteesta ja erillisyydestä Saksan päämäärien suhteen. Tämän perinteisen isänmaallisuuden olemassaolon tunnustaminen asetti vastuun sodasta ainakin osittain myös suomalaisten harteille. Niinpä vihollisen toiminnan motiivina voi olla muutakin kuin pelkää moraalitonta "suurvaltaintressiä".

Kysymys sotatilan lakkaamisesta ja hyvän naapurisovun ja luottamuksen saavuttamisesta ei ole kirjoittajalle mikään yksinkertainen kysymys. Selvästikin sotatilan lakkaamisessa oli kysymys enemmästä kuin pelkästä aseiden laskemisesta. Itse suomalaisuus oli tukeutunut vihollisuuteen venäläisiä vastaan, ja niinpä ajatus siitä, että vastaisuudessa oli ruvettava elämään sovussa vihollisen kanssa, tuntui epäsuomalaiselta. Tätä käsittelee myös kirjoittaja puheessaan:

"...naapurisovun luominen on ... ainoa tie, joka voi turvata itsenäisyytemme. Ei ole kysymys kahdesta tai useammasta mahdollisuudesta vaan ainoasta mahdollisuudesta. Jos emme periytyneen epäluulomme vuoksi tahdo yrittää käyttää tätä mahdollisuutta, silloin emme siis usko Suomen kansan tulevaisuuteen. ...

Jokainen meistä tietää, että pitkäaikaisen sodan jälkeen keskinäisen, kestävänsä sovinnon aikaansaaminen on vaikea asia. Se tuskin tulee enempää Neuvostoliitossa kuin täälläkään onnistumaan, jollei kyetä luomaan uutta henkistä atmosfääriä kansojemme välille." ("Vain naapurisovun luominen voi turvata itsenäisyytemme", H.S. 27.9.1944, 3)

Tekstissä mainitaan periytynyt epäluulo, joka saattaisi estää juuri suomalaisia edes yrittämästä luoda luottamuksellisia suhteita sodan voittajaan. Toisin sanoen se voisi estää käyttämästä ainoaa mahdollisuutta pysyä itsenäisenä eli estää rationaalista toimintalinjaa. Tämä periytynyt epäluulo tulee ylittää, jotta voitaisiin saavuttaa rauha. Näillä rauhanpyrkimyksille vastakkaisilla perityillä käsityksillä tarkoitetaan ilmeisesti vanhaa isänmaallisuutta sekä siihen sisältyvää "ryssävihaa" - luonnolliseksi oletettua vihollisuutta,

johon kirjoittaja viittasi myös "Neuvostoliiton epäluulon asiallisilla syillä". Kirjoittaja esittää perinteisen (periytyvän) isänmaallisuuden olevan kuitenkin uudessa tilanteessa vastakkaista uskolle Suomen kansan tulevaisuuteen. Kansan koko olemassaolo ja vanha isänmaallisuus ovat siis tekstin mukaan keskenään ristiriidassa. Tämä on tietenkin ideologisesti kestävätilanne, koska ajatus kansasta ja sen parhaaksi toimimisesta on nationalismiin keskeisin idea. Kirjoittajan argumentoitu isänmaallisuuden ja kansan ristiriita on eräänlainen *reductio ad absurdum* - isänmaallisuus ei voi olla kansan edulle vastakkaista. Mahdollisuutena ongelman selvittämiseksi tarjotaan uutta henkistä ilmapiiriä, joka on elintärkeä sovinnon aikaansaamiseksi ja itsenäisyyden turvaamiseksi. Jos vanha henkinen ilmapiiri oli syynä sotaan ja vihollisuuteen, niin uudella henkisellä ilmapiirillä tarkoitetaan silloin vihollisuuden poistumista. Tämä puolestaan edellyttää itsen voittamista:

"Tilanne muistuttaa hieman v. 1808 - 1809 sodan jälkeistä aikaa, jolloin hävityn sodan päätyttyä oli luotava suhteet Venäjään kokonaan uudelle pohjalle. Kun kansalle oli käynyt selväksi, että ero Ruotsista oli välttämätön pakko, järjesti se elämänsä uusien olosuhteiden mukaisesti ja sai nopeasti aikaan hyvät välit entisen vihollisensa kanssa. Suomen kansa oivalsi silloin, että ainoastaan tuo tie saattoi turvata sille olemassaolon. Kansa voitti itsensä ja itsensä voittamisella se loi alun sille suotuisalle poliittiselle ja taloudelliselle kehitykselle, joka yleisesti ottaen oli vallalla koko 1800-luvun." ("Vain naapurisovun luominen voi turvata itsenäisyytemme", H.S. 27.9.1944, 3)

Itsen voittamisen termi on hyvin mielenkiintoinen. Kirjoittaja pitää sitä myös niin osuvana, että hän katsoo aiheelliseksi mainita sen kaksi kertaa lyhyen virkkeen sisällä. Tekstissä esitetty historiallinen esimerkki haluaa vakuuttaa, että vaikeaan poliittiseen tilanteeseen on olemassa ratkaisu (so. hyvien suhteiden saavuttaminen entisen vihollisen kanssa), mutta kansa itse tai kansan "itseys" tai on sen toteuttamisen esteenä. Tai ainakin este sisältyy minuuteen, on osa sitä. "Uuden henkisen atmosfäärin" vaatima itsen voittaminenhan edellyttää jonkinlaista kamppailua itseä vastaan. Näin ollen rauhantilan saavuttamiseksi kansan on voitettava itsensä, pystyttävä ylittämään itseensä sisältyvä

este. Kirjoittaja, mitä ilmeisimmin tiedostaa, että kansallinen identiteetti - sosiaalinen käsitys "itsestä" tai "meistä" - on ohjannut tehtyjä poliittisia ratkaisuja (esimerkiksi sodankäyntiä), ja uusi tilanne vaatii identiteetin muuttamista. Kirjoittajalla ei tietenkään ole käytössään kansallisen identiteetin käsitettä, mutta "itsen voittamista" voi kuitenkin pitää yrityksenä puhua siitä. Juuri kansa itse onkin uudessa tilanteessa rauhan aikaansaamisen tiellä suurin este. Kuitenkin kansan täytyy kirjoittajan mukaan itse voittaa itsensä eli olla se toimija, kykenee ylittämään itseensä - so. identiteettiinsä - sisältyvän vihollisuuden. Kansan täytyy muuttaa itseään tilanteeseen sopivaksi. Kirjoittaja tarjoaa historiallisen esimerkin - vuoden 1809 tilanteen - siitä, kuinka itsereflektio voi onnistua. Onnellisuus ja vauraus ei riipu välttämättä tästä perinteisestä identiteetistä, mistä historiallinen esimerkki pyrkii yleisönsä vakuuttamaan. Toisin sanoen itsen voittamisen "palkintona" voi olla taloudellinen vauraus.

Syksyn 1944 tilanteen rinnastaminen vuosien 1808 - 1809 tilanteeseen on myös sikäli innovatiivinen ajatus, että se pyrkii revisioimaan kansallista historiaa. Tämä on selkeästi eräs yritys ylittää suomalaisten ja venäläisten kesken vallitsevaa vihollisuutta. Historian revisioita olen kuitenkin käsitellyt kattavammin toisaalla tässä työssä.

Tilanteen uusi arvioiminen ja vihollisuuden reflektointi annetaan kirjoituksessa tehtäväksi koko kansalle:

"Tämä ohjelma ei ole toteutettavissa yksinomaan hallituksen tai eduskunnan päätöksillä ja hyvällä tahdolla, siinä tarvitaan koko kansan yksimielisyyttä. ... Jos koskaan tällainen vetoamus on paikallaan, on se nyt, sillä kokonaisuus, kansa ja sen olemassaolo, vaativat tällä kertaa jokaiselta suomalaiselta oikeaa soveltautumista uusiin olosuhteisiin." ("Vain naapurisovun luominen voi turvata itsenäisyytemme", H.S. 27.9.1944, 3)

Pelkkä valtion poliittisen linjan muutos ei siis kirjoittajan mukaan riitä, vaan periaatteessa jokaisen kansalaisen täytyy pystyä muuttamaan suhtautumistaan itänaapuriin. Tässäkin suhteessa kirjoitus täyttää identiteettipolitiikan tunnusmerkit: se ei keskity vain

yksittäiseen poliittiseen ohjelmaan, vaan syvälliseen muutokseen siinä, kuinka ihmiset (tai kansa) suhtautuvat ennen perivihollisena pidettyyn Neuvostoliittoon. Kansallisella identiteetillä on toisena ulottuvuutena (jaetun ja sosiaalista ryhmää yhdistävän samuuden lisäksi) rooli siinä, kuinka yksittäiset ryhmän jäsenet käsittävät itsensä.

Puheessa vaadittu itsen voittaminen ei koske koko identiteettiä. Ja identiteettiä ei tarvitse muuttaa kokonaan. Puheen lähtökohtanakin on, että tämänhetkisen toiminnan tarkoituksena on juuri pysyminen kansana ja valtiollinen riippumattomuus. Toisin sanoen puhe ei aseta ajatusta suomalaisuuden (kansana olemisen) merkittävyydestä sinänsä kyseenalaiseksi. Vaikka sodan ja vihollisuuden tie on kuljettu loppuun, ja suomalaisuutta niiltä osin on pystyttävä "arvioimaan realistisesti", ei tämä suinkaan tarkoita sitä, että olisi tuotettava kokonaan uusi käsitys siitä, mitä suomalaisuus merkitsee. Aikaisemmin olen jo käsitellyt Kekkonen vetoomusta suomalaisiin urheilukansana sekä siitä seuraavaa reilun pelin eetosta. Tähän teemaan kirjoittaja palaa puheensa loppupuolella. Aivan puheensa lopussa hän antaa suomalaisuudelle vielä toisen merkityksen:

"Suomen kansa on sille määrätyn uuden poliittisen tien alussa. Valmiit ja leveät tiet on meiltä suljettu, meidän on rakennettava yli soiden ja vaarojen uusi tie kansalliselle elämällemme. Onneksi me olemme raivaajakansa, joka sivujensa sitkeydellä ja henkisellä kestävyydellään tulee selviämään niistäkin vaikeuksista, jotka tulevaisuudella on meidän varallemme." ("Vain naapurisovun luominen voi turvata itsenäisyytemme", H.S. 27.9.1944, 3)

Tässä kirjoittaja siirtyy tekstissään metaforiseen ilmaisuun - uutta ulkopoliittista orientaatiota verrataan tien rakentamiseen läpi korpimaaston. Tällä viitataan niihin vaikeuksiin, joita uuden politiikan aloittaminen voi aiheuttaa. (Nämä vaikeudet eivät kuitenkaan ole ylitsepääsemättömiä!) Toisaalta metaforisuus toimii oivallisena aasinsiltana seuraavassa virkkeessä tulevalle kansallisen identiteetin määritelmälle, suomalaisten identifioimiselle raivaajakansaksi. Metaforasta siirrytään nopeasti itsen määrittelyn tasolle, ja kirjoittaja viittaa (tosin vain varovaisin vihjauksin ja muutamaa sanaa käyttäen) myyttiseen kertomukseen Suomen ankarasta luonnosta ja ilmastosta sekä sitkeästä

kansasta, joka maata asuttaa. Tämä - jo Topeliuksella esiintyvä - ajatus suomalaisista raivaajakansana vihjaa, että suomalaiset ovat karussa maassaan tottuneet vaikeuksiin eivätkä niistä masennu. Tämähän on hyvin jokapäiväinen suomalaisuuteen liitetty merkitys. Niinpä sodan lopussa ilmenneet vaikeudet - vaikkapa sotakorvaukset ja alueluovutukset - rinnastetaan niihin, joita Suomen karu luonto sekä ilmasto, ovat suomalaisille aiheuttaneet. Näin ollen jopa vaikeudet ja vastoinkäymiset ovat merkitykseltään jotakin suomalaista.

Topeliaanisen identiteettinarratiivin käyttö kertoo halusta palata alkuperäiseen identiteetin määritelmään, autenttisten merkitysten lähteelle. Topeliaanisen kansakäsityksen mukaan kansan "sitoi" yhtenäiseksi viimekädessä historian yhteiset kokemukset ja kansalle samanlaisena näyttäytyvät luonnonolot. Niinpä historian saatossa kohdatut kokemukset (kärsimyksistä esimerkiksi katovuodet) olivat kasvattaneet Suomen väestöstä yhtenäisen kansan. Juuri nuo koettelemukset olivat tehneet suomalaisista sellaisia, kuin he nyt olivat - eli suomalaiseen kansanluonteeseen kuuluva "sivujen sitkeys", sisukkuus oli juuri noiden historian saatossa kohdattujen koettelemusten tulosta. Kun ajankohtaisessa tilanteessa ilmenevät vaikeudet, ja ne joita on näkyvässä odotushorisontissa, rinnastetaan niihin, jotka ovat suomalaisuuden historiassa tuottaneet sellaisena, kuin kirjoittaja sen tuntee, on oletettavaa, että näiden rinnastettujen koettelemusten vaikutus on samanlainen. Nekin tuottavat suomalaisuutta. Eli ajankohtaisten vastoinkäymisten "suomalaisella" kohtaamisella on mahdollista "uudistaa identiteetti" - tulla uudestaan suomalaisiksi. Näin ajankohtaiset koettelemukset oletetaan (jo nyt) tulevaisuuden sankarilliseksi historiaksi, yhteiseksi kertomukseksi, joka toimii samuutta tuottaen kansakunnan sisälle tulevaisuudessa.

Sodan aikana, ja ennen sitäkin, isänmaallisuus velvoitti suomalaisia vihollisuuteen venäläisiä kohtaan. Urho Kekkosen puheessa (HS 27.9.1944, 3) esiintyvä itsen voittaminen eli suomalaisuuden ja isänmaallisuuden määrittelytavan muuttaminenkin olisi tuolloin katsottu epäisänmaalliseksi, puhumattakaan niistä toimista, joihin hävitty sota Suomen muutoinkin velvoitti. Tällaista kansallisen identiteetin itsereflektiota perusteltiin puheessa sekä tilanteen välttämättömillä vaatimuksilla, että myös sellaisilla

identifikaatioilla, joita pidettiin tilanteeseen sopivina. Näitä kansan määrittelyjä voi pitää yrityksinä löytää tapoja ylittää vihollisuus kansallisen identiteetin puitteissa. Sekä suomalaisten määrittelemisen urheilukansaksi, että raivaajakansaksi pyrkivät esittämään tilanteen vaativan toiminnan suomalaisille sopivaksi, ilman vihollisuutta tai viittausta mihinkään Toiseen. Vaikka näidenkin kansakuntaa määrittelevien samuuksien voi tulkita sisältävän erotteluja suhteessa joihinkin toisiin (käsitys toisista on niissäkin implisiittisesti läsnä), ne eivät sisällä mainintoja mistään määrittelyistä merkityksellisistä toisista, joita vastaan kansakunta eksplisiittisesti määriteltäisiin. Näin ollen niiden ei voi katsoa toimivan perustana vihollisuudelle. Raivaajakansahan taistelee luontoa vastaan, joten sitä voi pitää raivaajakansan "vihollisena". Urheilukansa puolestaan taistelee urheilukilpailuissa kaikkia muita kansoja vastaan, mutta näitä toisia ei voi pitää pahoina vihollisina Harlen (2000) tarkoittamassa mielessä, vaan kysymys on ennemminkin rakastettavasta ja kunnioitetusta "vihollisesta" (vrt. mt., 12). Kuitenkin näiden kansakunnan määritelmien myötä välttämättömäksi katsottua toimintaa voitiin pitää suomalaisena ja isänmaallisena. Molemmat ovat hyviä yrityksiä perustella uutta toimintaa vanhoilla ja ilmeisen legitiimeillä "samuuksilla", joita identiteettipuheessa usein viljellään.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Sodan päättymisellä voi sanoa olevan vaikutusta myös kansallisen identiteetin representaatioihin ja identiteetipoliittiseen keskusteluun. Vihollisuutta ilmentäviä kirjoituksia oli Uudessa Suomessa ja Ajan Suunnassa aivan sodan loppuun asti. Vasta syyskuun kolmatta päivää, jolloin lehdissä julkaistiin tieto rauhankosketuksesta, voidaan pitää myös vihollisuuden representaatioiden loppuna. Rauhankosketuksen kommentoinnin yhteydessä on näkyvissä se, että vihollista ei enää määritellä eksplisiittisesti. Näissä kirjoituksissa ei siis pidetä vihollista alempana esimerkiksi rodullisesti tai kulttuurisesti, niin kuin oli hyvin tyypillistä sodanaikaiselle kirjoittelulle. Myöskään vihollisen tavoitteita ei enää tässä vaiheessa määritellä ilman epäluuloa vain tuhon ja anarkian levittämiseksi, kuten on vielä esimerkiksi Timon tekstissä 29. elokuuta ("Erään ohjelman ajaminen", U. S. 29.8.1944, 2). Tällaisessa vihollisen tavoitteiden määrittelyssähän pahan vihollisen luonne tulee vielä selkeästi esiin, vaikkei sitä eksplisiittisesti määriteltäisikään. Rauhankosketuksen myötä sotaa tai rauhaa koskevat argumentit lakkasivat nojaamasta vihollisen rotuun, luonteeseen tai tuhoisiin suunnitelmiin, ja Neuvostoliitto alettiin esittää Suomen kanssa tasa-arvoisena valtiona.

Pian rauhankosketuksen jälkeen lehdet alkoivat nähdä myös hyviä merkkejä Suomen ulkopolitiittisen tilanteen kehityksessä. Ylipäällikön päiväkäskyn (9.9.) myötä hyvien, luottamukseen perustuvien suhteiden saavuttaminen Neuvostoliiton kanssa tuli artikuloitua tavoitteeksi myös tutkimissani sanomalehdissä. Samalla kirjoittajat alkoivat pitää rauhaa ja sen myötä myös naapurisopua Neuvostoliitolle otollisena asiantilana ja sen tavoitteenakin. Näin pahasta vihollisesta, jonka toimintaa ja motiiveja ei voi ymmärtää ollenkaan, oli tullut toimija, jonka tavoitteet saattoivat jopa olla yhtäläiset Suomen kanssa. Voisi sanoa, että näin Vihollisesta oli siis tullut Toinen. Vaikkei lehdissä juuri Neuvostoliittoa ylistettykään, ei lehtien äkkiä muuttunutta kuvaa Neuvostoliitosta voi enää pitää pahan vihollisen kuvana Harlen tarkoittamassa mielessä (Harle 1994, 233-234; Harle 2000, 15).

Tästä yhtäläisyydestä (johon myös sensuurikin on varmasti viimein osaltaan vaikuttanut) huolimatta lehtien kannoissa oli myös eroja. Sotilaallinen tilanne oli kesällä 1944 huonontunut Suomen kannalta merkittävästi ja se näkyi myös lehtien sivuilla jo ennen kuin rauhasta oli tullut julkista tietoa. Lehtien tarjoamat tulkinnat tilanteen vakavuudesta vaihtelivat. Ajan Suunta uskoi aivan sodan loppuun asti paremman taistelutahdon kykenevän ratkaisemaan tilanteen. Helsingin Sanomat piti syyskuun alussa akselivaltojen tappiota jo varmana, ja Uusi Suomi oli jossain näiden lehtien välissä. Se puhui kyllä rauhasta, mutta suhtautui siihen kovin epäröiden – vihollinen oli lehden kirjoittajien mukaan moraaliton suurvalta ja sen tavoitteet kovin arveluttavia. Nämä erot suhtautumisessa sotaan lehtien kesken vaikuttivat selvästi myös niiden reaktioihin rauhankosketukseen. Helsingin Sanomat piti sitä vain positiivisena tapahtumana, Uudelle Suomelle se soti kyllä suomalaisuutta vastaan, mutta oli olosuhteiden pakosta hyväksyttävä. Ajan Suunnalle tilanne sen sijaan oli suurempi pettymys, ja sen yhteydessä oli myös nähtävissä tiettyjä merkkejä maailmakuvan romahtamisesta ja ontologisen turvallisuuden puolustamisesta (vrt. Giddens 1990, 92 - 100). Kuitenkaan A. S.:kaan ei pystynyt sitä - ainakaan sensuuriolojen vuoksi – suoraan sanoen kritisoimaan.

Tämä asetelma, erot lehtien suhtautumisessa rauhaan ja viholliseen ja sodan merkitykseen suomalaisuudessa, on ilmeinen vielä sotatoimien lakkaamisen jälkeenkin. Poliittinen ideologia näyttää syksyn 1944 tilanteessa vaikuttavan kirjoittajien suhtautumiseen sodan loppumiseen sekä myös poikkeaviin käsityksiin sodasta ja vihollisuudesta. Olen tässä työssä olettanut puoluesidonnaisuuden määrittävän lehden piirissä vallitsevaa ideologiaa. Tämä ei tietenkään ole näin yksiselitteistä, ainakaan yksittäisten asiakysymysten tasolla, mutta ainakin viitteellisenä puoluesidonnaisuutta voi pitää. Poliittinen kanta näyttää siis näiden lehtien kesken vaikuttavan siihen, kuinka rauhantulo otettiin lehdissä vastaan. Helpointa sodan lopettaminen oli Helsingin Sanomille ja vaikeinta se oli Ajan Suunnalle. Uusi Suomi sijaitsee jossain näiden lehtien välissä. Oikeistolaisuus näyttää tarkasteluni mukaan lisäävän kannatusta sodalle. Esimerkiksi järkytys sodan loppumisesta ja huoli siitä, kuinka se vaikuttaa suomalaisuuteen, mitä esiintyi Ajan Suunnassa ja Uudessa Suomessa, on merkki sodan roolista kansallisessa

identiteetissä. Näissä lehdissä sodalla ja vihollisuudella oli selvästi suurempi identiteettipoliittinen arvo kuin Helsingin Sanomissa. Toisaalta Uusi Suomi alkoi pohtia vihollisuutta (ja suomalaisuutta siinä samalla) uusilla tavoilla, toisin kuin Ajan Suunta, joka ei juuri vihollisuutta pohtinut, paria poikkeusta lukuun ottamatta.

Oikeistolaisten puolueitten kannattajien keskuudessa näkemys suomalaisuudesta näyttää siis noudattavan vahvemmin aiemmin vallitsevia tulkintoja. Tästä viestivät erot lehtien reaktioissa jatkosodan loppumiseen. Samoin ne kertovat siitä, kuinka sitoutuneita lehdet olivat sotaprojektiin ja sen taustalla olevaan vihollisuuteen, ja kuinka he tulkitsivat suomalaisuutta vihollisuusasetelman kautta. Aineistossa on siis nähtävissä erilaisia "versioita" kansallisesta identiteetistä. IKL:ttä kannattavan Ajan Suunnan kuva suomalaisuudesta noudatti vahvimmin traditionaalisen "ryssävihan" mukaisia käsityksiä siitä, mitä suomalaisuus ja isänmaallisuus ovat, ja kuinka niitä tulee toteuttaa myös ulkopoliitikassa. Tämä traditionaalinen käsitys on nähtävissä tarkastelun alla olleena ajankohtana myös Uudessa Suomessa, joskin lehdessä esiintyi myös tätä vihollisuusdiskurssia revisioivia tekstejä, niin tarkasteluajankohdan alussa kuin sen lopussakin. Vasta julkistettujen välirauhansopimuksen ehtojen kommentoinnin yhteydessä Uuden Suomen Timo intoutui miettimään, miten tilanteessa on mahdollista pysyä suomalaisena ("Eilen", U. S. 20.9.1944, 7). Helsingin Sanomat ei selvästi ollut niin sitoutunut vihollisuuteen venäläisiä vastaan, kuin muut käsittelemäni lehdet. Sille rauha ei tullut yllätyksenä, eikä se aiheuttanut näkyviä ongelmia suomalaisuuden suhteen. Helsingin Sanomat korostikin usein enemmän pohjoismaisuutta kuin esimerkiksi Euroopan puolustamista barbaareilta.

Lehtien väliset erot vihollisuuden merkityksessä ja sen implikoimassa tilanteen hahmottamisessa puhuvat laajemminkin yhtenäistä kansallista identiteettiä vastaan. Kansallinen identiteetti eli käsitys suomalaisuudesta tuntuu seuraavan lopulta myös poliittista ideologiaa, vaikka tietyt identiteetin perusteet ovat nähtävissä kaikissa käsittelemissäni lehdissä. Esimerkiksi yksikään käsitellyistä lehdistä ei asettanut kansallisuuden merkitystä sinänsä kyseen alaiseksi. Käsityksiä kansallisesta identiteetistä ei kuitenkaan voi sanoa täysin yhtenäisiksi, vaan siitä on hyvinkin nähtävissä erilaisia

”versioita”. Kansallisella identiteetillä on poliittista merkitystä, ja se millaiseksi kansakunta koetaan, vaikuttaa arvioon järkevästä toimintaohjelmasta, ja myös syksyllä 1944, jolloin kansakunnan yhtenäisyyttä muutoin pidettiin hyvin tärkeänä, lehdet tuottivat omaa näkemystään suomalaisuudesta.

Rauhantulon perustelemisessa lehdet seurasivat kovin uskollisesti valtakunnan ylimpien poliittisten johtajien kantoja. Pääministerin ja presidentin lausuntoja siteerattiin ja heidän käyttämiään argumentteja toisteltiin tarkastelemieni lehtien sivuilla useasti, eikä eksplisiittistä kritiikkiä ratkaisun suhteen esitetty. Esimerkiksi rauhantuloa depolitisoiva turvallistaminen oli yleinen muotoilu lehtien sivuilla (ks. Waever 1995, 10; Buzan, Waever & de Wilde 1998, 24). Luonnollisesti rauhaa perustelevista argumenteista yleisin koski sotatilanteen kehitystä. Tässä premissinä on käsitys sodasta rationaalisena, tiettyjen hyötyjen saamiseen tähtäävänä toimintana, jossa tietenkin otetaan huomioon myös mahdolliset kustannukset. Tällöin sotaa pidetään Carl von Clausewitzin (1998, 27) kuuluisan teesin mukaan politiikan jatkamisena toisin keinoin. Kysymystä sotaan lähtemisestä ei siis tulisi pitää muuna kuin kiihottomana kustannus-hyöty -laskelmana. Tämän ”rationaalista” sotakäsitystä edellyttävän argumentin mukaan sotatilanteen huono kehitys asetti sodankäynnin tavoitteet, mm. aluevaltaukset, mahdollisen piirin ulkopuolelle, ja niinpä oli kustannusten minimoimiseksi luovuttava näiden tavoitteitten tavoittelusta, luovuttava sodasta ja siirryttävä takaisin ”ensimmäisiin keinoihin”.

Laskelmoidun ”rationaalisen sodan” argumentin käyttäminen edellytti erästä retorista strategiaa, joka näkyy monissa ajankohdan kirjoituksissa. Mielestäni suorastaan ennakkoehtona rauhan perustelemiseksi ”rationaalisella” sotakäsityksellä oli ”laskelmoitu muistinmenetys”. Siinä oli kysymys siitä, että uudessa tilanteessa aivan viimeaikaisinta historiaa tulkittiin parhain päin, niin kuin parhaiten vaikeaan tilanteeseen sopi. Tärkein tämän strategian alle kuuluva retorinen siirto oli tiukka pitäytyminen puolustus- ja erillissotatieteissä, johon kuului esimerkiksi jatkosodan hyökkäysvaiheen ja Itä-Karjalan valtauksen selittäminen pelkästään strategisilla syillä ja liiton Saksan kanssa määrittelemisen vain sotilaallisten etujen yhtenäisyyteen perustuvaksi. Samalla tuli olla hiljaa edeltävien vuosikymmenien tyyppillisestä identiteettipoliittisesta diskurssista,

ryssävihasta, koska sen muistelemisen olisi asettanut koko oletetun ”rationaalisen” sodan perustan (kustannus-hyöty – laskelman) kyseenalaiseksi. Niinpä se, mitä sodasta, sen syistä ja tavoitteista sekä vihollisesta oli sanottu aivan lähimmässä menneisyydessä, haluttiin unohtaa tilanteeseen sopimattomana. Näin rauhanteko saatiin, sikäli kun muistinmenetyks oli uskottava, näyttämään järkevältä teolta, joka kansalaisten tulisi hyväksyä. Samalla sen myötä oli mahdollista perustella, miksi Neuvostoliiton kannattaisi sanella mahdollisimman helpot rauhanehdot Suomelle.

Sodan epäonnistumista koskeva argumentti ei ota kantaa vihollisen mahdolliseen pahuuteen – se että vihollinen menestyy sodassa paremmin, ei vielä muuta hänen ontologista statustaan. Ainoastaan vihollisen alemmuus sodankäyntikyvyssä on hylätty tuon argumentaatiostrategian myötä. Vihollisen alemmuus oli yksi tärkeimmistä sodan ja sitä edeltävänkin ajan identiteettipoliittisen perinteen elementeistä, mutta vieläkin tärkeämpi oli vihollisen myytnomainen pahuus. Vihollisuudessahan on viimekädessä juuri kysymys siitä, että Itsen ja Vihollisen välinen suhde on konflikti ja myös väistämättä väkivaltainen (Harle 1994, 233 - 234; Harle 2000, 15). Muut aineistossani esiintyneet rauhaa perustelevat argumentaatiostrategiat koskivatkin juuri tuon vihollisuussuhteen perusteita. Ne olivat totunnaista kansallista identiteettiä dekonstruoivia strategioita, jotka pyrkivät tuottamaan toisenlaista käsitystä suomalaisuudesta. Huomion arvoista on se, että tällaista argumentaatiota ei esiintynyt Ajan Suunta – lehdessä.

Yksi tärkeimmistä traditionaalisista perusteista kansallisen identiteetin sisältämälle vihollisuudelle oli Euroopan ja Aasian välinen eroavaisuus, ja Suomen sijainti tuon ikuisen konfliktin ytimessä, Euroopan ja Aasian rajalla. Tätä rajaa voitiin perustella esimerkiksi rodullisin ja kulttuurisin kriteerein, ja se oikeutti Suomen historiallisen tehtävän - sivistyksen puolustamisen barbarialta (Luostarinen 1986, 427). Sivistyneen Euroopan ja barbaarisen Aasian välinen antagonismi sisältää oletuksen siitä, että molemmat alueet ovat sisäisesti yhtenäisiä, ainakin siinä määrin, että tämä jaottelu on relevantti. Tätä perinteistä Suomen paikkaan ja historialliseen tehtävään liittyvää vihollisuuskäsitystä oli mahdollista murentaa diversifioimalla kuvaa molemmista maantieteellisistä entiteeteistä. Tällaisena näyttäytyy aineistossa yleinen pohjoismaisuuden korostaminen. Pohjolahan on

monissa aineistossa esiintyneissä teksteissä omintakeinen ja yhtenäinen entiteetti Euroopan sisällä. Tällöin Suomen paikkana ei ollutkaan yhtenäisen Euroopan raja, vaan Pohjola, joka sijaitsee jossain muualla kuin Idän ja Lännen rajalla. Pohjoismaiseksi identifioitumisen myötä oli mahdollista pyrkiä erottautumaan Saksasta, ja näin ollen se sopi hyvin myös tilanteessa ajankohtaiseen erillissotateesiin. Pohjoismaisuus olikin monien kirjoittajien propagoima määritelmä Suomen oikeasta paikasta, mutta sen legitimiyttä yleisön keskuudessa ei voi tilanteessa pitää itsestäänselvyytenä, sillä kirjoittajat uhrasivat paljon palstatilaa pohjoismaisuuden perustelemiseen.

Toinen innovatiivinen Suomen paikan määritelmä ilmestyi Uudessa Suomessa lokakuun lopulla ("Ruotsista saatava apu." U.S. 27.10.1944, 4). Siinä Suomen asema määriteltiin Idän ja Lännen rajapositioksi, mutta tälle positiolle annettiin lähes vastakkainen merkitys aikaisempiin merkityksiin nähden - se oli rajanylityspositio. Tämän Suomen "uuden paikan" myötä Suomen tehtäväksi tuli lähentää Itää ja Länttä toisiinsa, toimia välittäjänä niiden välillä. Näin Suomen tehtävänä rajamaana oli pyrkiä häivyttämään tuota rajaa. Rajanylityspositioidean mukaan rajaa ei siis voikaan pitää ylittämättömänä ja jopa sodan perusteeksi kelpaavana, millaiseksi se oli käsitetty aikaisemmin.

Toinen "ryssävihan" traditiolle tärkeä peruste oli myös sotaisaksi mielletty historia. Luonnollinen vihollisuus suomalaisten ja venäläisten välillä suorastaan edellytti, että historia oli täynnä väkivaltaisuuksia vihollisten kesken. Tätä historian tulkintaa selvästi revisioivia tekstejä ilmestyi tarkasteluajankohtana. Niille oli tyypillistä esittää esimerkkejä toisenlaisista historian aikakausista ja tapahtumasarjoista, joissa vihollisuus ei ollut ainoa ja luonnollinen suhde suomalaisten ja venäläisten välillä. Tällaisina esimerkkeinä näyttäytyivät Anjalan liitto sekä Porvoon valtiopäivät, joita käsiteltiin lehdissä. Niille molemmille on yhteistä, että ne luovat monipuolisempaa kuvaa Suomen kansallisesta historiasta.

Historiallisia kertomuksia (niin vihollisuutta tuottavia kuin sitä dekonstruoiviakin) voidaan käyttää ajankohtaisenkin tilanteen toiminnan perustelemiseen. Näin niillä on mahdollista pyrkiä osoittamaan jokin toimintatapa totunaiseksi, erityisen sopivaksi suomalaisille ja

siten myös isänmaalliseksi. Samalla tavoin luonnolliseksi käsitetty identiteetti ei ole voinut syntyä äskettäin, vaan sillä on oltava perusteensa historiassa. Näillä tavoilla historiallinen kertomus toimii (usein vain implisiittisenä) perusteena puhujan ehdottamalle toiminnalle, ja samoin kuin vihollisuus oli tuotettu, samoilla tavoilla sitä oli myös mahdollista yrittää kritisoida.

Kolmas vihollisuuden perusteisiin pureutuva argumentaatiostrategia koski edellisiä eksplisiittisemmin itse kansallisen identiteetin eli suomalaisuuden määritelmiä. Kliseen omaisia, kansallista identiteettiä ilmaisevia lausahduksia esiintyi artikkeleissa paljonkin, mutta käsitellyksi esimerkiksi tähän työhön olen valinnut Urho Kekkosen Helsingin Sanomissa julkaistun puheen ("Vain naapurisovun luominen voi turvata itsenäisyytemme", H.S. 27.9.1944, 3), jossa näkyy tämän argumentaatiostrategian systemaattinen ja taidokas käyttö. Kekkonen käytti ilmeisen legitiimejä ja banaaleja kansallista yhtenäisyyttä tuottavia kansan määritelmiä uuden tilanteen (puhujan mielestä) vaatiman toiminnan perustelemiseen. Tässä tarkoituksessa hän määritteli suomalaiset urheilu- ja raivaajakansaksi. Molemmat määritelmät ovat varmasti olleet käytössä jo ennen syksyn 1944 tilannettakin, mutta Kekkosen retorinen innovatiivisuus sisältyikin näiden yhdistämiseen ulkopoliittiseen suunnanmuutokseen. Näiden kansakunnan määritelmien myötä oli mahdollista pitää uuden tilanteen vaatimaa toimintaa isänmaallisena ja hyväksyttävänä, vaikka se olikin ristiriidassa perinteisen isänmaallisen kansakuntakäsityksen kanssa.

Kekkosen (joskaan hän ei ole tilanteessa ainoa) puheessaan käyttämä sanasto oli selvästi saanut aineksia varhaisemmasta topeliaanisesta kansakuntakäsityksestä, jota ei oltu asemoitu Venäjää ja venäläisiä vastaan. Sehän oli peräisin autonomian ajalta, jolloin vihollisuus suhteessa Venäjään ei ollut mahdollista tai venäläistä ei oltu vielä "keksitty" suomalaista kansakuntaa yhtenäistäväksi Viholliseksi. Juuri tämän "puolueettomuutensa" vuoksi topeliaaninen kansakuntakäsitys sopi myös sodanjälkeiseen tilanteeseen identifikaatiokertomukseksi. Toisaalta se oli yksi varhaisimmista ja merkittävimmistä suomalaisuuden määritelmistä ja sen myötä oli mahdollista vedota johonkin aitoon tai alkuperäiseen suomalaisuuteen.

Urho Kekkosen julkaistu radiopuhe on mielenkiintoinen myös siten, että se sisältää pääkohdat koko kylmän sodan ajan vallinneesta Suomen ulkopoliittisesta doktrinista, joka tunnettiin Paasikiven - Kekkosen linjana. Teksti sisältää jopa sellaisia muotoiluja, joista tuli kylmän sodan aikaisia iskulauseita, mm. vetoamisen maantieteen pysyvyyteen. Voisi siis olettaa, että se oli retorisesti tehokas eli, että sillä on ollut pysyvämpää vaikutusta suomalaisen kansalliseen identiteettiin. Tällaista oletusta ei kuitenkaan voi aineistoni perusteella tehdä - sama pätee muihinkin aineistossani suomalaisuutta uudelleen kertoviin teksteihin. Aineistoni on käsittänyt tekstejä reilun kahden kuukauden ajalta ja tilanteesta, joka koettiin kovin dramaattiseksi, eikä näiden tekstien retorisesta tehokkuudesta ole takeita. Pelkkiä lehtiä lukemalla ei synny käsitystä siitä, millaisen vastaanoton artikkelit saivat. Olettaa kuitenkin sopii, että se muutos, joka toisen maailmasodan myötä hegemonisessa suomalaisessa kansakuntäkäsityksessä tapahtui (vrt. Paasi 1996, 305), tuotettiin joillakin samankaltaisilla tavoilla.

Kansallista identiteettiä uudelleenmäärittelevät ja vihollisuuteen kriittisesti suhtautuvat tekstit - kuten esimerkiksi historialliset kertomukset tai Suomen paikan ”uudet” määritelmät - toimivat syksyllä 1944 samanlaisella logiikalla kuin ne, joilla vihollisuus oli joitakin kymmeniä vuosia aikaisemmin tuotettu. Ne pyrkivät tuottamaan kansakuntaa ja kansallista identiteettiä samalla tavalla essentiaalisena, luonnollisena oliona kuin vihollisuuttakin tuottavat tekstit. Samoin ne pyrkivät tuottamaan suomalaista kansakuntaa homogeenisena yhteisönä. Kuitenkin niitä voi tästä essentiaalisuudesta huolimatta pitää *vihollisuudelle* vaihtoehtoisina identiteetikertomuksina, tapoina ylittää vihollisuutta (ks. Neumann 1999, 215). Tässä työssä tarkastellut historialliset tekstit siis osoittavat, että kansallista identiteettiä on mahdollista tuottaa myös ilman käsityksiä vihollisuudesta. Ne osoittavat myös, että luonnolliseksikaan oletettu identiteetti ole niin luonnollinen, ettei sitä olisi mahdollista kertoa uudelleen. Erityisesti poikkeuksellinen tilanne, dekonstruktioivinen hetki, jollaiseksi syksy 1944 aikalaisten reaktioissa selkeästi koettiin, mahdollistaa identiteetin uudelleenkertomisen. Tilanteessa, joka on katkos suhteessa menneeseen, aukeaa mahdollisuus innovatiiviselle identiteettipolitiikalle.

SANOMALEHTIAINEISTO:

Ajan Suunta 3.7.1944; 10.8.1944; 28. 8. - 28. 9. 1944

Helsingin Sanomat 24. 8. - 18. 10. 1944

Uusi Suomi 26. 8. - 27. 10. 1944

KIRJALLISUUS:

Anderson, Benedict 1991. Imagined Communities. Verso. London

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas 1995. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Gaudeamus. Helsinki

Billig, Michael 1995. Banal Nationalism. Sage. London

Black, Jeremy 1997. Maps and Politics. Reaktion Books. London

Burke, Kenneth 1969. A Rhetoric of Motives. University of California Press. Berkeley, Los Angeles, London

Buzan, Barry, Waever, Ole & Wilde, Jaap de 1998. Security. Lynne Rienner. Boulder & London.

Clausewitz, Carl von 1998. Sodankäynnistä. Art House. Smedjebacken

Connolly, William E. 1991. Identity/Difference. Democratic Negotiations of Political Paradox. Cornell University Press. Ithaca

Foucault, Michel 1998. Seksuaalisuuden historia. Gaudeamus. Tampere

Fredrikson, Erkki 2000. Finland och Sverige - Kartor som broar. Eero ja Erkki Fredriksonin säätiö. Jyväskylä.

Giddens, Anthony 1990. The Consequences of Modernity. Polity Press. Cambridge

Gobineau, Arthur de 1915. The Inequality of Human Races. William Heinemann. London

Harle, Vilho 1991. Hyvä, paha, ystävä, vihollinen. Rauhankirjallisuuden edistämisseura. Jyväskylä

- Harle, Vilho 1994.** 'Viholliskuvan', 'vihollisen' ja 'toisen' käsitteistä sekä niiden keskinäisistä suhteista. *Politiikka* 36:4, 229-239
- Harle, Vilho 2000.** *The Enemy with a Thousand Faces*. Praeger. Westport & London
- Harle, Vilho & Moisio, Sami. 2000.** Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka. Vastapaino. Jyväskylä
- Hobsbawm, Eric 1994.** *Nationalismi*. Vastapaino. Tampere
- Hobsbawm, Eric & Ranger, Terence (eds.) 1983.** *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press. Cambridge
- Hänninen, Sakari 1998.** Kamppailu identiteetistä. Kirjassa Hänninen, Sakari (toim.): *Missä on tässä*. SoPhi. Jyväskylä, 107-129
- Immonen, Kari 1987.** *Ryssästä saa puhua...* Otava. Helsinki
- Jokipii, Mauno 2002.** *Hitlerin Saksa ja sen vapaaehtoisliikkeet*. SKS. Helsinki
- Jussila, Osmo, Hentilä, Seppo & Nevakivi, Jukka 1995.** *Suomen poliittinen historia 1809 - 1995*. WSOY. Porvoo - Helsinki - Juva.
- Jutikkala, Eino 1997.** *Valtion Tiedotuslaitoksen salainen sotakronikka*. WSOY. Porvoo-Helsinki-Juva
- Kallenautio, Jorma 1985.** *Suomi katsoi eteensä*. Tammi. Helsinki
- Karemaa, Outi 1998.** *Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä*. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.
- Kaunismaa, Pekka 1995.** Mennyt ja me. Historialliset kertomukset ja kansallinen identiteetti. *Kulttuuritutkimus* 12:3, 3-14
- Kaunismaa, Pekka 1997.** Keitä me olemme? Kollektiivisen identiteetin käsitteellisistä lähtökohdista. *Sosiologia* 34:3, 220-230
- Kemiläinen, Aira 1998.** *Finns in the shadow of the "Aryans"*. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki
- Keränen, Marja 1998.** Johdanto: Miksi tutkimme Suomea. Kirjassa Keränen, Marja (toim.): *Kansallisvaltion kielioppi*. SoPhi. Jyväskylä. 5-16
- Kjellén, Rudolf 1919.** *Valtio elinmuotona*. Arvi A. Karisto. Hämeenlinna.
- Klinge, Matti 1998.** *Idylli ja uhka*. Topeliuksen aatteita ja politiikkaa. WSOY. Porvoo-Helsinki-Juva
- Klinge, Matti 1972.** *Vihan veljistä valtiososialismiin*. WSOY. Porvoo, Helsinki

- Korhonen, Pekka 1997.** Regional Boundaries: Europe and Asia. Kirjassa Anckar, Dag & Nilsson, Lars (eds.): Politics and Geography. mid-sweden university press. Åbo 245-280
- Koskenniemi, V. A. 1918.** Nuori Anssi. WSOY. Porvoo.
- Kosonen, Katariina 2000.** Kartta ja kansakunta. SKS. Helsinki.
- Krosby, Hans Peter 1967.** Suomen valinta 1941. Kirjayhtymä. Helsinki
- Kurunmäki, Jussi 2001.** Käsitehistoria. Näkökulma historian poliittisuuteen ja poliittisen kielen historiallisuuteen. Poliitikka 43:2. 142-155
- Lehti, Marko 1995.** Yli Itämeren - Baltian ja Skandinavian yhteys 1920- ja 1930-luvuilla. Ulkopoliitikka. 32:4. 15 - 28
- Liebkind, Karmela 1988.** Me ja muukalaiset - ryhmäraajat ihmisten suhteissa. Gaudeamus. Helsinki
- Liikanen, Ilkka 1995.** Fennomania ja kansa. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki
- Liikanen, Ilkka 1989.** Kansanvalistajien kansakunta. Kirjassa Alapuro, Risto; Liikanen, Ilkka; Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik (toim.): Kansa liikkeessä. Kirjayhtymä. Vaasa. 126 - 141
- Luostarinen, Heikki 1986.** Perivihollinen. Vastapaino. Tampere
- Neumann, Iver B. 1995.** Kollektiivinen identiteetin muodostus ja toiseus kansainvälisten suhteiden teoriassa. Kosmopolis. 25:4. 5 - 22
- Neumann, Iver B. 1999.** Uses of the other. Manchester University Press. Manchester.
- Norton, Anne 1993.** Reflections on Political Identity. The Johns Hopkins University Press. Baltimore
- Paasi, Anssi 1984.** Alueellisen identiteetin sosiaalinen sisältö. Suomen antropologia 9:2. 50-57
- Paasi, Anssi 1996.** Territories, Boundaries and Consciousness. John Wiley & Sons. Chichester.
- Palonen, Kari 1988.** Tekstistä politiikkaan. Vastapaino. Hämeenlinna
- Palonen, Kari 1997.** Kootut retoriikat. SoPhi. Jyväskylä.
- Perelman, Chaïm 1996.** Retoriikan valtakunta. Vastapaino. Tampere

- Perko, Touko 1988.** Sanomalehdistö sodan ja säännöstelyn puristuksessa 1939-1949. Kirjassa Tommila, Päiviö (toim.): Suomen lehdistön historia 3. Kustannuskiila. Kuopio 9-140
- Polvinen, Tuomo 1986.** Between East and West. WSOY. Porvoo - Helsinki - Juva.
- Pulkkinen, Tuija 1999.** One Language, One Mind. Kirjassa Lehtonen, Tuomas (ed.): Europe's Northern Frontier. Ps-kustannus. Jyväskylä. 118-137
- Renan, Ernest 1990.** What Is a Nation. Kirjassa Bhabha, Homi K. (eds.): Nation and Narration. Routledge. London, New York. 8-23
- Runeberg, Johan Ludvig 1977 [1830].** Dikter. Holger Schilts Förlag. Jakobstad
- Rusi, Alpo 1982.** Lehdistöensuuri jatkosodassa. Sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941-1944. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki
- "Ryssästä saa puhua vain hammasta purren." 1922.** Juusela & Levänen. Helsinki
- Thom, Martin 1990.** Tribes within nations: the ancient Germans and the history of modern France. Kirjassa Bhabha, Homi K. (eds.): Nation and Narration. Routledge. London, New York. 23-43
- Said, Edward W. 1979.** Orientalism. Vintage Books. New York
- Salminen, Esko 1979.** Aselevosta kaappaushankkeeseen. Otava. Helsinki
- Saukkonen, Pasi 1996.** Identiteetti ja kansallinen identiteetti. Kosmopolis 26:4, 5-19
- Saukkonen, Pasi 1998a.** Kansallisvaltion identiteettipolitiikka. Kansallinen identiteetti politiikan tutkimuksen välineenä. Poliitikka 40:3, 212-225
- Saukkonen, Pasi 1998b.** Porvari ja talonpoika. Kansanluonteen 'kansa' Zachris Topeliuksella ja Robert Fruinilla. Kirjassa Keränen, Marja (toim.): Kansallisvaltion kielioppi. SoPhi. Jyväskylä. 27-48
- Saukkonen, Pasi 1999.** Suomi, Alankomaat ja kansallisvaltion identiteettipolitiikka. SKS. Helsinki
- Schmitt, Carl 1976.** The Concept of the Political. Rutgers University Press. New Brunswick
- Siikala, Anna-Leena 1996.** Suomalaisuuden tulkintoja. Kirjassa Laaksonen, Pekka & Mettomäki, Sirkka-Liisa (toim.): Olkaamme siis suomalaisia. SKS. Helsinki. 139 - 149
- Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo 1998.** Sanomia kaikille. Edita. Helsinki

Waeber, Ole 1995. Turvallisuuden identiteetti - identiteettien turvallisuus. *Kosmopolis*
25:1, 7-35

Walker, R. B. J. 1993. *Inside/Outside: International Relations as Political Theory.*
Cambridge University Press. Cambridge